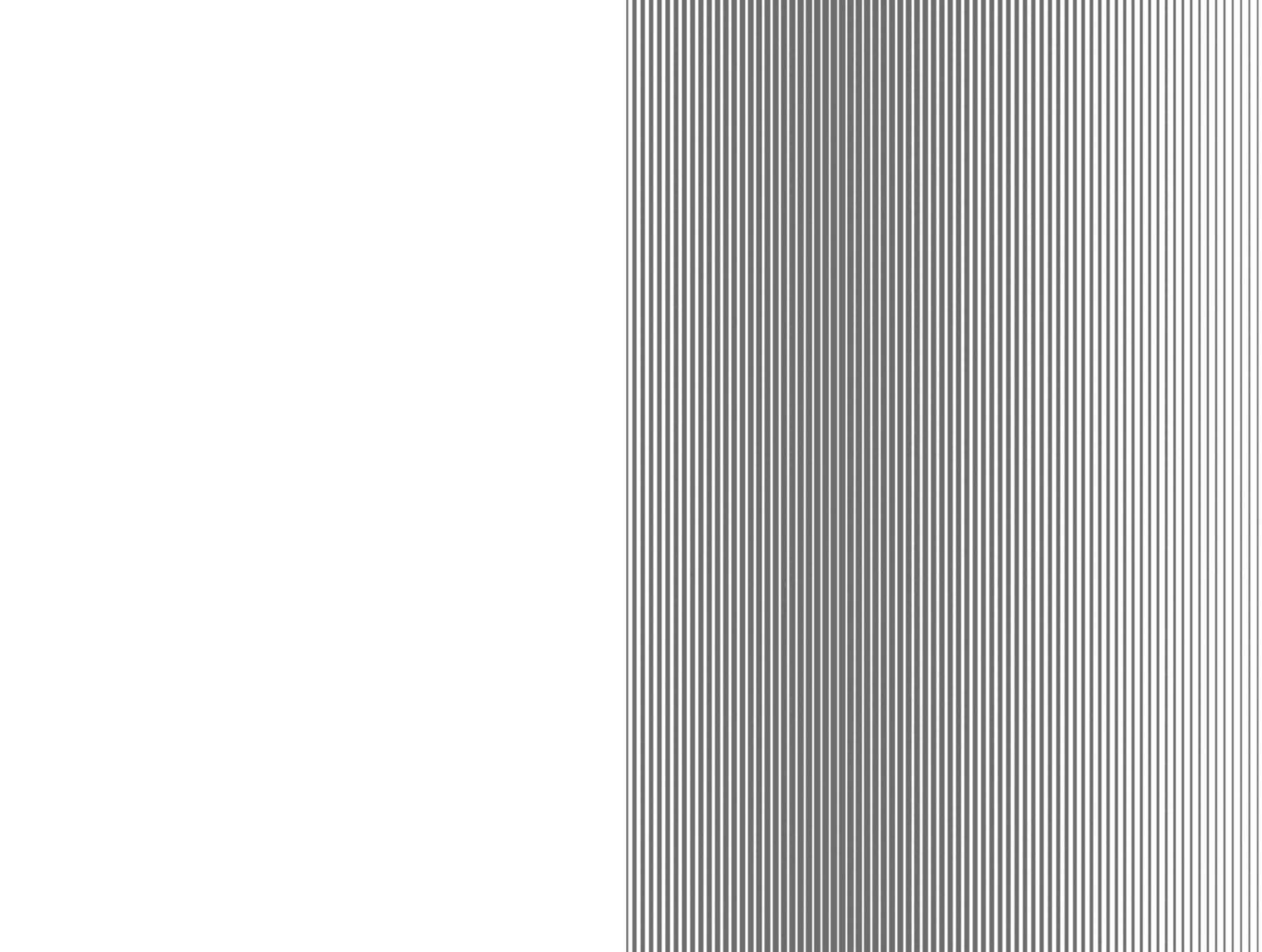

ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ και ΤΟΠΙΟ

Η αλλαγή από την προσέγγιση του J.J. GIBSON
σε σχέση με τις καθιερωμένες θεωρίες

Ερευνητική Εργασία
Επιμέλεια: Σεφερλή-Φραντζή Κ.
Επίβλεψη: Καραμανέα Π.

Πολυτεχνείο Κρήτης

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Μάρτιος 2020

ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ και ΤΟΠΙΟ

Η αλλαγή από την προσέγγιση του J.J. GIBSON σε σχέση με
τις καθιερωμένες θεωρίες

Κονδυλία Σεφερλή - Φραντζή

Επίβλεψη: Καραμανέα Πανίτα

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτρια κ. Πανίτα Καραμανέα, την οικογένειά μου και τους φίλους μου για τη στήριξη τους κατά την εκπόνηση αυτής της εργασίας.

αφιερωμένο στη Μ.Φ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
----------	---

Α. ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

A1. Η Εννοια της Αντίληψης	6
A2. Αντίληψη βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις	7
A3. Αντίληψη μερλωποντιανή προσέγγιση	11
A4. Εισαγωγή στην Οπτική Αντίληψη φαινομενολογική προσέγγιση	14
A5. Βασικές Συνιστώσες της Οπτικής Αντίληψης	16

Β. ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ

B1. περιβάλλον-φύση-τόπος-τοπίο	
B1.1 φύση -τοπίο	20
B1.2 τόπος - τοπίο	24
B1.3 τόπος - περιβάλλον	25
B2. Το τοπίο στο σχεδιασμό	
B2.1. Το Τοπίο – Αντικείμενο Παρατήρησης	27
B2.2. Το Τοπίο – Μία Ζωντανή Καταγραφή	29
B2.3. Προσεγγίσεις Ανάλυσης του Τοπίου	
B2.3.1. Michel De Certeau	32
B2.3.2. Ian L. McHarg	34
B2.3.3. Felix Guattari	38
B2.3.4. James Corner	40
B2.3.5. Stan Allen	45
B2.3.6. Προσεγγίζοντας τη Μεθοδολογία Ανάλυσης του Τοπίου	48
B3. Σύνοψη	52

Γ. ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

οικολογική προσέγγιση Gibson	
Γ1. Εισαγωγή	55
Γ2. Περιβάλλον και Συμβάντα	
χώρος - χρόνος	58
Γ2.1. Ο “χώρος” του J. Gibson	59
Γ2.2. Ο “χρόνος” του J. Gibson	67
Γ2.3. Περιβάλλουσα Οπτική Παράταξη	68
Γ3. Παρατηρητής και Θέσεις Παρατήρησης	
Γ3.1. Σημεία Παρατήρησης - Γραμμές Μετακίνησης	71
Γ3.2. Τόποι	72
Γ3.3. Παρατηρητής	73
Γ3.4. Κινητό Σημείο Παρατήρησης	76
Γ3.5. Έμφραξη	85
Γ4. Προσφερόμενες Δυνατότητες πληροφορίες - συμπεριφορά χειρισμός - μετακίνηση	95
Γ5. Αντίληψη – Μια Νέα Ερμηνεία	105
Γ6. Σύνοψη	117

Δ. ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

Δ1. Αναδρομή	121
Δ2. Σύγκριση	
Δ2.1. Αντίληψη	123
Δ2.2. Μετακίνηση	125
Δ2.3. Κινησθησία	127
Δ2.4. Προσανατολισμός	128
Δ2.5. Κλίμακα	128
Δ2.6. Οικολογικές Προσεγγίσεις και το Έργο του J.J. Gibson	129
Δ3. Πρόταση	130

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	135
ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	141

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα ερευνητική εργασία έχει σκοπό να προσεγγίσει το ρόλο του τοπίου στην αρχιτεκτονική μέσω της οπτικής αντίληψης. Η έννοια του όρου «τοπίο» ορίζεται μέσω της αντιληπτικής του εμπειρίας όπως αυτή αναλύεται από τον James J. Gibson, έναν από τους πιο σημαντικούς στον 20ό αιώνα ειδικούς στην αντίληψη, στο βιβλίο του *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*.

Η οπτική αντίληψη του τοπίου θα περιγραφεί ως μια διεργασία του οικοσυστήματος σε αντίστιξη με τις “παραδοσιακές προσεγγίσεις¹ της ψυχολογίας” (Gibson 2002, 17) που εστιάζουν στη φυσιολογία του εγκεφάλου ή τις νοητικές διεργασίες. Το ενδιαφέρον για αυτήν την έρευνα προήλθε από την ανάγκη κατανόησης των μέσων και των τρόπων που ο άνθρωπος βιώνει το περιβάλλον του από την αρχή της ύπαρξης του έως και τη σύγχρονη εποχή. Σε αυτό το πλαίσιο, η εργασία εστιάζει στην αναζήτηση των πρωταρχικών στοιχείων του περιβάλλοντος τα οποία επηρεάζουν την “εικόνα” του ανθρώπου για το χώρο που τον περιβάλλει. Το χώρο δηλαδή που, όταν συνδέεται με το τοπίο, συχνά προσδιορίζεται από το επίθετο «βιωματικός».

Ο στόχος της εργασίας είναι, μέσα από την ερευνητική καταγραφή και ερμηνεία, να δημιουργήσει ένα σημαντικό εργαλείο – βάση

1. παραδοσιακές προσεγγίσεις (ατομισμός και δομισμός, ψυχοφυσική, συμπεριφορισμός, μορφολογική ψυχολογία, φαινομενολογία, γνωστικισμός) (Gibson 2002, 19)

για τη μελέτη του τοπίου γενικότερα και του τοπίου ως στοιχείο της αρχιτεκτονικής σύνθεσης ειδικότερα. Η στόχευση αυτή δεν αποσκοπεί να καταρρίψει τις προϋπάρχουσες θεωρίες σχετικά με την οπτική αντίληψη του τοπίου, αλλά να προσθέσει άλλη μία δεδομένου ότι η διαδικασία της αντίληψης, όπως και η ίδια ή έννοια του τοπίου, δεν έχουν κατασταλάξει σε έναν συγκεκριμένο εννοιολογικό προσδιορισμό και είναι ανοιχτά σε συζήτηση.

Ο J.J. Gibson, για τις παραδοσιακές προσεγγίσεις στην οπτική αντίληψη αναφέρει: *Αυτοί οι όροι και οι έννοιες (π.χ. δύσμο νου-σώματος, αντίληψη του βάθους, τρισδιάστατη πραγματικότητα, αντιληπτά νοήματα και αξίες των πραγμάτων από την παρελθούσα εμπειρία του παρατηρητή κ.α.) υπόκεινται σε αναθεώρηση, καθώς η οικολογική προσέγγιση στην αντίληψη αποσαφηνίζεται. Είθε να μην δεσμεύσουν ποτέ τη σκέψη, όπως την έχουν δεσμεύσει οι παλαιοί όροι και έννοιες!* (Gibson 2002, 475)

Στην πορεία προς την αποκωδικοποίηση της θεωρίας του Gibson σε σχέση με την έννοια του τοπίου και το ρόλο της οπτικής αντίληψης, θα διερευνηθούν εν συντομία οι κυρίαρχες θεωρίες σχετικά με την αντίληψη καταρχάς, στη συνέχεια η εργασία θα εστιάζει στην οπτική αντίληψη και θα καταλήξει, πιο συγκεκριμένα, στην οπτική αντίληψη σε σχέση με το τοπίο. Μέσω των παραπάνω θεωριών και των εκπροσώπων τους τίθενται οι βάσεις για τη σύγκρισή τους με την οικολογική θεωρία του Gibson και την κατανόηση της προσέγγισής του σχετικά με την οπτική αντίληψη του τοπίου. Στόχος αυτής της σύγκρισης είναι να καταλήξει σε προτάσεις για την ανάλυση και το σχεδιασμό του τοπίου, σύμφωνα με τις αρχές του J.J. Gibson.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου, η εργασία αρθρώνεται σε τέσσερις ενότητες. Η κάθε ενότητα αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης εξελίσσοντας τη διατύπωση των αρχών ενός θεωρητικού υποβάθρου που αφορά στη σχέση της αντίληψης με το τοπίο.

Στην *πρώτη ενότητα*, η έρευνα εισάγει τις έννοιες της αντίληψης και στη συνέχεια της οπτικής αντίληψης, οι οποίες παρουσιάζονται μέσα από διαφορετικές τάσεις και θεωρίες, με έμφαση στη φαινομενολογική προσέγγιση και στη σχέση της με το τοπίο.

Στην *δεύτερη ενότητα*, επιχειρείται μία σύντομη προσέγγιση των εννοιών περιβάλλον-φύση-τόπος, μέσα από τις οποίες προσεγγίζεται η έννοια του τοπίου. Από την αλληλουχία των βασικών

αυτών εννοιών προκύπτουν αφενός μεν οι διαφοροποιήσεις τους και στη συνέχεια ο ρόλος τους στην επιδιωκόμενη προσέγγιση.

Ακολουθεί η ανάλυση του τοπίου για το σχεδιασμό, με εκκίνηση το τοπίο - θέαμα και στόχευση στη διερεύνηση της δυναμικής του διάστασης. Η ερευνητική εργασία εστιάζει στο τοπίο ως δυναμική διαδικασία βασιζόμενη καταρχάς στις θεωρίες των I. Harg, F. Guattari, J. Corner και St. Allen. Η διαδικασία αυτή θεμελιώνει την κατανόηση της θεωρίας του J.J. Gibson, η οποία παρουσιάζεται στην *τρίτη ενότητα*. Πρόκειται για μία θεωρία που αναπτύσσει δική της ορολογία και λεξιλόγιο για τον κόσμο και την αντίληψη του, βασιζόμενη σε οικολογικές αρχές.

Στην *τέταρτη ενότητα*, συνοψίζεται μία αναδρομή της έρευνας μέσω της οποίας τέθηκαν οι βάσεις για την προσέγγιση της θεωρίας του J.J. Gibson στο τοπίο ως μεθοδολογία για την περιγραφή, την ανάλυση και το σχεδιασμό του. Η προσέγγιση αυτή εμπλουτίζεται με τη σύγκριση των βασικών εννοιών που προσδιορίστηκαν να εμπεριέχουν κοινά στοιχεία στις διαφορετικές θεωρίες, ώστε να καταλήξει σε μία πρόταση που εστιάζει στη συμβολή της θεωρίας του Gibson στην ανάλυση και στο σχεδιασμό του τοπίου.

Λέξεις κλειδιά: αντίληψη, οπτική αντίληψη, τοπίο, οικολογία, σχεδιασμός.

ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

Α1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ

A

Ανάλογα με την εποχή και τη στόχευση του ερευνητικού ενδιαφέροντος, έχουν υπάρξει διαφορετικές προσεγγίσεις σχετικά με τη λειτουργία της αντίληψης. Σύμφωνα με έναν από τους πρώτους ορισμούς που είχε δοθεί στην έννοια της αντίληψης, από τον T. Reid το 1785,² η αντίληψη είναι η βασική γνωστική λειτουργία του υπόλοιπου γνωστικού συστήματος και συνδέει τις βιωματικές εμπειρίες με τον εξωτερικό κόσμο.

Η αντίληψη λοιπόν, για τον T. Reid, είναι μια διαδικασία οργάνωσης, αναγνώρισης και ερμηνείας των εξωτερικών ερεθισμάτων που προσλαμβάνουν οι αισθήσεις με σκοπό την κατανόηση του περιβάλλοντος. Η αντιληπτική λειτουργία είναι βασικός συνδετικός κρίκος των ορίων του ανθρώπινου οργανισμού με τα όρια του περιβάλλοντός του. Η σχέση βέβαια της αντίληψης με τις αισθήσεις και κατά συνέπεια με τα ερεθίσματα από το εξωτερικό περιβάλλον, είναι αμφισβητούμενη. Θεωρούμε ότι υπάρχουν δύο βασικές κατηγορίες προσεγγίσεων σε αυτή τη σχέση. Στη μία, η προσέγγιση είναι ότι μέσω της αντιληπτικής διαδικασίας λαμβάνουμε πληροφορίες από το περιβάλλον και σε δεύτερη επεξεργασία, με τη συμμετοχή των αισθήσεων, οι πληροφορίες αποκτούν νόημα. Η χωρική εμπειρία σε αυτή την προσέγγιση γίνεται πολυαισθητηριακή.³ Στην άλλη κατηγορία προσεγγίσεων διατυπώνεται η άποψη ότι οι αισθήσεις, ή τα αισθητηριακά συστήματα, παραλαμβάνουν τα ερεθίσματα και τις πληροφορίες που ο εγκέφαλος τα επεξεργάζεται και η ερμηνεία που προκύπτει είναι η αντίληψη που προσλαμβάνουμε από αυτά.

“Μόνο ένα μέρος του αντιληπτού προέρχεται από το ίδιο το αντικείμενο ενώ τα υπόλοιπα, εκ των έσω.” (Luckiesh 1992, 1)

Ο προβληματισμός που προκύπτει από τις παραπάνω προσεγγίσεις αφορά στο εάν η αντίληψη προηγείται των αισθήσεων ή οι αισθήσεις προηγούνται της αντίληψης.

2. Thomas Reid (1710-1796) Σκωτσέζος Φιλόσοφος, ιδρυτής της Σκωτσέζικης Σχολής, εκπρόσωπος στον Σκωτσέζικο διαφωτισμό.

3. Σύμφωνα με τον Pallasmaa: “όλες οι αισθήσεις λειτουργούν ταυτόχρονα. Τα μάτια «συνεργάζονται» με το σώμα και τις υπόλοιπες αισθήσεις, κάθε βίωμα μέσα στο χώρο θα πρέπει να είναι μια πολυαισθητική διαδικασία, εξίσου μετρήσιμη με το μάτι, τη μύτη, τα αυτιά, το δέρμα, τη γλώσσα, το σκελετό και τους μύες.”

Α2 ΑΝΤΙΛΗΨΗ | βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις

Στο ερώτημα που έχει διατυπωθεί έχουν κληθεί να απαντήσουν οι διαφορετικές θεωρίες ανάλογα με τη γενικότερή τους προσέγγιση. Μια από τις πρώτες θεωρίες ήταν αυτή του Στρουκτουραλισμού σύμφωνα με την οποία η αντίληψη είναι το άμεσο άθροισμα αντίστοιχων ερεθισμάτων στα αισθητήρια όργανα. Διατυπώθηκε από τον Edward Titchener⁴. Ο στόχος της ήταν η μελέτη του τρόπου με τον οποίο συνδέονται και διαρθρώνονται τα στοιχεία του νου μέσω της ανάλυσης των συστατικών μερών της αντίληψης.

Τη συνέχεια του Στρουκτουραλισμού αποτέλεσε η θεωρία της Σχολής Gestalt, βασική αρχή της οποίας ήταν ότι “το όλο είναι διαφορετικό από το άθροισμα των μερών του”. Με βάση τη θεωρία Gestalt⁵, η αντίληψη δεν είναι το απλό άθροισμα επιμέρους αισθήσεων, δεν είναι μια αποδόμηση μιας εικόνας, αλλά αποτέλεσμα αντιληπτικής ομαδοποίησης.⁶

“Η κινέζικη θεωρία της τέχνης υποστηρίζει πως πολλά στοιχεία που δεν μπορούν να αποδοθούν με πλήθος πινελιών μπορούν να απεικονιστούν με λίγες και κατάλληλες, απλές γραμμές ή κηλίδες χρώματος. Μορφές που είναι ζωγραφισμένες χωρίς χαρακτηριστικά του προσώπου, δίνουν την εντύπωση ότι βλέπουν, ότι ακούν ‘εκφράζουν το αόρατο. Αναφέρεται σε ένα κινέζικο απόφθεγμα «ι ταό πι που ταό = από τη στιγμή που η ιδέα είναι παρούσα, η πινελιά μπορεί να λείπει». (Δεδούση 2015, 10)

“Μέσα από τη θεωρία Gestalt, η αντίληψη παύει να είναι παθητική, γίνεται ενεργή.” (Χρονοπούλου 2014, 15)

4. Edward Titchener (1867-1927), Βρετανός ψυχολόγος

5. “Σύμφωνα με τον Christian von Ehrenfels (1859-1932), η θεωρία Gestalt, αποτελεί έναν κλάδο της ψυχολογίας που δημιουργήθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα στη σχολή της Gestalt (Μορφολογικής) Ψυχολογίας του Βερολίνου. Ως δημιουργοί και κύριοι εκφραστές της θεωρούνται τρεις φοιτητές: Ο Max Wertheimer, ο Wolfgang Kohler και ο Kurt Koffka.” (Αποστολάκη και Χατζηβασιλείου 2016, 18)

6. Αρχές αντιληπτικής ομαδοποίησης ή αλλιώς οργανωτικές αρχές του εγκέφαλου (εγγύτητα, ομοιότητα, συμμετρία κλπ)

Ο C.N. Schultz, στο έργο του *Υπαρξη, Χώρος και Αρχιτεκτονική*, ορίζει τον υπαρξιακό χώρο ως “ένα σύνολο αντιληπτικών σχημάτων μέσα από τα οποία ο άνθρωπος σχηματίζει μια συνεκτική εικόνα του περιβάλλοντος. Οι υπαρξιακοί αυτοί τύποι όχι μόνο προηγούνται της μορφής, αλλά αποτελούν προϋπόθεση έκφρασής της” (Norberg-Schulz 1971)

Ο Σ. Κονταράτος στο έργο του, *Η Εμπειρία του Αρχιτεκτονικού Χώρου και σωματικό Σχήμα*, αναφέρει για την αντίληψη στη θεωρία Gestalt ότι “οι ψυχολόγοι της Gestalt επιμένουν πως η αντίληψη, στην οποία εντοπίζονται οι απαρχές της ενοποίησης, δεν ξεκινά από τα ατομικά στοιχεία που εκ των υστέρων επεξεργάζεται η νόηση, αλλά από γενικότητες” (Κονταράτος 1983).

Παρά την Gestalt, μία από τις πιο αποδεκτές θεωρίες σχετικά με την αντίληψη, η αντιληπτική διαδικασία αποτελεί ακόμα ένα αίνιγμα για πολλούς ερευνητές και υπάρχει πληθώρα προσεγγίσεων.⁷

Η παρούσα ερευνητική θα επικεντρωθεί στην ανάλυση της αντίληψης, πιο συγκεκριμένα της οπτικής αντίληψης, με βάση την προσέγγιση του James Jerome Gibson (1904-1979). Για τον James J. Gibson και ειδικότερα την προσέγγισή του όπως αυτή παρουσιάζεται στο έργο του *The Senses Considered as Perceptual Systems*, οι αισθήσεις λειτουργούν ως μηχανισμοί αναζήτησης και συλλογής ερεθισμάτων. Τα αισθητηριακά συστήματα δεν είναι παθητικοί δέκτες, αλλά ο ρόλος τους είναι να εξασφαλίζουν την αντιστοιχία των εξωτερικών και των εσωτερικών καταστάσεων του ανθρώπινου οργανισμού με αποτέλεσμα την αλληλεπίδρασή του με το περιβάλλον. Οι αισθήσεις λοιπόν αποτελούν για τον J.J. Gibson το πρώτο επίπεδο επικοινωνίας του ανθρώπου με το περιβάλλον.

Σύμφωνα με τον J.J. Gibson στο έργο του *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*, η αντίληψη είναι μία αυτόματη διαδικασία που ξεκινάει από το σώμα και καταλήγει στον εγκέφαλο, κάνει χρήση

7. Γνωστικές θεωρίες: Η αντίληψη εξαρτάται από τη μάθηση και τη μνήμη, το αντιληπτικό ερέθισμα είναι φτωχό σε πληροφορίες και γι’ αυτό είναι απαραίτητη περαιτέρω γνωστική επεξεργασία.

Υπολογιστικές θεωρίες: Το αντιληπτικό σύστημα μελετάτε ως ένα είδος ηλεκτρονικού υπολογιστή και μελετά τα αισθητηριακά δεδομένα με τη χρήση αλγόριθμων.

Βιολογικές θεωρίες: Η αντίληψη είναι ένα φυσιολογικό γεγονός και η αντιληπτική διαδικασία έγκειται στην αναγνώριση των φυσιολογικών μηχανισμών που εμπλέκονται στη διαδικασία. Θεωρία του φίλτρου: Σύμφωνα με τον Broadbent, οι πληροφορίες φιλτράρονται μεταξύ βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας μνήμης. Μια γνωστική δομή που λαμβάνει ταυτόχρονα δύο ερεθίσματα, καλεί τον αισθητικό ρυθμιστή (sensory buffer), με αποτέλεσμα ένα από τα ερεθίσματα να περάσει από το φίλτρο ενώ το άλλο θα παραμείνει στον ρυθμιστή και θα επεξεργαστεί σε δεύτερο χρόνο.

σταθερών του περιβάλλοντος, δεν απαιτεί σκέψη ή οποιαδήποτε «γνωστική ερμηνεία» των ερεθισμάτων. Οι πληροφορίες, που είναι διάχυτες στο περιβάλλον και κατά συνέπεια στο οπτικό πεδίο του παρατηρητή, είναι υπεύθυνες για την αντίληψη και είναι σταθερές (δεν αλλάζουν με την απόσταση του παρατηρητή από ένα αντικείμενο). Είναι αξιοσημείωτο ότι η θεωρία του αναπτύχθηκε τον 20ο αιώνα όταν οι κοινωνικοί επιστήμονες προσπαθούσαν όλο και περισσότερο να μιμηθούν τους φυσικούς επιστήμονες. Αντικατέστησαν τις παραδοσιακά καθιερωμένες προσεγγίσεις της φιλοσοφίας και της ψυχολογίας της αντίληψης με μία διαφορετική οντολογία, επιστημολογία και γνωσιολογία και το ενδιαφέρον αυτής της ερευνητικής εργασίας εστιάζεται στην ερμηνεία αυτής της αντικατάστασης.

Η μελέτη της οικολογικής θεωρίας του Gibson αποκαλύπτει ένα ρομαντισμό που εκπορεύεται από τη βασική αρχή της αμοιβαιότητας ζώου – περιβάλλοντος.

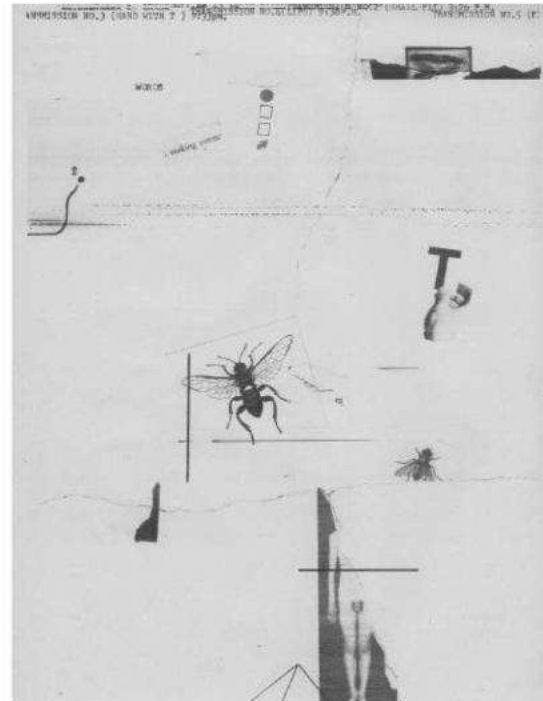
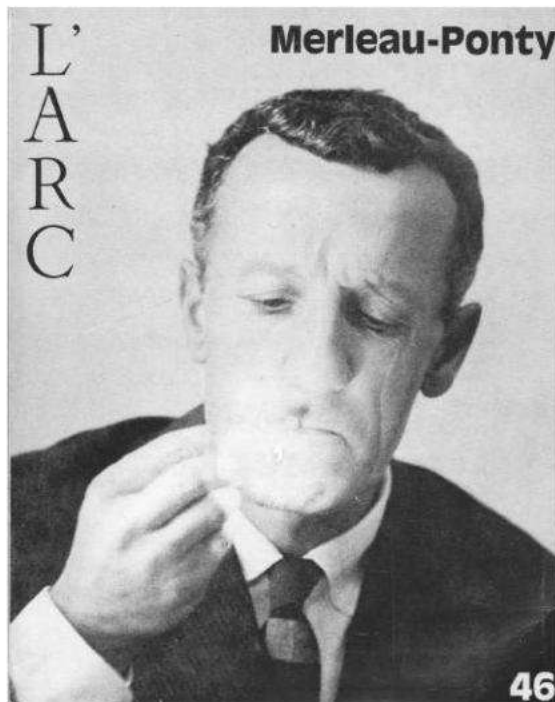
Επιστήμες και φιλοσοφία

“Και η φιλοσοφία; Ποιά μπορεί να ναι η σχέση ανάμεσα στις επιστήμες και τη φιλοσοφία, που θεωρείται συχνά σαν «η υψηλότερη μορφή ιδεολογίας», σαν «ιδεολογική επικάλυψη της επιστήμης», (...) η φιλοσοφία θεωρείται σχεδόν πάντοτε σαν ο αντίποδας της επιστήμης. Αλλά υπάρχει και μια διαφορετική αντίληψη, η αντίληψη του “Ενγκελς (και του Μάρξ), που θεωρεί τη φιλοσοφία σαν «την επιστήμη των γενικών νόμων της κίνησης τόσο του εξωτερικού κόσμου, όσο και της νόησης». Υπάρχει μια βαθιά ενότητα ανάμεσα στις επιστήμες και τη φιλοσοφία, κι’ όχι μονάχα στις πρωτόγονες κοινωνίες όπου οι δυο είναι αξεχώριστες. Ο φιλοσοφικός και ο επιστημονικός λόγος αφορούν το ίδιο αντικείμενο: τον κόσμο, με την έννοια που οι Έλληνες έδιναν σ’ αυτή τη λέξη. Αλλά αν το αντικείμενο είναι το ίδιο, η οπτική γωνία δεν είναι η ίδια. (...) Λέγεται ότι η επιστήμη αναζητεί το «πώς» και η φιλοσοφία το «τί». Αλλά κι αυτή η απολυτοποίηση δεν φαίνεται να έχει θεμέλιο. Γιατί το «πώς» είναι η έκφραση του «τι» (ή: το φαινόμενο είναι μια από τις εκδηλώσεις της ουσίας, καθώς θα έλεγε ο Λένιν). και μόνο μέσα από τα δεδομένα των ειδικών επιστημών μπορεί να εξαγάγει τις κατηγορίες της η φιλοσοφία, αν δε θέλει να καταλήξει λόγος κενός. (...) Η φιλοσοφία έχει το αντικείμενό της, όπως και η επιστήμη και ‘χει τις μεθόδους της, διαφορετικές, και δεμένες βαθιά με τις μεθόδους της επιστήμης. Και το κριτήριο της κοινωνικής πράξης μπορεί να τη βεβαιώνει για την εγκυρότητα, ή για το θεωρητικό λόγο χαρακτήρα της. Ο λόγος είναι δεμένος με την πράξη. Γεννιέται μέσα από την πράξη και με τη σειρά του φωτίζει και γονιμοποιεί την ανθρώπινη πρακτική. Η φιλοσοφία δεν είναι η πράξη, καθώς βεβαιώνει ο Σάρτρ. Πολύ περισσότερο, δεν πέθανε μέσα στην πράξη, καθώς το θέλουν εκείνοι που εξαίρουν την «επαναστατική» δράση, σε βάρος της θεωρίας. Ο Λένιν είχε πει ότι χωρίς επαναστατική θεωρία δεν υπάρχει επαναστατική πράξη. Η ιστορία έδειξε και πως είχε δίκιο.”

(Μπιτσάκης 1974, 30)

Παρ' όλ' αυτά, οι ορισμοί που αφορούν στην έννοια του τόπου τη συνδέουν με μια φαινομενολογική απόδοση μιας, ρομαντικής κυρίως, παράδοσης⁸.

Για την κατανόηση του συσχετισμού της θεωρίας του με το τοπίο, στην παρούσα εργασία επιλέγεται να παρουσιαστεί εισαγωγικά η έννοια της αντίληψης στις παραδοσιακές προσεγγίσεις της με έμφαση στη φαινομενολογία, μέσω της θεωρίας του Γάλλου φιλοσόφου Maurice Merleau Ponty (1908-1961). Η συγκεκριμένη επιλογή προέκυψε όταν η έρευνα εστίασε στην οπτική αντίληψη του τοπίου, όπου ήταν κυρίαρχη προσέγγιση.

8. "Το νόημα για την έννοια του τόπου σχετίζεται άμεσα με τον τόπο του νοήματος. Ειδικότερα στον αρχιτεκτονικό λόγο η έννοια του τόπου έχει περιορισθεί σε ερμηνείες που τη συνδέουν με μια φαινομενολογική απόδοση κυρίως ρομαντικής παράδοσης. δηλαδή ως ένα οριοθετημένο υπαρξιακό πλαίσιο που βρίσκεται σε μόνιμη διαλεκτική αντίθεση και ετεροπροσδιορισμό σε σχέση με τον απροσδιόριστο, αφηρημένο χώρο. Σε αυτή τη φαινομενολογική απόδοση ο αρχιτεκτονικός τόπος συνιστά το σταθερό υπόβαθρο, την ταυτο-ποιητική σύγκλιση του νοήματος." (Χατζησάββα 2018)

A3) ΑΝΤΙΛΗΨΗ | Μερλβποντιανή προσέγγιση

Στη θεωρία Gestalt υποστηρίζεται ότι η αντίληψη μπορεί να λειτουργήσει αυτόνομα, βασισμένη σε έμφυτους μηχανισμούς οργάνωσης των εντυπώσεων, ενώ στη Φαινομενολογία υποστηρίζεται ότι η αντίληψη προκύπτει σε μεγάλο βαθμό από την αλληλεπίδραση ενός οργανισμού με το περιβάλλον του. Ο M. Ponty υποστηρίζει ότι όλα είναι κατασκευασμένα και όλα είναι φυσικά:

"Η θεωρία της αισθητηριακής εντύπωσης που συνθέτει οποιαδήποτε γνώση από προσδιορισμένες ποιότητες και κατασκευάζει με αυτόν τον τρόπο απόλυτα αντικείμενα, είναι το ιδεώδες της γνώσης, παρά τα θέματα της, και ταιριάζει μόνο στην όψιμη υπερδομή της συνείδησης. Εκεί είναι που 'πραγματοποιείται κατά προσέγγιση η ιδέα της αισθητηριακής εντύπωσης." (M. Merleau-Ponty 2016, 53)

Αντίστοιχα ο Κονταράτος, στο έργο του *Η Εμπειρία του Αρχιτεκτονημένου Χώρου και το Σωματικό Σχήμα* αναφέρει ότι "οι φαινομενολόγοι αποδέχονται την ύπαρξη κάποιων εγγενών – πιθανότατα εύκαμπτων – σχημάτων, από τα οποία ξεκινά ο οργανισμός για να δομήσει αντιληπτικά τον κόσμο του ακολουθώντας μια ενεργητική διαδικασία μάθησης και προσαρμογής" (Κονταράτος 1983).

Συμπεραίνουμε ότι η φαινομενολογική σχολή, όπως και οι μορφολόγοι της Gestalt, αναζητούν την εξήγηση για το πού οφείλεται η διαφορετικότητα της αντίληψης των φαινομένων σε βαθιές δομές.

Ο Maurice Merleau Ponty υποστηρίζει ότι "η αντιληπτική μας συμπεριφορά δεν μπορεί να θεωρηθεί ούτε απλό αποτέλεσμα της επενέργειας των εξωτερικών πραγμάτων πάνω στο σώμα (καθαρή εξωτερικότητα), ούτε εξαρτάται αποκλειστικά και μόνον από τη δραστηριότητα ενός γνωρίζοντος υποκειμένου μιας καθαρής συνείδησης (καθαρή εσωτερικότητα). Αναδύεται μάλλον μέσα από τις σχέσεις που το συγκεκριμένο υποκείμενο (σωματικό εγώ και σκεπτόμενο ον ταυτοχρόνως) συνάπτει με τον κόσμο και τα πράγματα γύρω του" (M. Merleau-Ponty 1991, 10).

Η αντίληψη δεν περιγράφεται ως ένα συμβάν αφού το υποκείμενο δεν μπορεί να βγει έξω από τον κόσμο. Ο κόσμος δεν ορίζεται ως ένα φυσικό αντικείμενο που αποτελείται από ένα σύνολο καθολικών νόμων, αλλά ως το σύνολο όλων των δυνατών αντιλήψεων.

“Δεν είναι το εγώ σκέφτομαι που περιέχει κατεχορήν το εγώ υπάρχω, το εγώ είμαι, δεν είναι η ύπαρξη μου που επανέγεται στη συνείδηση την οποία έχω για αυτή αλλά, αντιστρόφως, το εγώ σκέφτομαι επανεντάσσεται στην κίνηση υπέρβασης του εγώ είμαι και η συνείδηση επανεντάσσεται στην ύπαρξη.” (M. Merleau-Ponty 2016, 637)

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η αντίληψη με φαινομενολογική προσέγγιση δεν αποτελεί ένα συμβάν ή μια δραστηριότητα, δεν είναι παθητική ή ενεργητική διαδικασία. Είναι η κατάσταση η οποία αναδεικνύει την εσωτερική σύνδεση του υποκειμένου με τον κόσμο. Το σημείο ενδιαφέροντος μετατοπίζεται από τον εγκέφαλο στο σώμα και από την όραση στην αφή. Οι αισθήσεις αποκτούν ένα πρωτογενές νόημα, διαφορετικό από την επεξεργασία πληροφοριών των αισθητήριων οργάνων από τον εγκέφαλο, “οι αισθήσεις μας συνδέουν στενά με το παρελθόν, με τρόπους που οι πιο αγαπημένες ιδέες μας δεν θα μπορούσαν.” (Ackerman 1990) Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι το σώμα στην Μερλβποντιανή θεωρία, μετατρέπεται σε πρωταρχική πύλη διαμεσολαβήσεων ανάμεσα στο εγώ και στον κόσμο και συνδιαλέγεται με τον κόσμο μέσω των αισθήσεων.

“Τα σχήματα που οργανώνουν το αισθητό επιζητούν να του προσδώσουν όχι μόνο την λάμψη και το γόητρό του, αλλά και την ικανότητά του να πείσει το σώμα. Είναι καταρχήν το σώμα που συγκινείται από τον ρυθμό... είναι το σώμα που αποτελεί το πάντα συναρμολογημένο σύστημα των αντιστοιχιών και των μεταφορών ανάμεσα στις αισθήσεις. είναι για αυτό που υπάρχει μια ενότητα δοσμένη πριν από την ποικιλία.” (M. Merleau-Ponty 2016)

Στη φαινομενολογική αντίληψη του M. Ponty αναγνωρίζεται μία πρωταρχική χωρική του σώματος πίσω από τον τρόπο που τα πράγματα λαμβάνουν θέση στη συνείδηση. Η ιδέα πως η διάνοια δεν κατοικεί στον εγκέφαλο αλλά ταξιδεύει σε όλο το σώμα, θεωρείται ως η πιο σημαντική διαφοροποίηση της θεωρίας του σε σχέση με τις άλλες θεωρήσεις.

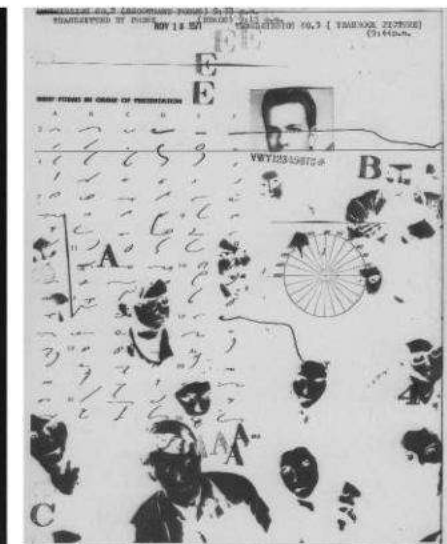
“Το σώμα μετατοπίζεται από τη θεώρησή του ως άψυχο, νοσηρό αντικείμενο, στην αναγνώρισή του ως συνθήκη και πλαίσιο μέσω του οποίου βιώνουμε, συλλέγουμε εμπειρίες και γνώσεις, αντιλαμβανόμαστε και δεχόμαστε πληροφορίες από τον έξω κόσμο και τους προσδίδουμε σημασίες.” (M. Merleau-Ponty 1991)

Η κυρίαρχη θέση του σώματος στην αντιληπτική διαδικασία έχει ως αποτέλεσμα την ανάδειξη της βιωματικής εμπειρίας, ανοίγοντας τη δυνατότητα ενός διαλόγου η οποία δε βασίζεται στις αντικειμενικές δυνατότητες των πραγμάτων, αλλά στις «μυστικές δονήσεις» που αυτές εκπέμπουν.

Συγκεκριμένα, ο Merleau Ponty φέρνει το ανθρώπινο σώμα στο κέντρο του βιωματικού κόσμου: “Το ίδιο μας το σώμα είναι για τον κόσμο ότι είναι για το σώμα μας η καρδιά: Διατηρεί το οπτικό θέαμα συνεχώς ζωντανό, εμφυσεί ζωή σε αυτό και το διατηρεί ενδομύχως και μαζί με αυτό σχηματίζει ένα σύνολο. Τα αισθητηριακά βιώματα είναι ασταθή και ξένα προς τη φυσική αντίληψη, την οποία επιτυγχάνουμε με ολόκληρο το σώμα μας ταυτόχρονα.” (Μακρής 2018, 34)

Καταλήγοντας, υποστηρίζεται ότι το σώμα βρίσκεται σε μια κατάσταση διαρκούς αναμέτρησης με το περιβάλλον του, είναι κάτι περισσότερο από ένα μέσο ή ένα όργανο, δεν εκφράζει μία τοποθεσία σε συνάρτηση με τις εξωτερικές της συντεταγμένες. Σύμφωνα με τον M. Ponty στο έργο του *Η Φαινομενολογία της Αντίληψης*, το σώμα εκφράζει την εγκαθίδρυση των πρωτογενών συντεταγμένων, την ακύρωση του ενεργού σώματος μέσα σε ένα αντικείμενο, την κατάσταση του σώματος εν όψει των καθηκόντων του. Συνεπώς “είναι η έκφραση μας μέσα στον κόσμο, η ορατή μορφή των προθέσεων μας”. “Μέσω του σώματος και των κινητικών και συγκινησιακών λειτουργιών του διαμορφώνεται η αντίληψή μας των πραγμάτων.” (M. Merleau-Ponty 1991, 10)

Ο M. Ponty αναγνωρίζει άλλη μία φορά τη σημαντικότητα του σώματος για την αντιληπτική διαδικασία. Δε μιλάει για ένα σώμα που συνιστά κομμάτι του χώρου αλλά, όπως ο ίδιος το χαρακτηρίζει, για ένα “δρών σώμα που είναι ένα σύμπλεγμα όρασης και κίνησης” (M. Merleau-Ponty 1991, 66).

Α4. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ φαινομενολογική προσέγγιση

“Λέω για ένα αντικείμενο ότι κινείται, το σώμα μου όμως κινεί τον εαυτό του. Η κίνηση μου ξεδιπλώνει τον εαυτό της δεν τον αγνοεί, δεν είναι τυφλή απέναντί του, αλλά ακτινοβολεί από αυτόν.” (Merleau-Ponty 1969)

Στην ενότητα που αφορούσε στην Μερλωποντιανή προσέγγιση για τη φαινομενολογία της αντίληψης, έγινε κατανοητό ότι η λογική πορεία σε αυτήν την προσέγγιση έχει ανάγκη βιωματικής αντιμετώπισης και όχι επιστημονικών εργαλείων (πειράματα, παραδείγματα κ.α.). Στα πλαίσια αυτής της αντιμετώπισης, η διαδικασία της αντίληψης του χώρου συνδέεται με την κίνηση. Η κίνηση για τον M. Merleau-Ponty δεν είναι μια απόφαση του νου, δεν αφορά στην απλή αλλαγή της θέσης του σώματος. Η κίνηση έρχεται ως φυσική συνέχεια. “Το κινούμενο σώμα μου μετέχει του ορατού κόσμου, αποτελεί ένα μέρος του κόσμου τούτου και ακριβώς εξαιτίας αυτού του γεγονότος μπορώ να το κατευθύνω μέσα στο ορατό.” (M. Merleau-Ponty 1991, 66)

14

Στη συνέχεια η όραση φορτίζεται με ένα σκοπό. “Από την άλλη πλευρά, είναι αλήθεια ότι και η όραση επίσης εξαρτάται από την κίνηση. Δε βλέπει κανείς παρά μόνον αυτό το οποίο κοιτάζει. Τι θα ήταν η όραση δίχως την κίνηση των ματιών; Αλλά και αυτή η κίνηση πάλι δε θα μπερδευε τα πράγματα αν ήταν τυφλή ή αν αποτελούσε ένα απλό αντανάκλαστικό, αν δε διέθετε τις δικές της κεραίες και τη δική της οξυδέρκεια, αν η όραση δεν επροηγείτο αυτής της κίνησης; Όλες οι μετακινήσεις μου, αξιωματικά, φιγουράρουν σε μια γωνιά του τοπίου μου, αναφέρονται στο χάρτη του ορατού.” (M. Merleau-Ponty 1991, 66)

Ο M. Merleau-Ponty αναφέρεται στο σώμα ως αντικείμενο μεταξύ αντικειμένων και το ξεχωρίζει από όλα τα λοιπά αντικείμενα λόγω τις ιδιότητας του να βλέπει και να αγγίζει. Η σημαντικότητα που προσδίδει στην οπτική όπως και στην απτική αίσθηση, είναι φανερή. Η ιδιότητα της αφής τον φέρνει να διαφωνεί με τον Καρτέσιο ο οποίος στη θεώρηση του θεωρεί ότι ο άνθρωπος βρίσκεται απομακρυσμένος ως ένας εξωτερικός παρατηρητής και ότι η όραση είναι η πιο ευγενής και ανώτερη αίσθηση.

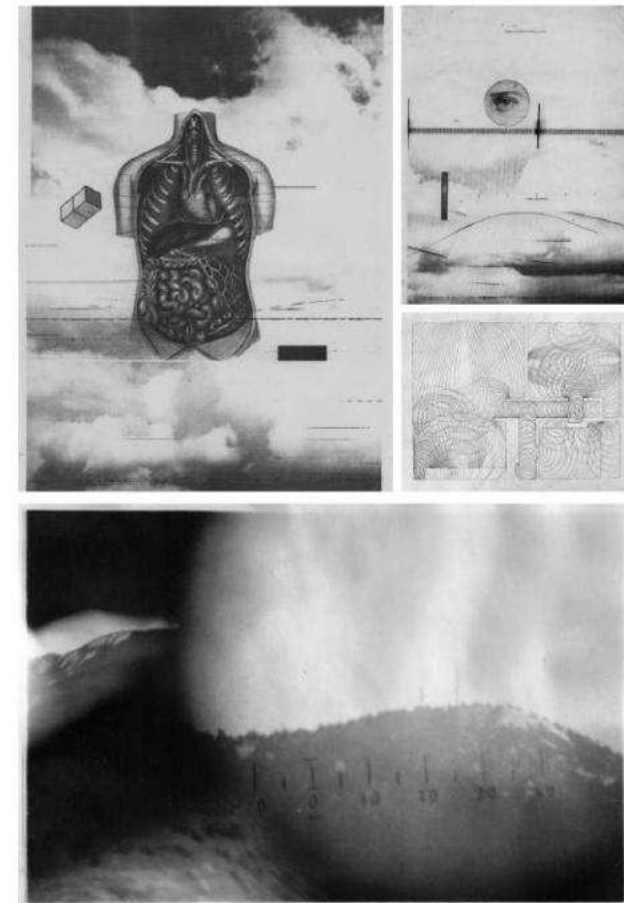
Επιπλέον, ο M. Merleau-Ponty υποστηρίζει ότι “τα αντικείμενα που πέφτουν έξω από το οπτικό πεδίο δεν πέφτουν και σε αντιληπτική λήθη”. Με άλλα λόγια, το αντιληπτικό πεδίο δε μπορεί να εξισωθεί με το εύρος των αντικειμένων τα οποία με έναν ευθύ και άμεσο τρόπο

επιδρούν στα αισθητηριακά όργανα.

Αν ίσχυε κάτι τέτοιο θα αντιλαμβανόμασταν “ένα κλάσμα του κόσμου οριοθετημένο επακριβώς και γύρω του μια μαύρη ζώνη”, (M. Merleau-Ponty 2016, 45) αλλά κάτι τέτοιο δεν ισχύει.” (Βισκαδουράκης 2017, 19)

Το συμπέρασμα είναι, ότι τα πράγματα που γίνονται αντιληπτά δεν κατέχονται ολοκληρωτικά και ότι η νόηση δε μπορεί να τα θέσει ως αντικείμενα προς εξέταση. Η όραση δεν προσεγγίζεται βάσει μιας οκουλοκεντρικής⁹ θεώρησης, αλλά εξετάζεται ως πρώτη επαφή με την εξωτερική πληροφορία του περιβάλλοντος.

“Οι πληροφορίες παρέχονται από ηχητικά πεδία, από οσμητικά πεδία και πάνω απ’ όλα από το φωτισμό.”¹⁰ (Gibson 2002, 469)

15

9. Προέρχεται από τον όρο *ocularcentrism* που σημαίνει την υπεροχή της όρασης από τις άλλες αισθήσεις.

10. “Οι Anderson και Winawer υποστηρίζουν ότι η φωτεινότητα μιας επιφάνειας είναι μία από τις βασικές προϋποθέσεις της οπτικής αντίληψης.” (Anderson and Winawer 2005)

A5. βασικές συνιστώσες της ΟΠΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ

Η παρούσα ερευνητική εστιάζει στη λειτουργία της όρασης¹¹ και στη σημαντικότητα του ρόλου της γενικότερα στην αντίληψη και ειδικότερα στην αντίληψη του τοπίου. Στην εποχή μας γίνεται λόγος για την ηγεμονία της όρασης η οποία καθιστά την οπτική αντίληψη ως την βασική επαφή του ανθρώπου με το εξωτερικό του περιβάλλον. Η συζήτηση όμως για την όραση στη λειτουργία της αντίληψης ξεκινάει από τα αρχαία χρόνια με τον Ηράκλειτο να υποστηρίζει ότι “τα μάτια είναι ακριβέστεροι μάρτυρες από τα αυτιά”, τον Πλάτωνα να αναφέρει ως “το μεγαλύτερο δώρο προς την ανθρωπότητα την όραση” και τον Αριστοτέλη να χαρακτηρίζει την όραση ως την πιο εξευγενισμένη από τις αισθήσεις.¹² Το οπτικοκεντρικό σύστημα παρατηρείται από την αρχαιότητα στον Δυτικό κόσμο, σχεδιάζουμε σε μεγάλο βαθμό βασιζόμενοι στην όραση (φως, χρώμα, γεωμετρία κ.α.) και ο χρήστης του χώρου έχει ρόλο οπτικού αποδέκτη.

“Ένας τρισδιάστατος κόσμος καταγράφεται από ένα δισδιάστατο μάτι και ερμηνεύεται ως τριών διαστάσεων από τον εγκέφαλο.” (Solso 1994, 157-158)

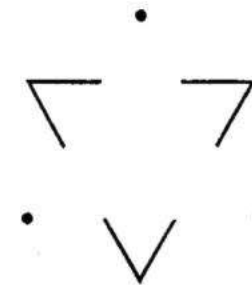
“Η αντίληψη του οπτικού χώρου είναι αποτέλεσμα μιας σειράς διαδοχικών, μεταβαλλόμενων εικόνων. Οι διαδοχικές εικόνες αποτελούν οπτικά ερεθίσματα στο χρόνο, που σημαίνει ότι ο οπτικός χώρος δεν μπορεί να γίνει αντιληπτός όλος με τη μία” (Δεδούση 2015, 27)

Ο ρόλος της όρασης στην αντίληψη είναι ένα ερώτημα που έχει κληθεί να απαντήσει μια πληθώρα ερευνητών και φιλοσόφων, ο καθένας με την δική του προσέγγιση. Κάποιες φορές αναγνωρίζονται κοινά στοιχεία μεταξύ των επιμέρους απόψεων, αλλά το πιο σύνηθες είναι η επόμενη να έρχεται να καταρρίψει την προηγούμενη. Η συνηθέστερη αιτιολογία για την απόρριψη μιας θεωρίας της οπτικής αντίληψης είναι ο εγκέφαλος που κάνει τη διαφορετική (λανθασμένη) ερμηνεία των σημάτων που μεταδίδονται μέσω των αισθητηριακών υποδοχέων. Ο καθηγητής ψυχολογίας Block (Block 2002) ορίζει ως πλάνη ή ψευδαίσθηση αυτή τη λανθασμένη ερμηνεία.

11. Όραση: όργανο αντίληψης αποτελούν τα μάτια. Περίπου το 30% του εγκέφαλου απασχολείται με την ερμηνεία ερεθισμάτων της. Στα μάτια βρίσκεται το 70% των αισθητήρων του σώματος, ανιχνεύουν ηλεκτρομαγνητικά κύματα στο ορατό φάσμα φωτός.

12. Η όραση.. “προσεγγίζει τη νόηση με μεγαλύτερη ακρίβεια δυνάμει της σχετικής αϋλότητας της γνώσης” (Pallasmaa 2005, 15)

Ο Hermann von Helmholtz¹³ αποδίδει τις λανθασμένες οπτικές αντιλήψεις στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε ο οποίος επηρεάζεται από εμπειρίες και υποσυνείδητα, πιο συγκεκριμένα:

“Ο τρόπος με τον οποίον αντιλαμβανόμαστε περιλαμβάνει σε μεγάλο βαθμό υποσυνείδητα συμπεράσματα - συμπεράσματα τα οποία προέρχονται από ένα είδος συνεπαγωγής που βασίζεται κυρίως σε βιώματα που ξεκινούν από την παιδική ηλικία. Αυτού του είδους οι συνεπαγωγές δεν είναι πάντα αξιόπιστες και πολλές φορές μας οδηγούν σε λανθασμένες οπτικές αντιλήψεις στον πραγματικό κόσμο. Είμαστε ιδιαίτερα επιρρεπείς σε τέτοιες, όταν για κάποιο λόγο, μια συγκεκριμένη διέγερση του αμφιβληστροειδούς προέρχεται από κάτι ασυνήθιστο και αυτό που νομίζουμε ότι βλέπουμε, είναι αυτό που συνήθως προκαλεί τη συγκεκριμένη διέγερση.” (Glynn 1999, 194)

Η μνήμη συναντάται ως βασικό στοιχείο για την αντίληψη και επομένως για την οπτική αντίληψη, από τους περισσότερους θεωρητικούς της. Η λειτουργία της βρίσκεται και στο συνειδητό και στο υποσυνείδητο όπου και επηρεάζει την αντίληψη μέσω των βιωμάτων του παρελθόντος. Ο Donald D. Hoffman¹⁴ εισήγαγε τον όρο της γραμματικής όρασης (grammar vision) στοχεύοντας στην κατανόηση του ρόλου της μνήμης και της εμπειρίας για την αντιληπτική λειτουργία. Δημιούργησε ένα σύνολο κανόνων για την αντίληψη που έχουμε από τη κίνηση φτάνοντας έως τις μορφές και το βάθος, τα χρώματα και τις γραμμές. Για παράδειγμα, με βάση τους κανόνες του D.D.Hoffman, στις παρακάτω απεικονίσεις φανταζόμαστε το τρίγωνο στο κέντρο λόγω της οπτικής γραμματικής, ενώ με την λογική αποτελεί μια ψευδαίσθηση. Με αντίστοιχο τρόπο θεωρεί ότι προσλαμβάνουμε όλες τις εικόνες στον πραγματικό κόσμο.

Στις παραπάνω προσεγγίσεις μπορούμε να αναγνωρίσουμε μια συσχέτιση με τη θεωρία Gestalt. Η συνολική οπτική αντίληψη είναι συνήθως μια σύζευξη εικόνων που μέσω οργανωτικών λειτουργιών αποδίδουν ένα οπτικό αποτέλεσμα. Αυτό το αποτέλεσμα δε συμπίπτει με τα αρχικά - συνθετικά στοιχεία, δεν είναι μια απλή ομαδοποίηση τους. Είναι μία σύνθεση εικόνων που αποδίδει διαφορετικό νόημα στην τελική εικόνα. Η τελική σύνθεση είναι το αποτέλεσμα της λειτουργίας του εγκέφαλου. Το συμπέρασμα είναι, ότι για αυτές τις προσεγγίσεις ο νους αποτελεί εργαλείο οργάνωσης της εξωτερικής πληροφορίας.

13. Hermann von Helmholtz (1821-1894), Γερμανός φυσιολόγος, μαθηματικός και ψυχίατρος.

14. Donald D. Hoffman, καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στο τομέα της νοητικής επιστήμης, ψυχολογίας και επιστήμης των υπολογιστών.

ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ

B

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε αναφορά στην αίσθηση της όρασης ως μέσο αντίληψης. Για την περιγραφή αυτής της λειτουργίας χρησιμοποιήθηκαν όροι όπως παρατηρητής, εξωτερικές πληροφορίες, χώρος. Έγινε επίσης αναφορά σε συνθήκες όπως η κίνηση του σώματος, η κίνηση των ματιών, η φωτεινότητα του περιβάλλοντος. Οι αναφορές εστίασαν στην αντίληψη μέσω της φαινομενολογικής προσέγγισης λόγω του συσχετισμού της με την έννοια του τόπου. Ακόμα, σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την έμφαση στη Φαινομενολογική προσέγγιση, είναι η θέση που υιοθετεί για τον παρατηρητή στην διαδικασία της αντίληψης που τον θεωρεί ως αδιάσπαστο κομμάτι του χώρου.

18

Η προσέγγιση του τοπίου μέσω της οπτικής αντίληψης, επιλέχθηκε στη παρούσα ερευνητική εργασία διότι έχει αποτελέσει σημαντικό εργαλείο αποκωδικοποίησης στην αρχιτεκτονική τοπίου. “Η ανάλυση αντίληψης ξεκίνησε ως οπτική ανάλυση του τοπίου, όπως αυτό εμφανίζεται, πρώτα, και όπως αυτό βιώνεται στη συνέχεια” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 152). Ανά καιρούς, θεωρητικοί έχουν μελετήσει το χώρο μέσω της αντίληψης και πιο συγκεκριμένα μέσω της οπτικής αντίληψης, σε μια προσπάθεια να τον κατανοήσουν. Αυτή η προσπάθεια αναφέρεται σε όλες τις κλίμακες χώρου, από το αχανές φυσικό περιβάλλον μέχρι και τους τεχνητούς, κατασκευασμένους από τον άνθρωπο, χώρους. “Μέσα στην αντίληψη εμπεριέχεται και η εκτίμηση του τοπίου με την έννοια ότι αυτή η τελευταία προκύπτει από την ίδια την εικόνα-τοπίο, όπως σχηματίζεται από τα παρόντα στοιχεία αλλά και τον τρόπο που ο άνθρωπος συλλαμβάνει και κατανοεί την εικόνα-τοπίο (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 153).

Δε βλέπουμε παρά ό,τι θέλουμε να δούμε.”
Eric Jantzen¹⁵ (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 153)

15. Εξηγεί ότι αυτή διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα:

- 1) Το επίπεδο του ματιού, με τη γνωστή διαφορά ανάμεσα στο κοιτάω (περιφερειακή παθητική όραση) και βλέπω (κεντρισμένη, συγκεκριμένη όραση) που κάνουν μια εικόνα.
- 2) Το επίπεδο του μυαλού, με ανάγνωση κωδικοποιημένη, αντικειμενική της εικόνας. Διαδοχικά, σταθεροποιεί την εικόνα που συλλαμβάνεται από το μάτι, με ανάγνωση υποκειμενική συνειδημένη. Εισάγει τη γνώση, τη μόρφωση, την ιστορία, με δύο λόγια τη γλώσσα του ατόμου που βλέπει. (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 153-154)

Έτσι “η εξέλιξη της οπτικής ανάλυσης, είναι από το τοπίο χώρος ορατός, προς το τοπίο χώρος βιούμενος. (...) Το τοπίο είναι εικόνα της συνειδητής και δυναμικής προσαρμογής των ισχυρών πιέσεων σε ένα υπόβαθρο συνεχώς εξελισσόμενο. Ως ισχυρές πιέσεις εννοούνται τα κοινωνικό-πολιτικά και οικονομικά αίτια της εξέλιξης του τοπίου” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 155).

“Το τοπίο δε βρίσκεται σε μια αchronική κατάσταση ισορροπίας, ανέγγιχτο από τα ρεύματα των γεγονότων. Η προσέγγισή του είναι ένα εγχείρημα επινόησης της εσωτερικής ταυτότητας ενός τόπου, φορτισμένο πολλαπλά τόσο με τις ψυχικές συντεταγμένες του υποκειμένου όσο και με τα συμφραζόμενα της ιστορίας. Συμφραζόμενα που δεν περιορίζονται στην επικαιρότητα αλλά εκτείνονται σε όλο το μήκος του χρόνου”

(Μανωλίδης, 2003, 38).

19

Β1. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ | ΦΥΣΗ | ΤΟΠΟΣ | ΤΟΠΙΟ

Το ενδιαφέρον της εργασίας δεν επικεντρώνεται στον ορισμό¹⁶ για τον όρο τοπίο. Επιλέγεται, μέσω μιας σύντομης προσέγγισης των εννοιών περιβάλλον-φύση-τόπος-τοπίο, να γίνει κατανοητή η αλληλουχία τους και ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους εκείνα που τις διαφοροποιούν.

Β1.1. φύση – τοπίο

“Η φύση περιέχει το πολύμορφο και την ίδια στιγμή το τυχαίο, αυτό που δημιουργήθηκε μέσα από χιλιάδες μεταλλάξεις και θα συνεχίσει αενάως να μεταμορφώνεται.” (Τ. Παπαϊωάννου 2018, 206)

Οι αναφορές στο περιβάλλον ως το χώρο που μας περιβάλλει, χρησιμοποιούν συχνά τον προσδιορισμό «φυσικό». Ο προσδιορισμός αυτός – φυσικό περιβάλλον - παραπέμπει στον όρο «φύση», με τον οποίο σηματοδοτείται το ακατέργαστο και παρθένο.¹⁷

Είναι ενδιαφέρον ότι “στους παλαιούς και πρώτους φιλοσόφους και αργότερα στον Αριστοτέλη και τους διαδόχους του (..)στη θέση της λέξης «κόσμος» συναντούμε την πιο πρωτογενή έννοια «φύσις», «φύση» και ως αντικείμενο της θεωρητικών τους προσεγγίσεων νοείται πάντοτε «ολόκληρη η φύση»” (Ritter 2004, 42)¹⁸.

Κατά το 2ο μισό του 17ου αιώνα, συγκροτείται η επιστημονική αντίληψη της φύσης, με τα μαθηματικά ως το εργαλείο κατανόησής της, από διανοητές όπως ο Rene Descartes και ο Blaise Pascal. Νέες πραγματείες συμπληρώνουν τις γνώσεις της Αναγέννησης για τη προοπτική, με θέμα όχι μόνο την προοπτική ως μέσο απόδοσης του τρισδιάστατου χώρου, αλλά και τη δημιουργία τρισδιάστατου

16. Ο ορισμός του τοπίου βρίσκεται σε μια συνεχή εννοιολογική εξέλιξη. Δεν έχει δοθεί σαφής ορισμός και δεν θα δοθεί αφού είναι ένας όρος που αλλάζει σημασία ανάλογα με τον χρόνο, τον τόπο, τα στοιχεία που τον αποτελούν κ.α.

Στην ίδια λογική ο Gerard Betrand λέει: “το τοπίο είναι όρος ανακριβής, άρα πρόσφορος να χρησιμοποιηθεί απ’ τον καθένα κατά τον τρόπο του, συνηθέστερα προσθέτοντάς του έναν προσδιορισμό που του αλλοιώνει, του διαφοροποιεί την έννοια, π.χ. τοπίο γεωμορφολογικό, τοπίο φυτικό κ.ά., κάνοντάς το έτσι περισσότερο ως “τόπο” (milieu). Ο τόπος προσδιορίζεται σε σχέση με κάτι, είναι φορτισμένος με μια οικολογική αιτιότητα που δε βρίσκεται μέσα στη λέξη τοπίο” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 53).

“Η λέξη, τοπίο κατέληξε να μη σημαίνει τίποτα, καθώς έχει τόσο διαφορετικά χρησιμοποιηθεί.” Brunet

17. “ως φύση εκλαμβάνεται ουσιαστικά το πραγματικό φυσικό ανθρώπινο περιβάλλον από το οποίο «αποσπάται» το τοπίο” (Δασκαλοθανάσης 2004, 153)

18. “Ένα κομμάτι φύσης» αποτελεί στην πραγματικότητα εσωτερική αντίφαση. Η φύση δεν τεμαχίζεται, είναι η ενότητα ενός όλου” (Simmel 2004, 12)

ιλλουζιονιστικού χώρου μέσω της χειραγώγησής του με την προοπτική. “Η φύση χρησιμοποιείται ως σημάδι, σύμβολο και σκηνή” (Allen 1999).

Στις μέρες μας, η φύση αντιμετωπίζεται κατά προτεραιότητα ως πηγή προσφερόμενων δυνατοτήτων¹⁹ και έπειτα ως προϊόν θεωρητικών αναζητήσεων ή πηγή έμπνευσης και ευχαρίστησης. Για παράδειγμα, σύμφωνα και με τον J. Ritter “η φύση για τον άνθρωπο της υπαίθρου είναι πάντοτε η φύση της ιδιαίτερης πατρίδας του που εντάσσεται στις εργασίες της δικής του ύπαρξης -στην πηγή δηλαδή της πρωτογενούς του απασχόλησης- : το δάσος είναι τα ξύλα, η γη είναι το χωράφι, τα ύδατα είναι ψαρότοποι.” (Ritter 2004, 47-48)

Για τον ξυλοκόπο, τον αγρότη, τον ψαρά, η γνώση για τη γη που εργάζεται σχετίζεται με την ανάγκη και την ωφέλεια. Με αυτόν τον τρόπο γνωρίζουν τη φύση και όχι με κάποια θεώρηση «αισθητικής» ή «απόλαυσης». Δεν ενδιαφέρονται για το «όλον» της φύσης αλλά για τη διάστασή της αυτή στην οποία επενεργούν ή επεμβαίνουν. “Το τοπίο γίνεται φύση μόνο για εκείνον που «βγαίνει έξω» (transcensus) σε αυτό – από τα όρια της οικειοποιημένης περιοχής του - , για να λάβει μέρος στην ίδια τη φύση υπό την έννοια του «όλου» που είναι παρόν στο τοπίο.” (Ritter 2004, 49) Γίνεται έτσι κατανοητό ότι “φύση και τοπίο δεν είναι πράγματα ταυτόσημα... Η φύση περιέβαλλε ανέκαθεν τον άνθρωπο. Τούτο δεν σημαίνει πως ο άνθρωπος κατείχε ανέκαθεν υποχρεωτικά και την έννοια του τοπίου” (Δασκαλοθανάσης 2004, 151). “Η διάκριση ανάμεσα σε τοπίο και φύση είναι ολοφάνερη, στηριγμένη σε μια έννοια αίσθησης του χώρου. Τοπίο και φύση δεν πρέπει να συγχέονται, γιατί το τοπίο δεν υπάρχει παρά μόνο από τον άνθρωπο και για τον άνθρωπο, λέει ο R. Delavigne, εννοώντας ότι δεν υπάρχει έξω από την αντίληψη του ανθρώπου” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 54).

“ (...) συστατικό του τοπίου είναι η παρουσία ολόκληρης της φύσης. Το εκάστοτε τοπίο «περιβρέχεται» από αυτήν και, παρ’ όλη την ανεξαρτητοποίησή του, «διαπνέεται» από τη σκοτεινή γνώση γι’ αυτήν την άπειρη σχέση». Ολόκληρη η φύση «μετασκευάζεται» έτσι για να διαμορφωθεί η «εκάστοτε ατομικότητα ενός τοπίου»” (Simmel 1957, 142)

19. Οι προσφερόμενες δυνατότητες του περιβάλλοντος αποτελεί βασική αρχή της θεωρίας του J.J. Gibson και θα αναλυθεί εκτενώς στην ενότητα Γ.

Το λογικό συμπέρασμα λοιπόν είναι ότι “το τοπίο γίνεται αντιληπτό ως «κατασκευή» μέσω της οποίας διαμεσολαβείται η φύση” (Δασκαλοθανάσης 2004, 153). Αποτελεί μέρος του «όλου» και μέσω κάποιων ορίων -ορατών και μη ορατών- γίνεται «αυτοτελές όλον»²⁰. Τα τοπία μπορούν και να περιπλέκονται μεταξύ τους ή μικρότερα τοπία να εμφωλεύονται σε μεγαλύτερα τοπία.

“Όταν βλέπουμε πραγματικά ένα τοπίο και όχι πλέον ένα άθροισμα από μεμονωμένα φυσικά αντικείμενα, τότε έχουμε ένα έργο τέχνης in statu nascendi [εν τη γενέσει του].” (Simmel 2004, 21)

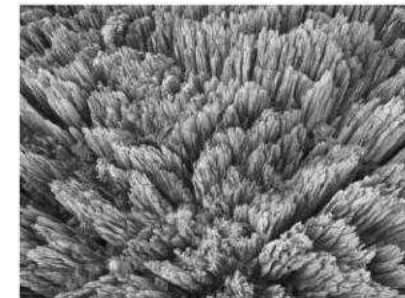

20. “Χαρακτηριστικό για το τοπίο είναι κατ’ αυτά ότι αποτελεί ένα ατομικά περιορισμένο «τμήμα» της φύσης, το οποίο θεωρείται «με τη σειρά του ως ενότητα» και έτσι καθορίζεται με τη χάραξη «ορίων». Το τοπίο, ένα μέρος του όλου, γίνεται «αυτοτελές όλον»” (Simmel 1957, 143)

Η συνειδησή μας πρέπει να αποκτήσει μια νέα ολότητα, κάτι το ενιαίο, το οποίο να υπερβαίνει τα στοιχεία, να μην είναι προσδεμένο στις ξεχωριστές τους σημασίες και να μη συντίθεται από αυτά κατά τρόπο μηχανικό. Μόνο τότε προκύπτει ένα τοπίο. (Simmel 2004, 11)

Η παραπάνω προσέγγιση του τοπίου ως ένα νέο «αυτοτελές όλον», οδηγεί στην άποψη ότι η διχοτομία²¹ μεταξύ φυσικού και τεχνητού τοπίου δεν υφίσταται.²² Σύμφωνα με τον F. Guattari, το τοπίο αντιμετωπίζεται ως πεδίο δυναμικών διεργασιών “η φύση δε μπορεί να διαχωριστεί από τον πολιτισμό και πρέπει να μάθουμε να σκεφτόμαστε «εγκαρσίως» τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα οικοσυστήματα, τη μηχανόσφαιρα και τις κοινωνικές και ατομικές Σφαίρες αναφοράς” (Guattari 1991, 33). “Αν και για πολλούς τοπίο σημαίνει προβιομηχανικό, βουκολικό, φυσικό, εντούτοις το τοπίο είναι αναπόσπαστο μέρος του καθημερινού μας περιβάλλοντος. Έχει μια αδιαχώριστη και μεταβαλλόμενη σημασία. Είναι διαδικασία και όχι στατική εικόνα με δυναμικό χαρακτήρα²³.”

Για τη μελλοντική του χρήση, απαιτείται συγχρόνως γνώση του πως και γιατί τα άτομα συνδέονται με το τοπίο, γνώση της σημασίας που τα άτομα αποδίδουν στο τοπίο και από πού προέρχεται αυτή” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 54).

21. Η διάκριση πολιτισμός ως (τεχνικό κομμάτι) και φύση έχει προέλευση από την ηθική θεωρία του Καντ. (Σκουτέλα 2017, 13)

22. Η βασική έννοια που έχει απασχολήσει τους θεωρητικούς, είναι του πολιτισμικού τοπίου. Όταν αναφερόμαστε σε πολιτισμικό τοπίο εννοούμε ένα τοπίο όπου η ανθρώπινη δραστηριότητα έχει αφήσει τα σημάδια της πάνω του (υλικά ή άυλα). Για παράδειγμα, ο C. Norberg-Schulz υποστηρίζει ότι “γενικά, η γη είναι μια «σκηνή» όπου διαδραματίζεται η καθημερινή ζωή του ανθρώπου. Ως ένα βαθμό, μπορεί να ελεγχθεί και να διαμορφωθεί, και από αυτό προκύπτει μια φιλική σχέση. Έτσι, το φυσικό τοπίο καθίσταται πολιτισμικό τοπίο (cultural landscape), δηλαδή, ένα περιβάλλον όπου ο άνθρωπος έχει βρει μια θέση με νόημα μέσα στην ολότητα.” (Norberg-Schulz 2009, 46) Από την άλλη ο Shiller στη σχέση του ανθρώπου με τη φύση στο τοπίο δεν διακρίνει φιλικότητα αλλά μία σχέση εξουσίας. “Η χειραφέτηση του ανθρώπου από τη φύση είναι αναγκαία προϋπόθεση με την οποία η ελευθερία παραμένει συνδεδεμένη” (Ritter 2004, 87). Χαρακτηριστικά αναφέρει: “Όσο ο άνθρωπος στην πρώτη του φυσική κατάσταση δέχεται απλώς παθητικά τον κόσμο των αισθήσεων είναι ακόμη απολύτως ένα με αυτόν. Ελευθερία όμως σημαίνει ότι ο άνθρωπος βγαίνει από αυτή την κατάσταση της ενότητας με τον κόσμο των αισθήσεων: η ελευθερία συνεπάγεται ότι δεν είναι πια «δούλος της φύσης», αλλά ως νομοθέτης της” (Ritter 2004, 87)

Και στις δύο περιπτώσεις το τοπίο θεωρείται πολιτισμικό.

23. “Η έννοια της δυναμικής προσδιορίζεται ως αλλαγή στην εισαγωγή και εξαγωγή ενέργειας και ύλης.” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 134)

Β1.2. τόπος - τοπίο

Όπως αναφέρεται και στον πρόλογο της, τιμητικής για τον Δημήτρη Φιλιππίδη έκδοσης με τίτλο *Τόπος- Τοπίο*, “το τοπίο αποτελεί μία πολιτισμική έννοια την οποία εκλαμβάνουμε όμως ως φυσική ενότητα”. Ο τόπος όμως συνδέεται με μία άυλη έννοια, αυτήν της ταυτότητας του χώρου. Η ταυτότητα δεν είναι η φυσιγνωμία του χώρου σε μια συγκεκριμένη στιγμή της ιστορίας, δε χάνεται στο πέρασμα του χρόνου, αλλά μεταμορφώνεται κατά καιρούς σε διαφορετικές φυσιγνωμίες. Αυτές οι φυσιγνωμίες μπορούν να θεωρηθούν τοπία του τόπου ανά χρονικές περιόδους, όμως η ταυτότητα του τόπου μένει αυθεντική και αδιάβλητη. Τοπίο είναι η αίσθηση του τόπου, το «μερικόν» από το «όλον», που ξεχωρίζει.

“Η φυσιγνωμία του τοπίου συσχετίζεται με το ορατό τοπίο, κατά τον προσδιορισμό του τοπίου ως τμήματος της γήινης επιφάνειας που αποτελείται από ένα σύνολο αλληλοσυσχετισμών και αλληλεπιδράσεων εδάφους, υπεδάφους, κλίματος, φυτών, ζώων, ανθρώπου, και που στην εξωτερική του έκφραση σχηματίζει ένα ορατό, διακριτό σύνολο”.
Zonneveld(1975) (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 146)

24

Η προσέγγιση αυτής της ερευνητικής συμφωνεί με το χαρακτηρισμό του τόπου “ως μια πολιτισμική έννοια την οποία εκλαμβάνουμε ως ταυτότητα, ως πολυσύνθετη, φυσική και ανθρωπογενή οντότητα”, όπως περιγράφεται στον Πρόλογο του βιβλίου *Τόπος- Τοπίο*.

“Το τοπίο από μόνο του θα πει μικρός τόπος. Δηλαδή, μία ενότητα οπτική, που πέφτει ολόκληρη στην αντίληψή μας... Τοπίο, λοιπόν, είναι αναμφισβήτητα μία οπτική εντύπωση. Μόνο που αυτό δεν φτάνει, γιατί αν δει κανείς μόνο τις εικόνες, θα συμπεράνει ότι του λείπουν πάρα πολλά για να πει ότι βιώνει την αντίληψη που έχει για τον τόπο”.
(Δουκέλλης 2005)

Ο καθηγητής Ιωσήφ Στεφάνου τονίζει τη σημαντικότητα διαφοροποίησης της απόδοσης του τόπου ως χώρο. Πιο συγκεκριμένα λέει ότι “ο τόπος δεν είναι απλώς ένας χώρος. Ο χώρος είναι αφηρημένη γεωμετρική έννοια που αξιολογείται με κριτήριο τη χωρητικότητά του, τη δυνατότητά του σε περιεκτικότητα. Όσο ο χώρος γεμίζει ανθρώπους, με τις δραστηριότητές τους, με συναισθήματα, με οράματα, με προσδοκίες, με όνειρα, όσο είναι γεμάτος με τα αποτελέσματα της δραστηριότητας των ανθρώπων, γεμάτος αντικείμενα που αφήνει ο καθένας στο πέρασμά του, τότε αυτός γίνεται τόπος”.

Β1.3. τόπος – περιβάλλον

“Περιβάλλον, με την ευρεία έννοια, δεν είναι μια περιοχή αποκομμένη και διαφορετική από εμάς τους ανθρώπους που το κατοικούμε. Απεναντίας, αποτελούμε συνέχεια του περιβάλλοντος, ένα συστατικό τμήμα των λειτουργιών του” (Berleant 2004, 19)

Η έννοια του τόπου βρίσκει συνήθως προσδιορισμό μέσω της φαινομενολογικής προσέγγισης. “Η στενότερη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του, γράφει ο Relph (1976), ονομάζεται *existential insideness* (υπαρξιακή ενδότητα) και είναι η αίσθηση που δημιουργούν χώροι που μας ανήκουν, ή ανήκουμε εμείς σε αυτούς, οι ιδιαίτεροί μας τόποι (το σπίτι, το γραφείο, το αυτοκίνητο, κ.λπ). Εδώ ο άνθρωπος σχεδόν ταυτίζεται με το τοπίο ή τον τόπο του, διαμορφώνει την ταυτότητά του μέσα από αυτούς.” (Τερκενλή 1996, 135)

Ο αρχιτέκτονας C. Norberg-Schulz (1980) χρησιμοποιεί τον όρο *existential space* (υπαρξιακός χώρος) με σκοπό την αντίληψη του περιβάλλοντος σε σχέση με τον άνθρωπο. “Ο «υπαρξιακός χώρος» δεν είναι ένας λογικο-μαθηματικός όρος, αλλά περιλαμβάνει τις βασικές σχέσεις μεταξύ του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του. Η έννοια του υπαρξιακού χώρου εδώ διαιρείται σε δύο συμπληρωματικούς όρους, εκείνους του «χώρου» και του «χαρακτήρα», σε αντιστοίχιση προς τις βασικές ψυχικές λειτουργίες του «προσανατολισμού» και της «ταύτισης.” (Norberg-Schulz 2009, 6).

“Πράγματι, η έννοια του χωρο-χρόνου αντικαταστάθηκε, στις αρχές του 1960, με την πιο υπαρξιακή έννοια του τόπου. Κάτω από αυτήν τη θεώρηση, ο χώρος δεν αποτελεί μια κανονιστική της συλλογικής συμπεριφοράς αλλά έναν τόπο ερμηνευτικό, αποκαλυπτικό, εξομολογητικό της μοναδικής και ιδιόμορφης σχέσης μας με τα πράγματα.” (Χατζησάββα 2018, 263)

Ο Norberg-Schulz κάνει ένα διαχωρισμό των εννοιών «περιβάλλον» και «τόπος» χρησιμοποιώντας την έννοια της «κατοίκησης» στον υπαρξιακό χώρο. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι “ο άνθρωπος κατοικεί όταν μπορεί να προσανατολιστεί μέσα σ’ ένα περιβάλλον και να ταυτιστεί με αυτό ή, με απλά λόγια, όταν νιώθει ότι το περιβάλλον που βιώνει έχει νόημα. Κατοίκηση, συνεπώς, σημαίνει κάτι περισσότερο από «στέγαση». Σημαίνει ότι οι χώροι όπου εκτυλίσσεται η ζωή είναι τόποι με την πλήρη σημασία του όρου.

“Για να μπορέσει να αντιληφτεί το σύμπαν ως κόσμο, δηλαδή ως εύτακτο όλο, ο άνθρωπος έχει ανάγκη πάνω από όλα να μπορεί να προσανατολιστεί στο περιβάλλον του” (Λέφας 2008, 155).

25

“Τόπος είναι ένας χώρος που έχει έναν ξεχωριστό χαρακτήρα. Από τα αρχαία χρόνια το *genius loci* ή το «πνεύμα του τόπου», αναγνωρίζεται ως συγκεκριμένη πραγματικότητα που ο άνθρωπος αντιμετωπίζει και στην οποία πρέπει να προσαρμοστεί στην καθημερινή ζωή του” (Norberg-Schulz 2009, 7). Ένα περιβάλλον λοιπόν αποκτάει νόημα και παύει να είναι μία αφηρημένη τοποθεσία “όταν απαρτίζεται από συγκεκριμένα πράγματα με υλική υπόσταση”, τα οποία “καθορίζουν τον «περιβαλλοντικό χαρακτήρα» είναι η ουσία ενός τόπου.” (Norberg-Schulz 2009, 9)²⁴

“Ο τόπος είναι μια λέξη, μια πλούσια λέξη που έχει προσφέρει και εξακολουθεί να προσφέρει τον εαυτό της σε πολλές διαμεσολαβήσεις και πραγματικότητες. Ο τόπος δεν είναι θέση, περιοχή, συνδηλώνει ιδιαιτερότητες μιας συνολικής υλικής και άυλης ταυτότητας, είναι μία πολλαπλότητα, μικρο και μακροτόπος, χώρα, πατρίδα, πόλη, χωριό, περιέχει τη δυναμική της πολλαπλότητας, τόπος κατοικίας, δημόσιος, μοναχικός, εργασίας, βροχερός, ορεινός, τραχύς αλλά και τόπος έγκλειστος, βιαιότητας. Ο τόπος σε οποιαδήποτε κλίμακα είναι συνολικότητα, είναι παρόν με παρελθόν και μέλλον, ο χρόνος μετέχει στην πολλαπλότητα, στην οντότητα του τόπου, δεν χρειάζεται να συναναφερθεί. Ο τόπος είναι η απεικόνιση, η καταγραφή του χρόνου, του παρόντος και του παρελθόντος, του άμεσου και του μακρινού μελλοντικού, της επιθυμίας και του φαντασιακού, ο τόπος είναι παρών, υλικός, ανάμνηση, άυλος.

(...)Ο τόπος εκφέρεται στον ενικό αλλά είναι πληθυντικός, είναι πολλαπλότητα, γι’ αυτό και η συζήτηση για τον ακατοίκητο και τον κατοικημένο τόπο είναι μια πρόκληση και πρόσκληση για τη συνεχή επανανάγνωση και κατανόηση της αρχιτεκτονικής και της πόλης ως πολυπαραγοντικές συνολικότητες.”

(Φατούρος 2018, 250-251)

24. “Με άλλα λόγια, όταν ο άνθρωπος καθίσταται ικανός να κατοικήσει, ο κόσμος όλος γίνεται ένα «εσωτερικό». Γενικά, η φύση αποτελεί ένα εκτεταμένο σύνολο, έναν «τόπο», που ανάλογα με τις επιμέρους τοπικές συνθήκες έχει μια ιδιαίτερη ταυτότητα. (Norberg-Schulz 2009, 12)[...]Χωρίς να μειώνουμε τη σημασία του προσανατολισμού, πρέπει να τονίσουμε ότι η κατοίκηση προϋποθέτει πάνω απ’ όλα την ταύτιση με το περιβάλλον. (Norberg-Schulz 2009, 23)[...]Η ανθρώπινη ταυτότητα προϋποθέτει την ταυτότητα του τόπου.” (Norberg-Schulz 2009, 24)

B2. ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ

B2.1. το τοπίο – αντικείμενο παρατήρησης

“Από το 17ο αιώνα και μετά (όταν ο άνθρωπος πρωτοανέλαβε να επιβάλει τάξη και σχεδιασμό γύρω του όχι για επιβίωση αλλά για να δημιουργήσει ένα είδος ομορφιάς και να κάνει ορατό ένα είδος σχέσης ανάμεσα στους ανθρώπους και ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση) (...)πάντα η έμφαση ήταν στο ορατό, οτιδήποτε μπορούσε να ειπωθεί και να γίνει κατανοητό με την όραση ήταν άξιο μελέτης” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 80).

Στην προσπάθεια προσέγγισης της “εικόνας” του φυσικού τοπίου, επιχειρήθηκαν οπτικές συμβάσεις. Αυτές δεν είχαν σκοπό μόνο την εισαγωγή γεωμετρικών προβολών αλλά απέδιδαν την προσπάθεια για την διαμόρφωση ενός αισθητικού κώδικα. Για παράδειγμα, τον 18ο αιώνα, με τη χρήση του *καθρέπτη του Claude Lorrain*, που τον χρησιμοποιούσαν οι αστοί με σκοπό να ζωγραφίσουν τη φύση μέσα από αυτόν. Χαρακτηριστικό του ήταν ότι η επιφάνεια του καθρέπτη είχε μια ελαφριά απόχρωση του γκρι, με αποτέλεσμα η θέα της φύσης μέσα από τον καθρέπτη να αποκτάει μια συγκεκριμένη τονικότητα. “Όταν η θέα που επέστρεφε στον καθρέπτη πλησίαζε το ιδεώδες του Claude εκτιμώνταν ως *γραφική* και μπορούσε να σχεδιαστεί” (Η. Παπαϊωάννου 2014, 25).

Για την απόδοση της εικόνας του κόσμου, στα μέσα του 19ου αιώνα αναπτύχθηκε η χρήση της γραμμικής προοπτικής. Σύμφωνα με τον Harvey, η γραμμική προοπτική “καθόρισε τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι έβλεπαν τα πράγματα επί τέσσερις αιώνες” (Harvey 2007, 324). Σε αυτό το πλαίσιο ο L. B. Alberti είχε επινοήσει, το 1453, την ιδέα της οπτικής πυραμίδας²⁵. Ουσιαστικό χαρακτηριστικό της είναι ότι αυτή η σύμβαση της προοπτικής συγκεντρώνει τα πάντα στο μάτι.

25. Η οπτική πυραμίδα δίνει μια “οπτική σχέση μεταξύ του ματιού του παρατηρητή και του αντικείμενου που κοιτάζει, μπορεί να αναπαρασταθεί δι’ ενός συστήματος ευθειών που εκρέουν από κάθε σημείο της μετωπικής επιφάνειας του αντικείμενου και συναντώνται στο μάτι. Το αποτέλεσμα είναι ένα είδος πυραμίδας ή κώνου, της οποίας η κορυφή βρίσκεται στο σημείο του ματιού. Αν αυτή η πυραμίδα φωτεινών ακτινών διατηρηθεί από έναν υαλοπίνακα κάθετο ως προς τη γραμμή της όρασης, η εικόνα πάνω στο γυαλί θα είναι μια προβολή του αντικείμενου, έτσι ώστε δια της ιχνογράφησης των περιγραμμάτων του αντικείμενου πάνω στο γυαλί όπως φαίνονται από το σημείο παρατήρησης, μπορεί ο θεατής να καταγράψει ένα ακριβές αντίγραφο της εικόνας που βλέπει.” (Arnheim 2005, 310-311)

Στις δυο παραπάνω περιπτώσεις παρατηρείται ότι η θέση του παρατηρητή τίθεται σε απόσταση από το αντικείμενο παρατήρησης (τη φύση). Η παρούσα ερευνητική εργασία όμως, έχει σκοπό να εστιάσει στην αντίληψη του τοπίου με τον παρατηρητή μέσα σε αυτό και σε μία συνεχή αλληλεπίδραση με αυτό. Με τον τρόπο αυτό προσπάθησε αργότερα να προσεγγίσει το τοπίο η φαινομενολογική σκέψη. Στην αντιληπτική εμπειρία για το χώρο και κατά συνέπεια για το τοπίο, ο παρατηρητής και το αντικείμενο παρατήρησης βρίσκονται σε αμοιβαία συνδιαμόρφωση.

Στην ενότητα Α, σε μια προσπάθεια εμβάθυνσης του τρόπου που βλέπει ένας παρατηρητής το τοπίο απαλλαγμένος από αντικειμενικές και επιστημολογικές εξηγήσεις, παρουσιάστηκε η κυρίαρχη θέση του σώματος στην διαδικασία της αντίληψης για τον M. Ponty. Κατά αυτόν τον τρόπο, το τοπίο είναι “περίγυρος (milieu) συμφωνίας και συνενοχής, ως κόσμος που υπάρχει εντός του, όχι μια σκηνή προς θέαση” (Wylie 2007, 149) και το σώμα “είναι ένα σύμπλεγμα όρασης και κίνησης (...) ταυτόχρονα ορά και οράται” (M. Merleau-Ponty 1991, 66-67).

28

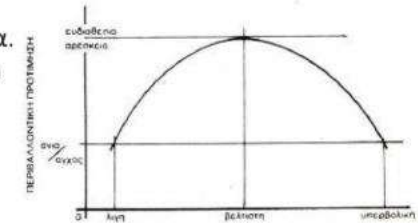
“Εποπτεία και βίωμα αποτελούν συμπληρωματικές καταστάσεις, που ολοκληρώνουν την αντίληψη μας για το τοπίο.” (Μπαμπάλου-Νουκάκη και Νουκάκης 2018, 169)

Β2.2. το τοπίο – μία ζωντανή καταγραφή

Το τοπίο είναι μια ζωντανή καταγραφή²⁶ της κοινωνίας και του φύσης που εκφράζει την προηγούμενη και την τρέχουσα ιστορία. Δε μπορεί να θεωρηθεί ένα θέαμα. Είναι μία ανάγνωση μέσω της οποίας θα πρέπει να κατευθύνονται οι σχεδιαστικές επιλογές και οι στόχοι σε σχέση με αυτό. “Το τοπίο είναι αποτέλεσμα των σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών δομών, των πολιτιστικών αξιών και του φυσικού του υπόβαθρου, που μεταβάλλεται στο χρόνο. Ως χώρος βιούμενος από τον άνθρωπο, το νευρικό του σύστημα διεγείρεται από τις αντιληπτικές διαδικασίες και παράγει συναισθήματα ανάλογα με τα ερεθίσματα που προσλαμβάνει και αποτελούν την ψυχοφυσιολογική του απόκριση στον περιβάλλοντα κόσμο. Σύμφωνα με τον Μάζη, μερικά από αυτά είναι η απορία, η έκπληξη, η ανία, η επαγρύπνηση, η αγωνία, η ετοιμότητα για το άγνωστο που συμπυκνώνονται σε τρεις βασικές συνιστώσες τη διέγερση, την κυριαρχία και την αρέσκεια” (Δεδούση 2015, 63).

Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται από το Μάζη η αρέσκεια του παρατηρητή του περιβάλλοντος σε σχέση με τη περιβαλλοντική πολυπλοκότητα. Το τοπίο ως μια καταγραφή του περιβάλλοντος –φυσικού και ανθρωπογενούς - σε διαρκή αλλαγή, χαρακτηρίζεται από αντιληπτική πολυπλοκότητα.

29

Η πολυπλοκότητα μπορεί να συμβάλλει θετικά στην διάθεση και την εμπειρία του παρατηρητή, αφού γεννά και την επιθυμία της εξερεύνησης. Όταν όμως υπάρχει σε βαθμό που δυσκολεύει τον παρατηρητή να αποκωδικοποιήσει το χώρο με σκοπό να προβεί σε βασικές λειτουργίες - όπως η μετακίνηση - μπορεί να του δημιουργήσει αρνητικά συναισθήματα για το χώρο που τον περιβάλλει.

26. Ο Sutherland Lyall, “διακρίνει δύο κατευθύνσεις συγχρόνως, τη μία ως σύστημα σημειωτικής του τοπίου και τη δεύτερη ως ολική οικολογία, που αναπτύσσεται παράλληλα με τον επιστημονικό ντετερμινισμό προσφιλή στην αρχιτεκτονική του 1960” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 54). “Αυτή η θέση –της ολικής οικολογίας- έχει πρώτα διατυπωθεί από το CNERP: Το τοπίο όχι “θέαμα” αλλά κατανόηση και ανάγνωση μιας “ζωντανής καταγραφής” (document vivant), όπως το ονόμασε, εννοώντας ένα σύνολο πληροφόρησης που δεν μπορεί να επαναληφθεί” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 57).

Εν ολίγοις, “οι άνθρωποι προτιμούν και νιώθουν ψυχοσωματική ευεξία σε περιβάλλοντα τα οποία κατανοούν, αλλά παράλληλα τους προκαλούν διάθεση για εξερεύνηση, αναζητώντας την κρυμμένη πληροφορία ώστε να τα κατανοήσουν πλήρως και να τα εκτιμήσουν” (Δεδούση 2015, 66).

“Στη διαμόρφωση και το σχεδιασμό του τοπίου θεωρείται σημαντικός ο βαθμός πολυπλοκότητας ο οποίος καθορίζει την κλίμακα ενότητων των τοπίων που η αξία τους αυξάνει μαζί με την πολυπλοκότητα.” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 91)

“Η πολυπλοκότητα των ορίων επηρεάζει άμεσα τη χωρική πολυπλοκότητα.(...) Η κινητικότητα ως χαρακτηριστικό των ορίων ορίζεται από τη φυσική τους σύνθεση και προσδιορίζει την αλλαγή στο τοπίο, την εποχικότητα του ή τη διαχρονική σε μεγάλο βαθμό μεταβολή” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 157).²⁷

Είναι σημαντικό, σαν αρχή για τον σχεδιασμό του τοπίου, η άμεση συσχέτισή του με την «αλλαγή». “Το τοπίο είναι η βάση πάνω στην οποία συμβαίνει κάθε είδους σχεδιασμός και ανάπτυξη. (...) Τοπίο και διαμόρφωση χώρου είναι στενά συνδεδεμένα. Δεν υπάρχει διαμόρφωση χωρίς επίπτωση στο τοπίο και αντίστροφα δεν μπορεί να υπάρχει σχεδιασμός τοπίου χωρίς στόχο διαμόρφωσης” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 29). Υποστηρίζεται επίσης, ότι “η αντίληψη του οπτικού χώρου είναι αποτέλεσμα μιας σειράς διαδοχικών, μεταβαλλόμενων εικόνων (...) που σημαίνει ότι ο οπτικός χώρος δεν μπορεί να γίνει αντιληπτός όλος με τη μία” (Δεδούση 2015, 27).²⁸

27. “Η κινητικότητα των ορίων παραδεκτή ως περισσότερο ή λιγότερο συνεχής, κατά περιπτώσεις δηλώνει ότι:

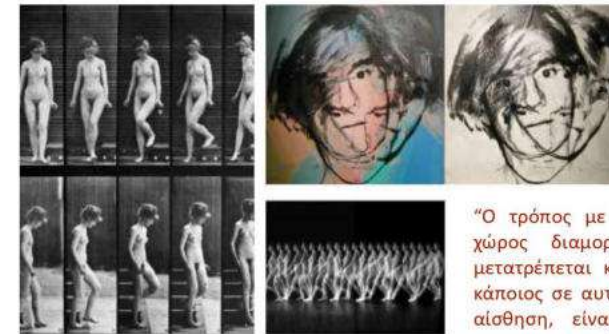
- 1) Η διάγνωση της οργάνωσης του τοπίου δεν μπορεί να είναι οριστική και απόλυτη.
- 2) Δεν έχει νόημα και προσδιορισμός κενόι χώροι, διαχρονικά τουλάχιστον, (κάτω από το σκεπτικό της κινητικότητας των ορίων και του τοπίου γενικότερα) διότι εισαγόμενα στοιχεία κατακλύζουν συνεχώς τους χώρους. Άλλωστε το κενό πρέπει να προσδιορίζεται ως προς κάτι.

Στην αρχιτεκτονική π.χ. όπου χρησιμοποιείται ο όρος, προσδιορίζεται ως προς το κτισμένο ή το πλήρες ή ως προς τη συγκεκριμένη επέμβαση.

Στην αρχιτεκτονική τοπίου δεν μπορεί να υπάρχει κενό. Το έδαφος, στοιχείο του τοπίου μπορεί να είναι καλυμμένο ή όχι, δεν είναι όμως ούτε στη δεύτερη περίπτωση κενό είναι μέρος του τοπίου που μπορεί να χαρακτηριστεί διαφορετικά από την πρώτη. Το επιχείρημα εδώ προκύπτει από την οπτική ανάλυση του τοπίου, από την ανάλυση της οργάνωσής του και δικαιολογείται με όρους τόσο αντίληψης όσο και οικολογίας. Αλλά και με όρους κοινωνικούς έχει επίσης υποστηριχθεί.

Δεν υπάρχει χώρος που προοδευτικά δεν οικειοποιείται, κωδικοποιείται, υπόκειται χρήσεις συνήθειες, ή νόμους, ώστε να δικαιολογείται η έννοια κενός χώρος στο τοπίο.” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 158),

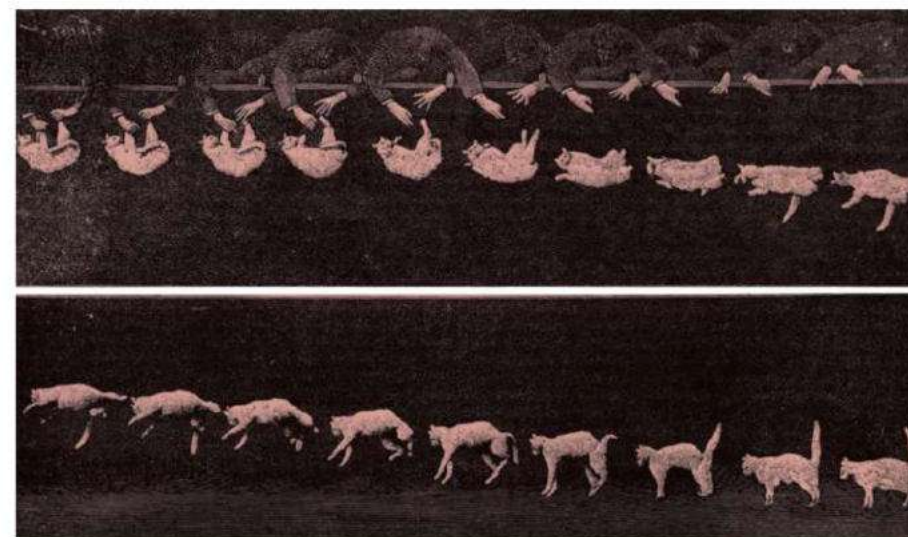
28. Οι συνεχείς εικόνες που προβάλλονται στον αμφιβληστροειδή, μέσα από τις κλίσεις και τους μετασχηματισμούς αποδίδουν τη σταθερή κλίμακα. “Τα αντικείμενα συνδέονται άμεσα με το υποκειμενικό επίπεδο του εδάφους και γίνεται αντιληπτή η κλίμακά τους. Κατά συνέπεια η κλίμακα των αντικειμένων είναι που παραμένει σταθερή στο χώρο και όχι το μέγεθος τους” (Haber and Hershenso 1973, 75-76). (εικόνα πλάνη Ponzo)

“Ο τρόπος με τον οποίο ο χώρος διαμορφώνεται και μετατρέπεται καθώς κινείται κάποιος σε αυτόν, η κινητική αίσθηση, είναι πιθανώς η πιο ουσιαστική ποιότητα της αρχιτεκτονικής.” (Campbell 2007)

Σύμφωνα με το Rudolf Arnheim, “κάθε κίνηση με τα μάτια, το κεφάλι, ή το σώμα, αναφέρεται στο αισθητηριακό κινητικό κέντρο του εγκεφάλου και, στην πραγματικότητα, ακόμα και η απλή παρόρμηση προς κίνηση αποτελεί ένα εγκεφαλικό -νοητικό- γεγονός. Η ανάδραση από αυτές τις κινητικές διαδικασίες επηρεάζει την οπτική αντίληψη, η πληροφορία ότι κινώ το κεφάλι μου προτρέπει την αίσθηση της όρασης να αποδώσει την κίνηση στο κεφάλι και οπτικά, ούτως ώστε να αντιληφθεί το περιβάλλον ως ακίνητο” (Arnheim 2005, 415).

Επιπλέον, σε επίπεδο περιβάλλοντος, “σπάνια είναι στατικές οι εμπειρίες από το τοπίο δεδομένου ότι οφείλονται στη συνεχή αλλαγή ατμοσφαιρικών συνθηκών, σε εποχιακούς ομοιότυπους, σε ομοιότυπους δομικών αλλαγών από τη ανθρώπινη επέμβαση, ή στη μετακίνηση του παρατηρητή” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 207).

Β2.3. προσεγγίσεις ανάλυσης του τοπίου

Οι διαφορετικές προσεγγίσεις ανάλυσης και σχεδιασμού του τοπίου διαχρονικά απέδωσαν ποικίλες τεχνικές προσέγγισης της οπτικής του αντίληψης που συχνά επηρεάζονται από τους στόχους του σχεδιασμού.

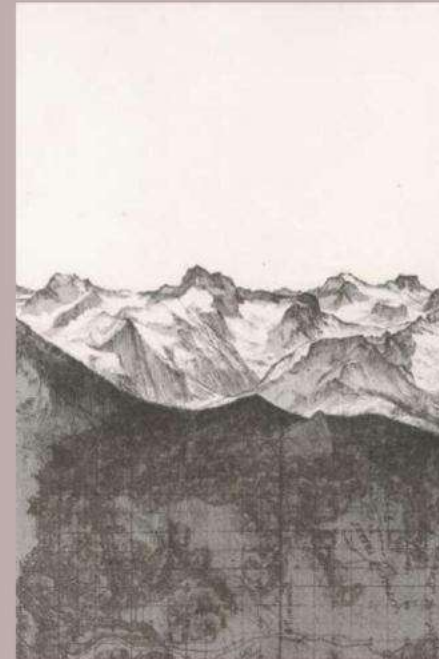
Β2.3.1. De Certeau

Η κίνηση είναι ο βασικός παράγοντας αποδόμησης του χώρου για πολλούς θεωρητικούς, όπως και για τον de Certeau. Ο De Certeau υποστηρίζει ότι "ο χώρος ζωντανεύει μέσω των κινήσεων που συμβαίνουν μέσα σε αυτόν" (De Certeau 2011, 118). Ο χώρος είναι "ένας τόπος που χρησιμοποιείται" (De Certeau 2011, 118). Για τον De Certeau, ο τόπος είναι συνδεδεμένος με την σταθερότητα και οποιαδήποτε ενέργεια σε αυτόν μετασχηματίζει τον τόπο σε χώρο. Στην παρούσα ερευνητική εργασία οι έννοιες όπως *σταθερότητα*, *διατήρηση* και *αντίστοιχα μεταβολή, μετατροπή* κλπ συναντώνται, με διαφορετικές ερμηνείες, στις περισσότερες προσεγγίσεις που αναφέρονται στην αντίληψη του χώρου.

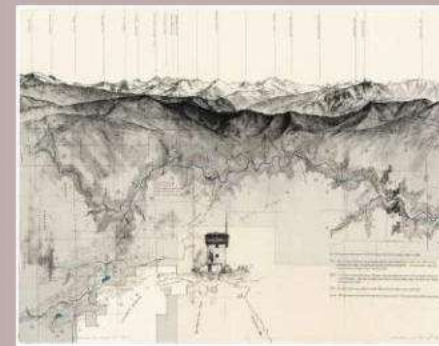
Η έννοια της σταθερότητας αναφέρεται κυρίως συσχετιζόμενη με το περιβάλλον. Ο De Certeau φαίνεται να τοποθετεί σε αυτήν τη θέση την έννοια του τόπου η οποία, στη θεωρία του, προϋπάρχει του χώρου. Αυτή είναι και μια από τις βασικές διαφορές που έχει ο De Certeau σε σχέση με την φαινομενολογική προσέγγιση του M. Ronty στην οποία ο τόπος είναι διαχρονικός και φορτισμένος από τις ανθρώπινες δράσεις.

Έχει ενδιαφέρον η ανάγνωση της πόλης από τον De Certeau. Η δική του ανάγνωση της πόλης έχει ανάγκη τη περιπλάνηση. "Το περπάτημα στη πόλη αποτελεί μεταφορά που συνθέτει αφηγηματικές δομές μέσα από ένα χωρικό συντακτικό" (Χρονοπούλου 2014, 125). Σε αυτήν την ανάγνωση ο περιπλανώμενος είναι μέρος της, συμβάλει στις αφηγήσεις της πόλης που αποτελούν κιναισθητικές αφηγήσεις μίας βιωματικής εμπειρίας.

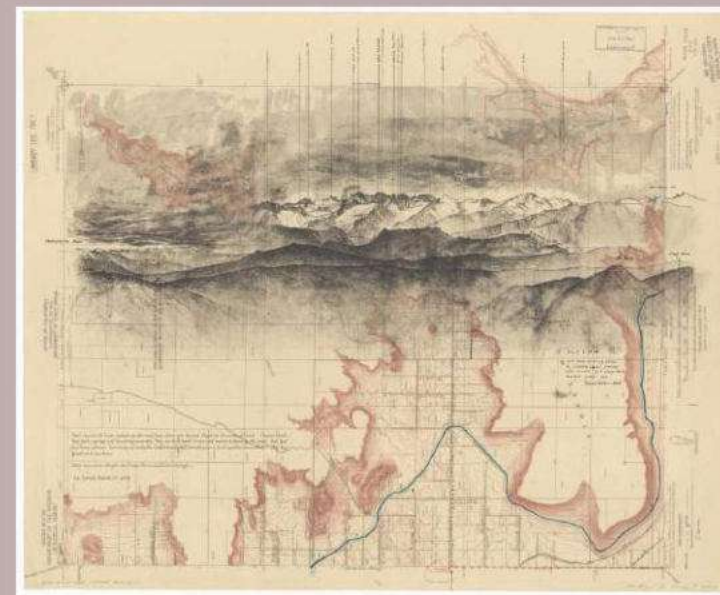
"Δεν γράφουμε ποτέ πάνω σε μία κενή σελίδα αλλά πάντοτε πάνω σε μία που έχει ήδη γραφεί... κάθε σωστός τόπος είναι αυτός που οι άλλοι έχουν αφήσει τα σημάδια τους πάνω του... τα πάντα προκύπτουν ως αποτέλεσμα ενός στοιχειώδους μετασχηματισμού στα δικά μας μέτρα." (De Certeau 2011, 106)

Ο Matthew Rangel είναι καλλιτέχνης από τη San Joaquin Valley στην Καλιφόρνια, κάτω από τα βουνά της Σιέρα Νεβάδα. Στο έργο του Visualizing Land, προσπαθεί να αποδώσει το πώς ο άνθρωπος σχηματίζει εικόνα για το τοπίο και πώς το απολαμβάνει.

Το υλικό του στηρίζεται σε πεζοπορίες, συνεντεύξεις και εικόνες. Αποδίδεται μέσω ψηφιακών και αναλογικών μέσων, όπως αυτές των τυπικών - παραδοσιακών χαρτών, των σχεδίων, σχολιασμών, φωτογραφιών και άλλων εγγράφων, με αποτέλεσμα τις αφηγήσεις πολλαπλών επιπέδων.

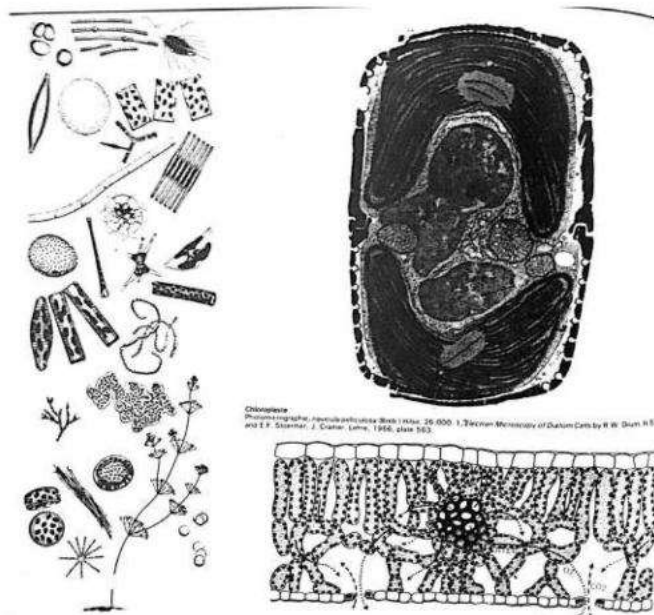
B2.3.2. Ian L. McHarg

Η λογική της οικολογίας στο σχεδιασμό είναι σύννηθες να προσεγγίζεται σε σχέση με τις έννοιες της διατήρησης ή της αλλαγής. Σημαντικός υποστηρικτής αυτής της άποψης ήταν ο Ian L. McHarg. Ο McHarg παρατηρεί τις αλλαγές που προκαλούνται από τον άνθρωπο στο τοπίο και υποστηρίζει πως οι αλλαγές αυτές θα πρέπει να κρίνονται με βάση τους φυσικούς νόμους. “Ο σχεδιασμός του τοπίου στηρίζεται στην πρότασή του, ότι η φύση είναι διαδικασία και αξία, που υπαγορεύει τόσο τις ευκαιρίες όσο και τους περιορισμούς για τη χρησιμοποίηση από τον άνθρωπο” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 31).

“το σχέδιο του τοπίου εγκαθιστά το σκελετό και τις κατευθυντήριες γραμμές δράσης, με τις οποίες το τοπίο διαμορφώνεται, σύμφωνα με οικολογικές αρχές, για να συναντήσει ανάγκες αλλαγής συνθηκών.”

Michael Laurie (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 31)

“Η ανάλυση του τοπίου στον οικολογικό σχεδιασμό, το 1968 και μετά περνά ως 2η ηλικία της οικολογίας με σημαντική επιστημονική και πολιτική ανάπτυξη. (...) Πρωτοεμφανίζεται στη δουλειά του Ian McHarg, του Max Falque στη συνέχεια” (Ανανιάδου-Τζημπούλου 1982, 137). Ο McHarg, ο Max Falque και ο Patrick Geddes, αποτελούν σημαντικούς στοχαστές των οικολογικών κινήματων των 60’s και 70’s.

Παρόλο που ο όρος «οικολογία», έχει αποτυπωθεί στην συλλογική μνήμη ως επιστημονική σκοπιά που ασχολείται κυρίως με τις φυσικές διαδικασίες του περιβάλλοντος με σκοπό το χειρισμό και τον έλεγχο από τον άνθρωπο των περιβαλλοντικών ζητημάτων, δε μένει ιδεολογικά ουδέτερη. Η οικολογική προσέγγιση συνδέεται άμεσα με την αντίληψη και τη κατανόηση της πολυπλοκότητας. Εξετάζει τις σχέσεις των ζωντανών οργανισμών με το περιβάλλον τους και διατυπώνει νέους τρόπους συσχέτισής τους. Κάποιοι από αυτούς είναι η αλλαγή και η εξέλιξη, όπως και η απροσδιοριστία και το αβέβαιο. Κατά αυτόν τον τρόπο επηρεάζει σημαντικά “τη διαμόρφωση της συλλογικής φαντασίας” (Corner 1997, 283).²⁹

“όταν επιθυμούμε τη διαμόρφωση ενός χώρου είναι προτιμότερο να ψάξουμε το σχέδιο που η φύση έχει εγκαταστήσει παρά να σχεδιάσουμε ένα άλλο αυθαίρετα.” I. McHarg

Ο οικολογικός σχεδιασμός κατά McHarg δηλαδή, ξεκινά από την αρχή ότι πριν σχεδιαστεί ένας χώρος διερευνάται το σχέδιο – πρότυπο που η φύση έχει διαμορφώσει. Όταν επιθυμούμε τη διαμόρφωση ενός χώρου είναι προτιμότερο λοιπόν να ψάξουμε το σχέδιο που η φύση έχει εγκαταστήσει, παρά να σχεδιάσουμε ένα άλλο αυθαίρετα.

“Αυτό δε σημαίνει φυσιολατρία, ο McHarg στη φύση συνυπολογίζει και τον άνθρωπο, αναγνωρίζει την τεχνολογική εξέλιξη και τις ανάγκες ανάπτυξης και προσπαθεί, κάτω από μια επιστημονική

29. “Μεταπολεμικά και στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, καθιερώνεται ουσιαστικά ο σχεδιασμός τοπίου και καθίσταται περισσότερο οργανικός και υπεύθυνος ως προς τις επιπτώσεις της ανάπτυξης που προωθεί, συνδυάζοντας και πάλι (όπως τον προηγούμενο αιώνα) αφηρημένη σκέψη με φυσικά σχήματα. Γενικά, ο σχεδιασμός του τοπίου τίθεται στην υπηρεσία ορθολογικοποιημένων επιχειρημάτων οργάνωσης του χώρου, δημιουργεί οργανική σχέση με τα προϋπάρχοντα στον χώρο, το ευρύτερο αστικό, αγροτικό ή γενικότερο περιβάλλον, την τοποθεσία (με τη δυνατότητα τεχνητής ανάπλασης αναγλύφου), τις κοινωνικές ανάγκες, τις δυνατότητες δραστηριοτήτων, την τοπική ιστορία, κ.λπ. Κορυφώνεται σε δύο κατευθύνσεις. Είτε εκφράζεται σαν σύστημα σημείωσης του τοπίου με την καταγραφή σειρών και εμπειριών και γεγονότων σε νέους χώρους (Laurences Halprin), είτε επηρεάζεται από **το οικολογικό κίνημα: θεωρητικά από το 1960, αλλά ουσιαστικά από το 1970 (Ian McHarg)**” (Τερκενλή 1996, 70).

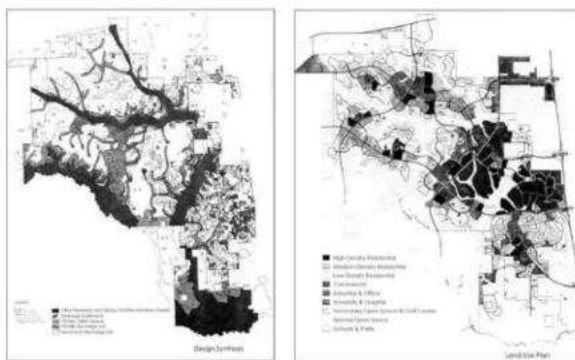
“Η τελευταία αυτή κατεύθυνση στοχεύει στη χωρική επίλυση προβλημάτων του φυσικού και κοινωνικο-πολιτισμικού τοπίου και παράγει μελέτες οικολογικού σχεδιασμού, επηρεάζοντας με αυτόν τον τρόπο και το design του χώρου. (...) Ολοκληρώνοντας, οι διάφορες σύγχρονες τάσεις στο σχεδιασμό τοπίου δημιουργούνται κυρίως σαν αντίδραση στη μαζική παραγωγή και κατανάλωση του τοπίου, χαρακτηριστική του 20ού αιώνα. (Τερκενλή 1996, 71)

“Στην Ελλάδα, στην αρχή της περιόδου αυτής, ο αρχιτέκτονας Δημήτρης Πικιώνης, με την κατασκευή των δρόμων προς την Ακρόπολη και του Φιλοπάππου και το συγκρότημα του Λουμπαρδιάρη (1954-57) πραγματώνει τη δική του ρεαλιστική εκδοχή της ουτοπικής θεώρησης του τοπίου, διατυπώνοντας με το ιδίωμα ενός αρχαϊκού μοντερνισμού ένα νέο τύπο αισθητικής με γνώμονα το ιδιαίτερο γνώρισμα της ελληνικής παράδοσης, τη γραφικότητα”. (Τερκενλή 1996, 72)

σκοπιά, χωρίς ιδιαίτερο τόνο ούτε πάνω στο σχεδιασμό ούτε πάνω στη φύση, παρά «στο μαζί», να εγκαταστήσει μια μέθοδο σχεδιασμού» (Ανανιάδου-Τζημπούλου 1982, 138).

Στο βιβλίο *Design with Nature* (1969), ο McHarg περιγράφει τη φύση ως διαδικασία. Το 1960, στην οικολογία γίνεται λόγος για την κατάσταση εσωτερικής δυναμικής ισορροπίας, η οποία περιγράφει κλειστά από εξωτερικές επιρροές οικολογικά συστήματα και στηρίζεται στις φυσικές διαδικασίες που εξελίσσονται στο χρόνο η πιο συγκεκριμένα σε οκτώ διαδοχικά στάδια. Αυτά είναι «η κλιματολογία, η γεωλογία, η φυσιογραφία, η υδρολογία, η εδαφολογία, η φυτική και η ζωική κάλυψη και τέλος οι χρήσεις γης». «Η χρονολογική σειρά τους έχει σημασία γιατί κάθε στάδιο εμπλουτίζεται από τις προηγούμενες εργασίες. Έπειτα καθιερώνονται θεματικοί αξιολογικοί χάρτες, με επεξεργασία των δεδομένων σε σχέση με προσφορές χρήσεις του χώρου» (Ανανιάδου-Τζημπούλου 1982, 138). Από τους αξιολογικούς αυτούς χάρτες χρήσης του χώρου προκύπτουν ενδιάμεσοι χάρτες φυσικών αξιών.³⁰

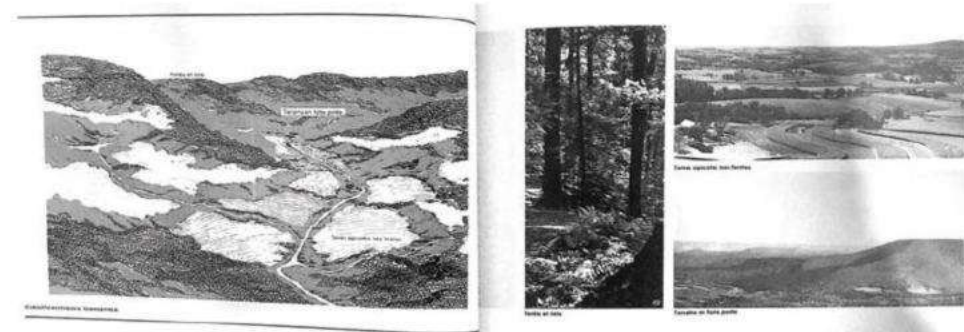
“Όπως εξηγεί ο γεωγράφος Jonathan Smith, η “ανθεκτικότητα” και η αυτονομία ενός τοπίου προκαλούν στη φυσική του παρουσία να κινείται όλο και πιο πέρα από την ενέργεια και την σκηνή της δημιουργίας του και με αυτόν τον εκτοπισμό “χάνει την κηλίδα της πρόθεσης και αναλαμβάνει την καθαρότητα της φύσης”. Με άλλα λόγια, το πέρασμα του χρόνου αποπλαισιώνει την τεχνητή διάσταση του τοπίου και -το προκαλεί στο- να λαμβάνει την εμφάνιση του φυσικού.” (Corner 2014, 244-245)

30. “Τα οκτώ διαδοχικά στάδια οικολογικής αποτύπωσης κατά τον McHarg (...εμφανίζονται στη συνέχεια ως εξής κατά τον Faïque: κλιματολογία, γεωλογία, υδρολογία, εδαφολογία φυτική, ζωική κάλυψη, τοπίο όπου το τοπίο μοιάζει κάτι διαφορετικό απ’ όλα τα άλλα. Αναφέρεται με όρους ευαισθησίας, θέας, ποιότητας, δεν ερμηνεύεται και παραμένει σε μια αυθαιρεσία διατύπωσης.” (Ανανιάδου-Τζημπούλου 1982, 144)

Στο πλαίσιο αυτό ο άνθρωπος, παρότι είναι μέρος της φύσης, μέσω της τεχνολογικής εξέλιξης θεωρείται εξωτερικός παράγοντας, ικανός να επιφέρει αστάθεια σε ένα κλειστό ισορροπημένο σύστημα.

Ως αποτέλεσμα, ο McHarg διαχωρίζει τη φύση από την πόλη, σε δύο συστήματα όπου η επιρροή και των δύο θεωρείται απαραίτητη για τις ανάγκες ανάπτυξης της εκάστοτε υπό μελέτη περιοχής.

Ως αποτέλεσμα, στη διαδικασία σχεδιασμού που υιοθετεί επιδιώκει τη συνεργασία σχεδιασμού και φύσης δηλώνοντας ότι ο οικολογικός σχεδιασμός λειτουργεί συμπληρωματικά με τον οικονομικό σχεδιασμό.³¹

Την ίδια εποχή (1969), η «Γαλλική Σχολή Αρχιτεκτονικής Τοπίου» (ENSP) προσανατολίστηκε στη μελέτη του τοπίου ως χώρου βιούμενου, εισάγοντας την κοινωνική διάσταση στη σχέση άνθρωπος – τοπίο. Στην οπτική ανάλυση για την κατανόηση του τοπίου που προτείνεται, γίνεται προσπάθεια να αποκαλυφθούν οι παράγοντες που ρυθμίζουν την πολυπλοκότητα και τη διαφοροποίηση του φυσικού χώρου, αναγνωρίζοντας κατά περίπτωση την ανάγκη παράλληλων μελετών για την ανάλυση των «πίεσεων» στο τοπίο. (PAYSA/OREALM 1975)

31. Στη μέθοδο ανάλυσης του McHarg αντιτίθεται η άποψη του Michel Corajoud. Ο Michel Corajoud δίνει ιδιαίτερη σημασία της δουλειάς πεδίου στην ανάλυση του τοπίου και επισημαίνει ότι “Δεν υπάρχει υποχρεωτικά σύμπτωση ανάμεσα σε κατατμήσεις στο χάρτη και τα πραγματικά όρια της τοποθεσίας” (Ανανιάδου-Τζημπούλου 1982, 171). Όμως, και η αναγνώριση του πεδίου κατηγορήθηκε αργότερα από τον J. Dolveck ως δύσκολη και ειδικά μακροχρόνια. Ο ίδιος, “σε συνέχεια και προς αντικατάσταση αυτής της ανθρώπινης προσέγγισης ανάγει την ανάλυση του τοπίου σε καθαρή τεχνική. Στηρίζεται δηλαδή αποκλειστικά σε αεροφωτογραφίες και πάνω σ’ αυτές, με χρήση μαθηματικών προσδιορισμών, ορίζει ενότητες του τοπίου. Αυτές όμως οι ενότητες δεν έχουν σε τίποτα να κάνουν με τις ενότητες της οπτικής ανάλυσης. (...)κατηγορήθηκε διαφορετικά με το ερώτημα “τοπίο, για τα πουλιά ή για τον άνθρωπο” (Ανανιάδου-Τζημπούλου 1982, 172).

B2.3.3. Felix Guattari

Μια προσπάθεια να δημιουργήσει ένα εργαλείο με σκοπό να γίνει πιο κατανοητό το σύμπλεγμα των σχέσεων του κόσμου, ήταν και αυτή του Felix Guattari, με το βιβλίο του *Οι Τρεις Οικολογίες*. Στην ουσία πρόκειται για ένα πρόταγμα συνάρθρωσης στοιχείων κοινωνικής (κοινωνικών σχέσεων), νοητικής (ανθρώπινη υποκειμενικότητα) και περιβαλλοντικής (περιβάλλον) οικολογίας.³²

“Η αρχή που χαρακτηρίζει την κοινωνική οικολογία αναφέρεται στην προώθηση μιας συναισθηματικής επένδυσης σε ανθρώπινες ομάδες διάφορων μεγεθών. Αυτός ο “Έρως της ομάδας” δεν παρουσιάζεται ως αφηρημένη ποσότητα, αλλά αντιστοιχεί σε μια ποιοτικά προσδιορισμένη αναδιάταξη πρωτογενούς υποκειμενικότητας η οποία εκπορεύεται από την *νοητική οικολογία*.” (Guattari 1991, 58)

“Η *περιβαλλοντική οικολογία*, στη σημερινή της μορφή, έχει κατά τη γνώμη μου πυροδοτήσει και προεικονίσει απλώς τη γενικευμένη οικολογία που προβάλλω εδώ και που θα έχει σκοπό να αποκεντρώσει ριζικά τους κοινωνικούς αγώνες και τους τρόπους με τους οποίους επωμιζόμαστε την ίδια την ψυχή μας.” (Guattari 1991, 47)

Ο Guattari καταδεικνύει την αλληλεξάρτηση των κοινωνικών σχέσεων με τις οικολογικές συνθήκες. *Οι Τρεις Οικολογίες* δεν αναπτύσσουν κάποια πρόταση περιβαλλοντικής οικολογίας, αλλά θέτουν ένα νέο θεωρητικό πλαίσιο για μία τέτοια πρόταση. Παρότι ο ίδιος ο Guattari κατηγορεί τα υπάρχοντα οικολογικά κινήματα ως ανεπαρκή -λόγο μονομερούς προσέγγισης, είτε ως τεχνοκρατικά, είτε για το μικρό δείγμα ανθρώπων που παίρνουν υπ όψιν, ως οικολογικές θεωρίες παρουσιάζουν βασικές, κοινές μεταξύ τους, αρχές.

Όπως, για παράδειγμα, το *έδαφος*, που αντιμετωπίζεται ως ανοικτή σε πράξεις υπόσταση με σκοπό να δεχτεί ένα ανθρώπινο σχέδιο και δεν αποτελεί ένα κλειστό και περατωμένο έδαφος. Η *ένταση* και η *κίνηση* των *εξελικτικών διαδικασιών*, είναι συνθήκες που απασχολούν τον Guattari στην ανάπτυξη της θεωρίας του. Οι διαδικασίες δημιουργίας, αποτελούν αυτόνομες λειτουργίες αποσπασμένες από τα ολοποιητικά σχήματα καπιταλιστικού τύπου που δεν επιτρέπουν σε κανένα γεγονός να διαταράξει την κοινή γνώμη. Αυτές οι διαδικασίες θα εκδηλωθούν ως “γραμμές φυγής, ως ξένες γλώσσες παραλλαγής μέσα στις -κυρίαρχες- σταθερές” (Κοσμίδη 2019, 127).

Δεν θα υπάρξει αληθινή απάντηση στην οικολογική κρίση παρά σε πλανητική κλίμακα και με την προϋπόθεση ότι θα πραγματοποιηθεί μια αυθεντική πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική επανάσταση που θα αποπροσανατολίσει τους στόχους της παραγωγής αγαθών, υλικών και μη.” (Guattari 1991, 11)

32. “Η *νοητική οικολογία* αφορά περισσότερο την επανεφεύρεση της σχέσης του υποκειμένου με το σώμα, την φαντασίωση, τον θάνατο, τη ζωή και αφορά την επέκταση των διανυσμάτων της υποκειμενοποίησης τα οποία δουλεύουν το καθένα λίγο πολύ για τον εαυτό του. Καλείται να εφευρίσκει νέους τρόπους ύπαρξης στο ζεύγος της οικογένειας της εργασίας, στον αστικό χώρο. Η προσέγγισή της στα υπαρκτικά εδάφη απορρέει από μια προ-αντικειμενική και προ-προσωπική λογική, τη λογική του “μη αποκλεισμένου τρίτου” (tiers inclus), όπου το άσπρο και το μαύρο δεν είναι διακριτά, το άσχημο με το όμορφο συνυπάρχουν, το μέσα με το έξω, το “καλό” αντικείμενο με το “κακό”.

Οι σχέσεις της ανθρωπότητας με το συλλογικό τείνουν πράγματι να φθαρούν όλο και περισσότερο, κυρίως λόγω μιας μοιρολατρικής παθητικότητας των ατόμων και των εξουσιών όσον αφορά την συνολική διαπλοκή και έπειτα λόγω των ρύπων και των αντικειμενικών σπλήσεων. Οπότε, η *κοινωνική οικολογία* θα καλείται να αναδομεί τις ανθρώπινες σχέσεις σ’ όλα τα επίπεδα του συλλογικού. Καθίσταται αναγκαία η πολυεπίπεδη αντιμετώπισή της, καθώς η ύπαρξη της απεδαφικοποιημένης καπιταλιστικής εξουσίας, τόσο σε έκταση όσο και σε ένταση, ενυπάρχει και στην κλίμακα της κοινωνικής, πολιτιστικής, οικονομικής ζωής, όσο και στην νοητική οικολογία, μέσα στα ατομικά, συζυγικά, οικιακά πλαίσια.

Η *περιβαλλοντική οικολογία* αφορά στους τρόπους καταστολής της οικολογικής κρίσης, για την οποία έχει καταστεί αναγκαία η παράλληλη ενεργοποίηση των δυνάμεων μεγάλης κλίμακας και των μοριακών πεδίων ευαισθησίας και επιθυμίας. Αφορά μια μετατροπή του διπόλου και της δυαδικής λογικής την οποία επιβάλει η παρούσα κυρίαρχη λογική. Αυτή η λογική ενώ κατέχει τα μέσα για να επιλύσει τα οικολογικά προβλήματα, διοχετεύει την ενέργειά της σε άλλους τομείς, με την ενίσχυση τόσο κάθε κοινωνικού θεσμού, όσο και κάθε νοικοκυριού που την ενισχύει αγοράζοντας και χρησιμοποιώντας κάθε παροχή που προσφέρει το καπιταλιστικό αυτό σύμπλεγμα.

Σήμερα, πιο πολύ από ποτέ, η φύση δεν μπορεί να διαχωριστεί από τον πολιτισμό και χρειάζεται να μάθουμε να σκεφτόμαστε εγκαρσίως τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα συστήματα, την μηχανόσφαιρα και τις κοινωνικές και ατομικές σφαίρες αναφοράς. Η αρχή της περιβαλλοντικής οικολογίας αφορά την συνειδητοποίηση πως όλα είναι δυνατά. Από τις χειρότερες καταστροφές ως και τις ευέλικτες εξελίξεις. Οι φυσικές ισορροπίες υπόκεινται ολοένα και περισσότερο στις ανθρώπινες επεμβάσεις. Η περιβαλλοντική οικολογία συνιστά μια μηχανογενή οικολογία, η οποία θα προσπαθεί να αντιμετωπίζει τα ζητήματα υπεράσπισης της φύσης και παράλληλα τον έλεγχο της μηχανόσφαιρας.” (Κοσμίδη 2019, 126-127)

B2.3.4. James Corner

Ο J. Corner στάθηκε επικριτικός στην προσέγγιση του McHarg. Υποστήριζε ότι στο έργο του McHarg απουσίαζε η διαισθητική πλευρά και η μελέτη του χώρου ως βιούμενου. Το αποτέλεσμα της ήταν ο ντετερμινιστικός χαρακτήρας στη διαδικασία του σχεδιασμού, μέσω συλλογής στοιχείων και λήψης αποφάσεων με βάση την αντικειμενική κρίση.³³

“Οι πόλεις και οι υποδομές είναι τόσο οικολογικές όσο τα δάση και τα ποτάμια.” (Corner 2006, 60)

Στη κιναισθητική εμπειρία της περιπλάνησης στηρίζει τη προσέγγιση του για την αντίληψη του χώρου και ο James Corner. Ο J. Corner προσπαθεί να καταγράψει και να αναπαραστήσει τις εξελικτικές διαδικασίες και τις διαδραστικές σχέσεις του τοπίου με τον άνθρωπο. “Επανατοποθετεί τον άνθρωπο ως αναπόσπαστο τμήμα στις πολύπλοκες και δυναμικές διαδικασίες του φυσικού κόσμου” (Αλεξίου και Χατζημιχάλη 2017, 34). Για να καταφέρει να αποτυπώσει αυτές τις σχέσεις, στοχεύει στην εξερεύνηση κρυφών δυνατοτήτων του χώρου. Ως μέσο καταγραφής επιλέγει τη χαρτογράφηση, που την προτείνει ως μία ενεργητική διαδικασία. Δεν έχει σκοπό μία αποτύπωση αντικειμενικών χαρακτηριστικών από απόσταση, η προσέγγισή του έχει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με τη θεωρητική προσέγγιση του M. De Certeau.

Στους χάρτες του J. Corner, η πολυπλοκότητα και η ετερογένεια δεν είναι στοιχεία που προσπαθεί να απλοποιήσει ή να τα αποκρύψει, αλλά αξιοποιούνται ως πληροφορίες των δυνατοτήτων του περιβάλλοντος. Πρόκειται για μία εκ νέου ανάγνωση και απόδοση του κόσμου που γίνεται αντιληπτός και που μέχρι τότε χαρακτηριζόταν ως πραγματικός. Άλλωστε, αυτός ο πραγματικός χώρος είναι γεμάτος αντιφάσεις και διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης, ανάγνωσης, ερμηνείας και, εν τέλει, χρήσης.

“Σαν νομάς ο χαρτογράφος περιπλανάται γύρω από το προφανές, αναζητώντας τα κρυμμένα στοιχεία του, μέσα από τα οποία πρόκειται να γονιμοποιηθούν νέοι κόσμοι.” (Corner 1996)

33. Τη συνέχεια στην προσέγγιση του McHarg, αναλαμβάνει η Anne Whinston Spirn κατά τη δεκαετία του 80'. Με το βιβλίο *The Granite Garden: Urban Nature and Human Design* (1985), επιχειρεί να ανατρέψει τη λογική της φύσης και της πόλης ως διακριτά συστήματα στην αρχιτεκτονική. Το τοπίο και η πόλη συνδέονται μέσω του πολιτισμού, τον οποίο εντάσσει, ως νέα παράμετρο, στο οικολογικό σύστημα που αναλύει.

Η αντίληψη του χώρου και κατά συνέπεια του τοπίου για τον J. Corner, είναι αποτέλεσμα ένας σύνθετου δικτύου συσχετισμών, στο οποίο ο παρατηρητής δε βασίζεται αποκλειστικά στα αισθητηριακά δεδομένα αλλά κατέχει ενεργητικό ρόλο σε κάθε πράξη αναπαράστασης. Αυτή η εμπρόθετη αντίληψη διαμορφώνεται μέσω των σύνθετων σχέσεων, γεγονότων και νοητικών αναπαραστάσεων, τόπων και γνωστικών σχημάτων. Τα πάντα γίνονται αντιληπτά σε συσχέτιση με το περιβάλλον που εντάσσονται. Για τον J. Corner, η θέση του ανθρώπου βρίσκεται σε άμεση αλληλεπίδραση με το περιβάλλον με σχέσεις, είτε πραγματικές είναι είτε φανταστικές και “ο χάρτης αποτελεί το μεταβατικό τόπο ανάμεσα στο πραγματικό και στο φανταστικό” (Χρονοπούλου 2014, 128).

“Στον βαθμό που οι καθημερινοί κάτοικοι βιώνουν το τοπίο, το βιώνουν εντός ενός γενικότερου περισπασμού, περισσότερο μέσω των συνηθειών τους και της οποιασδήποτε κατανάλωσής τους, απ’ ό,τι μέσω της όρασης και μόνο.” (Corner 2014, 244)

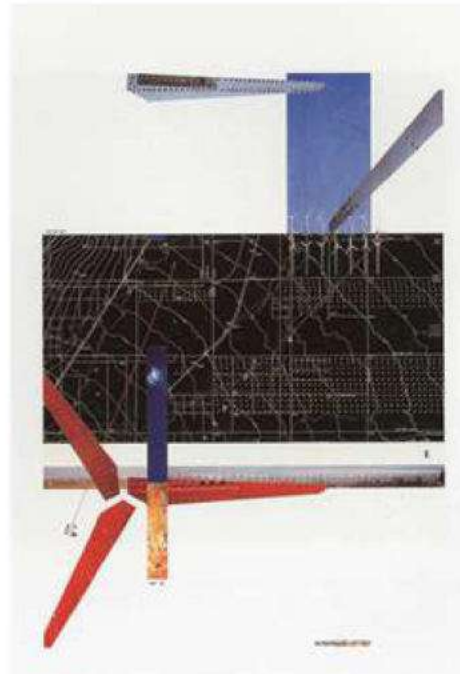
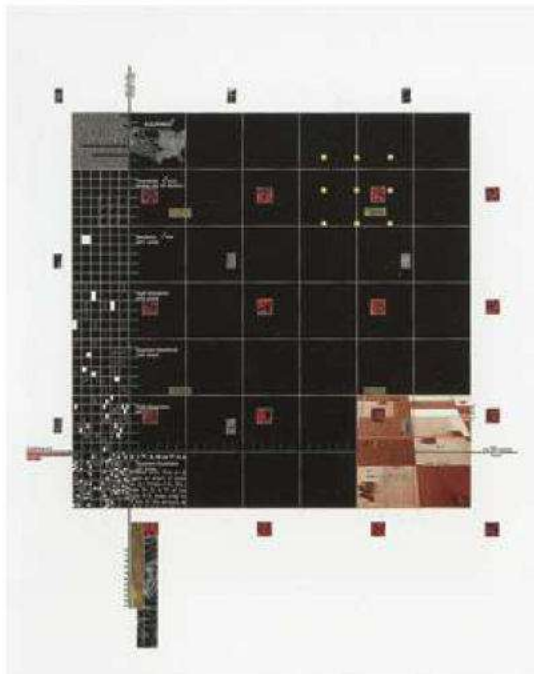
Οι χάρτες του J. Corner δεν προσπαθούν να είναι μια πιστή αποτύπωση της εικόνας που λαμβάνει ο παρατηρητής. Μια αποτύπωση ψευδή για το τοπίο, αφού θα ήταν αδύνατο να αποτυπωθούν οι νέες δυνατότητες που αυτό προσφέρει. Μια τετελεσμένη δομή δεν αφήνει τη δυνατότητα πειραματισμού και αποδόμησης των σχέσεων του τοπίου και, ως αποτέλεσμα, δε δίνει τη δυνατότητα επανασύνθεσης αυτών. Συγκεκριμένα, ο J. Corner στο άρθρο του *Eidetic Operations and New Landscapes*, υποστηρίζει ότι οι διαδικασίες μορφοποίησης του τοπίου, ενώ είναι και οπτικά αντιληπτές, δεν είναι επιδεκτικές απεικόνισης, διότι στην εικόνα τους έχει συμβάλει και η προσωπική ανάγνωση του κάθε παρατηρητή.

Η διαχείριση των χαρτών του J. Corner, γίνεται σε πολλαπλά επίπεδα, απορρίπτοντας αυστηρές ιεραρχημένες δομές, σε μια προσπάθεια εξερεύνησης των κρυφών δυνατοτήτων ενός τοπίου. Όπως υποστηρίζει ο J. Corner, “η απώλεια αυστηρών ορίων δημιουργεί έναν κόσμο τοποθεσιών τις οποίες αναγνωρίζει κανείς μέσα από το «μυστήριο της επιθυμίας»” (Χρονοπούλου 2014, 129). Ο J. Corner, όπως και ο De Cereau, προσεγγίζουν το τοπίο ή την πόλη μέσω της περιπλάνησης, έχουν ως σκοπό την αποδόμηση κάθε δεδομένης καθολικής εικόνας του χώρου. Και για τους δύο, ο χώρος αποτελεί ένα δυναμικό πεδίο, ένα ετερογενές πεδίο με διαβαθμίσεις εντάσεις και σχέσεις.

Η χαρτογράφηση του J. Corner, δεν αναπτύσσεται σε ένα επίπεδο πληροφορίας, αλλά σε πολλά επίπεδα που αλληλεπικαλύπτονται και μπορούν να ερμηνευθούν με πολλές εκδοχές.

Παρ' όλα αυτά η διαδικασία της περιπλάνησης για τον J. Corner δεν είναι αντίστοιχη με αυτήν που συναντάται στην κιναισθητική εμπειρία του M. Ponty, όπου το σώμα βρίσκεται σε άμεση επαφή με το τοπίο. Ο J. Corner επιλέγει εποπτική θέαση για να αναλύσει το τοπίο, χρησιμοποιώντας την αεροφωτογραφία. Αυτή η βιωματική παρατήρηση από την οπτική γωνία ενός πουλιού (bird eye view), συμπυκνώνει το βίωμα του χώρου και δίνει τη δυνατότητα ανακάλυψης πτυχών του σε επίπεδα που αδυνατεί το ανθρώπινο μάτι, κινδυνεύοντας βέβαια για μια αποστασιοποιημένη παρατήρηση που δεν αναλογεί στην ανθρώπινη κλίμακα. Παρ' όλ' αυτά, ο ίδιος υποστηρίζει ότι:

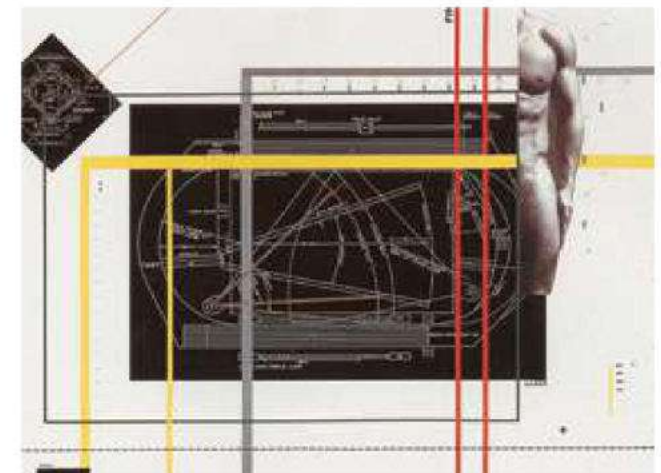
“από την αποστασιοποιημένη και συμπυκνωτική οπτική ενός πουλιού... Οι πολλαπλές σχέσεις ανάμεσα στις φυσικές διαστάσεις του χώρου, τις δυνάμεις της φύσης και τις ανθρώπινες πολιτισμικές αξίες γίνονται αντιληπτές ως έχουν. Ανθρώπινες οργανωτικές δομές που φαίνονται παραγωγικές και εκλεπτυσμένες αποκαλύπτουν με ειλικρίνεια τη σκληρότητα και τα σφάλματά τους.” (Corner 1996)

Μέσω της εποπτικής θέασης που επιλέγει ο J. Corner για τη παρατήρηση του περιβάλλοντος, το φυσικό με το ανθρωπογενές παρουσιάζονται με πιο σαφή όρια και γίνεται εμφανής η έντονα γεωμετροποιημένη φύση. Ιδιαίτερα στο αμερικάνικο τοπίο, όπου η γεωμετρία είχε χρησιμοποιηθεί από τους Ευρωπαίους ως βασικό εργαλείο προσέγγισης του άγνωστου έως τότε για αυτούς τόπου, αυτού της Αμερικής. Σε συνέχεια και ο J. Corner έχει χρησιμοποιήσει για τη σύνθεση των χαρτών του γεωμετρικά εργαλεία και μέσα, όπως τον κάνναβο, την κλίμακα, τις γεωμετρικές συνεταγμένες. Ουσιαστικά, οι συνθέσεις του περιέχουν στοιχεία από τοπολογικούς χάρτες μαζί με φυσικά στοιχεία, όπως μοιάζουν από ψηλά, μαζί με πληροφορίες σχετικά με την περιοχή (μεταδεδομένα όπως π.χ. καιρικές συνθήκες). Τα φυσικά στοιχεία στο επίπεδο του εδάφους (π.χ. ποτάμια, βούρκοι, ουλές στο έδαφος) “αμφισβητούν την απόλυτη γεωμετροποίηση” (Χρονοπούλου 2014, 133) στο αμερικάνικο τοπίο. Όμως στους χάρτες του J. Corner υπάρχει ένα ακόμα επίπεδο πληροφορίας, αυτό της συνεκδοχής και του ασύνδετου. Πρόκειται για μια διαδικασία αποκοπής συγκεκριμένων στοιχείων από το περιβάλλον, με σκοπό την ένταξη τους σε ένα δυναμικό δίκτυο συσχετίσεων. Στα πλαίσια μιας εναλλακτικής προσέγγισης του τοπίου, “βρίσκει θέση” και η έννοια της οικολογίας.

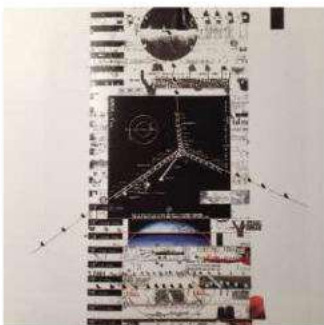

“οι ομοιότητες μεταξύ των οικολογικών και των δημιουργικών μετασχηματισμών είναι ενδεικτικές ως ένα εναλλακτικό εργαλείο για την αρχιτεκτονική τοπίου, στην οποία αμφισβητούνται οι σταθερές σχέσεις και οι συμβάσεις για το πώς ο άνθρωπος ζει και συσχετίζεται με τη γη, τη φύση και τον τόπο.” (Corner 1997, 257)

Στην παρούσα ερευνητική εργασία, με βάση την προσέγγιση του J. Corner, υποστηρίζεται ότι τα πάντα γίνονται αντιληπτά σε συσχέτιση με το περιβάλλον που εντάσσονται, η καθημερινή ζωή είναι ένα ανοιχτό σύστημα δυνάμεων και αλληλεπιδράσεων που παρέχουν ποικίλους συνδυασμούς και μετασχηματισμούς. Το έργο του J. Corner στρέφει το ενδιαφέρον στην ανάπτυξη μιας δημιουργικής σχέσης μεταξύ της οικολογίας και της αρχιτεκτονικής τοπίου. Σκοπός είναι η αξιοποίηση της δυναμικής της οικολογίας και των εναλλακτικών δομών που αναδύονται από την εξελικτική σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον.

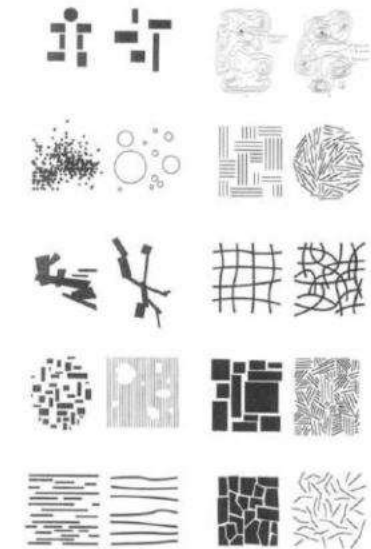
Η οικολογία προσεγγίζει το περιβάλλον ως ένα ανοιχτό δίκτυο σχέσεων (π.χ. κλιματικών, γεωλογικών, πολιτισμικών κ.α.) που βρίσκονται σε αδιάκοπη εξέλιξη στο χρόνο. Η προσέγγιση του J. Corner εστιάζει περισσότερο στο να περιγράψει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος με την βοήθεια γεωμετρικών και αριθμητικών μέσων. Πρόκειται για μία υποκειμενική ανάγνωση της αντικειμενικής πληροφορίας που, απελευθερωμένη από τη σχεδιαστική λογική των παραδοσιακών αρχών της αρχιτεκτονικής τοπίου και των αυστηρών ορίων που θέτουν, προσπαθεί να ανταπεξέλθει στη σύγχρονη πολυπλοκότητα. Πρόκειται για μία μετάβαση από τον έλεγχο στη διαχείριση των μεταβολών του εκάστοτε τοπίου. Βάσει των παραπάνω, για τον J. Corner ο ρόλος του αρχιτέκτονα τοπίου είναι να συντελεί, να παρακινεί, να βοηθά στη διαφοροποίηση αυτών των επιρροών μέσα στον χρόνο και όχι απλά να τις απεικονίζει.

Άλλωστε το τοπίο αποτελεί μια ζωντανή καταγραφή και οι διαδικασίες που το δημιουργούν, το διατηρούν ή το μεταλλάσσουν, είναι ενεργητικές και πολύπλοκες. Στο οικολογικό επίπεδο ερμηνείας, αυτές οι διαδικασίες αποτυπώνουν την κίνηση, την αυτονομία και την αυτό-οργάνωση στο πέρασμα του χρόνου.

B2.3.5. Stan Allen

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί και ο S. Allen, ως άλλος ένας εκπρόσωπος οικολογικής προσέγγισης στο τοπίο. Ο S. Allen εστιάζει σε αυτές τις εσωτερικές δυνάμεις που διατηρούν την ισορροπία σε ένα περιβάλλον, όπως αναφέρθηκε και στην προσέγγιση του I. McHarg, υποστηρίζοντας ότι οι μορφές ανάμεσα στα πράγματα και οι δυνατότητες που προσφέρουν είναι πιο σημαντικές από τη μορφή και το σχήμα των πραγμάτων. Η σχεδιαστική λογική του S. Allen στηρίζεται στην *ανατροφοδότηση* και τη *συνδεσιμότητα* αλληλοσυσχέτιση του τοπίου και της υποδομής. Το τοπίο μπορεί να λειτουργήσει ως μοντέλο ενσωματωμένης πληροφορίας και, μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών με την υποδομή μέσα στη ροή του χρόνου, να ορίσουν τη διαμορφωτική διαδικασία που θα ακολουθηθεί. Ουσιαστικά, η προσέγγιση του S. Allen αδιαφορεί για το περίγραμμα της μορφής και ενδιαφέρεται για τις δυνάμεις που την παράγουν.

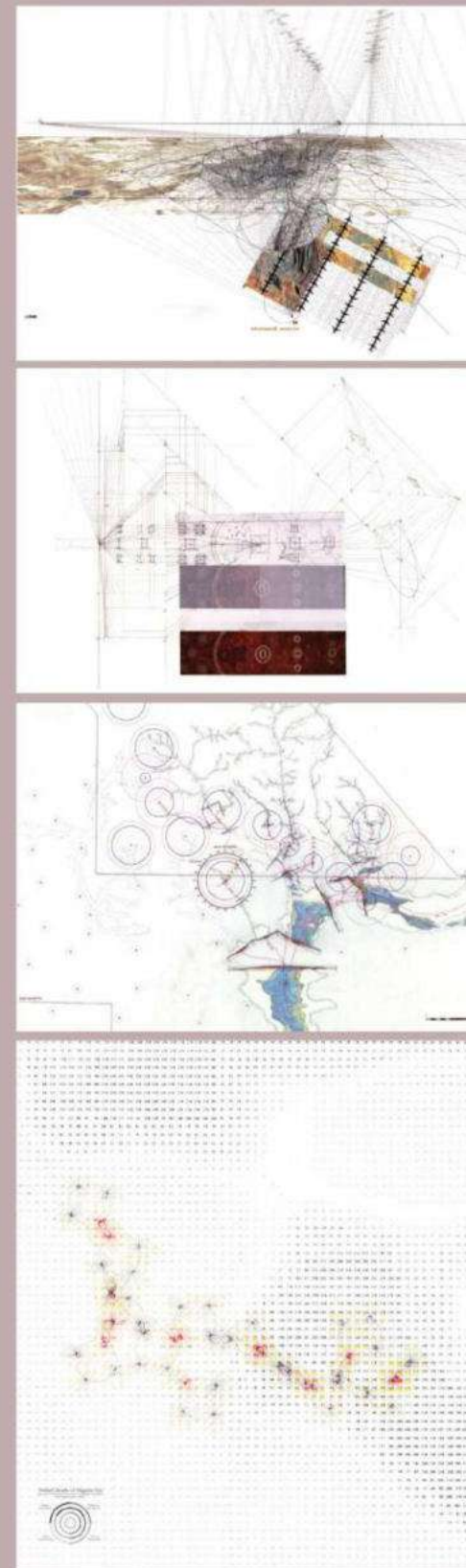
“παραδοσιακά το τοπίο ορίζεται ως η τέχνη οργάνωσης οριζόντιων επιφανειών, δίνοντας αρκετή προσοχή στην κατάσταση των επιφανειών, πέρα από τη διατακτική, η υλική και η αποδοτική πτυχή του είναι σε θέση να δώσει την ικανότητα στους σχεδιαστές να ενεργοποιούν και να παράγουν αστικές καταστάσεις μακριά από την παραδοσιακή, επιβαρυνόμενη έννοια της παραγωγής του χώρου.” S. Allen (Αλεξίου και Χατζημιχάλη 2017, 77)

Για τον S. Allen, το τοπίο όπως και η πόλη ως επιφάνεια, βρίσκεται συνέχεια υπό κατασκευή, κατά βάση στον οριζόντιο άξονα. Το τοπίο βρίσκεται σε μια συνεχή αλλαγή – εξέλιξη και αυτό το χαρακτηριστικό είναι βασικός παράγοντας για την οργάνωση της αστικής επιφάνειας. Όμως, κάθε στοιχείο του τοπίου ή της πόλης αποτελεί ένα διαφορετικό τμήμα τους, συμπυκνωμένο σε πληροφορία. Το αποτέλεσμα είναι μια αστική πολυπλοκότητα που, για τον S. Allen, μπορεί να κατευθύνει τη διαμόρφωση του χώρου χωρίς να ακολουθεί απόλυτους κανόνες όπως, για παράδειγμα, της χρήσης. Υποστηρίζει μια προσέγγιση συσχετίσεων υποδομής,

αστικών διαδικασιών και διαδικασιών του εδάφους και τοποθετεί στο διάλογο περί αρχιτεκτονικής, τη σημαντικότητα της σχέσης της με το έδαφος.³⁴

“Η αρχιτεκτονική δεν έχει να κάνει με τις συνθήκες του σχεδιασμού, αλλά με το σχεδιασμό των συνθηκών.” Bernard Tschumi

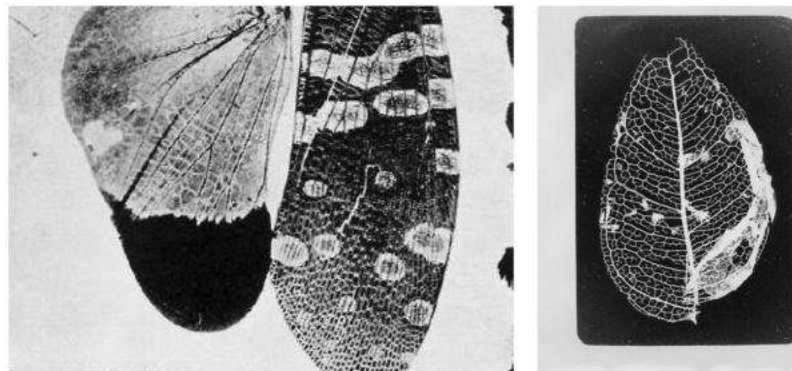
Ο S. Allen, όπως και ο J. Corner, εξετάζουν το τοπίο σε μία υλική βάση, αναφερόμενη σε έναν τόπο με δομικά στοιχεία και όχι με αφηρημένα και γενικά στοιχεία. Και οι δύο αναζητούν τα χαρακτηριστικά³⁵ που αποδίδουν τη διαφορετική φυσιογνωμία κάθε τόπου σε κάθε εποχή, χωρίς να χάνεται η γενική του ταυτότητα. “Μία σύνθετη - εκτεταμένη και εξοπλισμένη με υποδομές - οργάνωση του χώρου, η οποία (...) θα είναι- μία αποδοτική πρακτική με υλική διάσταση όπου το τοπίο - υποδομή λειτουργεί ως μία δικτυακή οικολογία που προετοιμάζει τόπους και θέτει συνθήκες για την ενεργοποίησή τους” (Αλεξίου και Χατζημιχάλη 2017, 83). Πρόκειται για μια προσπάθεια εργαλειοποίησης της πληροφορίας σε άμεση εξάρτηση με τη ροή του χρόνου.

Η Samantha Lee, με σπουδές Αρχιτεκτονικής και Καλών Τεχνών, αναπτύσσει την προσωπική της αντιμετώπιση στον τομέα της χαρτογράφησης. Συγκεκριμένα, στο έργο της *Sacred Anomalies: Infiltrating Landscape Surveys*, επιλέγει να ερευνήσει το έδαφος της Αυστραλίας όπου, λόγω του πλούσιου ορυκτού πλούτου, οι εξορύξεις έχουν προκαλέσει νέες «ανωμαλίες». Η S. Lee προσεγγίζει τους χώρους των εξορύξεων ως ένα παράλληλο χώρο για παρέμβαση. Δεν την ενδιαφέρει η εικόνα του εδάφους ως επιφάνεια, αλλά ως ένας τόπος όπου, μέσα από τις αλλαγές που έχει υποστεί, κρύβεται το “φάντασμα” των ιθαγενών που κατοικούσαν εκεί στο παρελθόν. Η αρχιτεκτονική που την ενδιαφέρει είναι αυτή των μειγμάτων στο κατώφλι του ουρανού και του υπεδάφους, του φυσικού (physical) και του εικονικού (virtual).

Μελέτησε τους πίνακες των ιθαγενών για την περιοχή σε συνδυασμό με οικονομικές έρευνες σχετικές με την εξόρυξη και δημιούργησε έναν 3D σαρωτή με λέιζερ, προκειμένου να σαρώνει το τοπίο από ψηλά ως μια ενιαία κινούμενη άποψη.

“Με τη σάρωση αποκαλύπτεται το κρυμμένο φάντασμα του αντικείμενου, μετατρέποντας ένα νέο στρώμα σημασίας στο εικονικό σύνολο δεδομένων. Στις ιερές περιοχές αποδίδεται μια παρουσία που εκτείνεται μέσα στο αόρατο και στο υπόγειο πεδίο και δεν περιορίζεται σε μία λεπτή επιφάνεια μόνο”. S. Lee

34. Τη μελέτη του τοπίου ως οριζόντια συνεχή επιφάνεια υποστήριξε και ο Alex Wall. Για τον A. Wall το τοπίο είναι ένα λειτουργικό πλέγμα και οργανώνει από αντικείμενα και τόπους, μέχρι δυναμικές διαδικασίες που λαμβάνουν μέρος μέσα στο χρόνο. Το τοπίο αποτελεί την υποδομή του μέλλοντος, που συνδέει και οργανώνει ένα εκτενές φάσμα δραστηριοτήτων και διαφορετικών στοιχείων του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τον A. Wall, “όλα ξεκινάνε και καταλήγουν στο έδαφος” (Wall 1999).

35. Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά ενός τόπου είναι η προσαρμοστικότητα του. Για την οικολογία, προσαρμοστικότητα είναι “η ικανότητα ενός συστήματος να απορροφήσει μία διαταραχή και να αναδιοργανωθεί ενόσω υφίσταται μία αλλαγή, προκειμένου να διατηρήσει τη βασική λειτουργία, δομή, ταυτότητα και δυνατότητα ανατροφοδότησης” (Αλεξίου και Χατζημιχάλη 2017, 83).

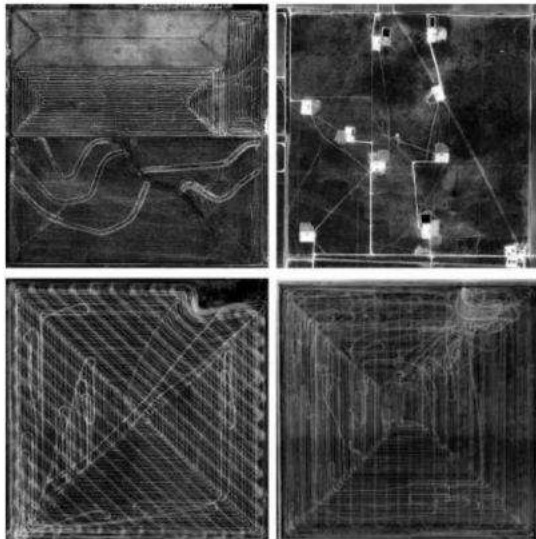
Με την έννοια της προσαρμοστικότητας, έχει ασχοληθεί και ο J. Corner ως επίπεδο ανάλυσης της επιφάνειας του αστικού τοπίου, αλλά και ο S. Allen ο οποίος την προσέγγισε ως ιδιότητα χάρη στην οποία τόπου να αλλάζει χωρίς να χάνει την γενική του ταυτότητα.

B2.3.6. προσεγγίζοντας τη μεθοδολογία ανάλυσης του τοπίου

Οι διαφορετικές απόψεις περιγραφής και αξιολόγησης του τοπίου αντιστοιχούν σε διαφορετικές προσεγγίσεις ανάλυσης του τοπίου. Η άποψη που παρουσιάζεται σε αυτήν την ενότητα, αλλά και στην προσέγγιση του Gibson στην επόμενη ενότητα, θεωρεί το τοπίο ως ένα ζωντανό οργανισμό (...) Το τοπίο δηλαδή, “δεν εννοείται ως ένα σύνολο στοιχείων αλλά ως μία δομή, ένας ζωντανός οργανισμός” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 69) και όχι ένα αποτέλεσμα αντιληπτικής ομαδοποίησης όπως θα υποστήριζαν οι θεωρητικοί της Gestalt.

Υπάρχει μια προσαρμοστικότητα της έννοιας του τοπίου η οποία ποικίλει και εναλλάσσεται “ανάλογα με τους τρόπους προσέγγισης που χρησιμοποιούμε για την κατανόηση του” (Τερκενλή 1996, 17).

Δεν είναι μεμονωμένες αξίες διαλεγμένων στοιχείων που δημιουργούν το τοπίο αλλά πολύπλοκες συσχετίσεις, σύνθετες διασυνδέσεις, σχέσεις που τα ενώνουν. Δεν εξετάζονται χωριστά τα δομημένα από τα φυσικά και τα φυτικά στοιχεία αλλά σε σχέση μεταξύ τους (...) Το τοπίο δεν είναι σταθερό ή στατικό, είναι σε συνεχή εξέλιξη. (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 69-70). Θεωρείται ότι το τοπίο συντίθεται εκτός από απτά στοιχεία και μέσω “νοημάτων, σημασιών και αξιών που εκδηλώνονται μέσα από την άρθρωση του χώρου(..) Τοπίο είναι λοιπόν, ο χώρος που μας περιβάλλει, μια πολυδιάστατη οντότητα. Μια σύνθεση χώρων. Ανθρωπογενών, είτε τροποποιημένων από τον ανθρώπινο παράγοντα” (Τερκενλή 1996, 16).

“Το τοπίο δεν είναι ένα φυσικό στοιχείο του περιβάλλοντος, αλλά ένας συνθετικός ανθρωπογενής χώρος -σύστημα χώρων-” (Τερκενλή 1996, 22)

“το τοπίο δεν αντικατοπτρίζει μια αμετάβλητη ιδέα ή ένα στατικό φυσικό χώρο όπου διεξάγονται πολιτισμικές δραστηριότητες, αλλά μια δυναμική συνθήκη συνύπαρξης πολλαπλών πολιτισμικών και φυσικών δράσεων”

(Μωραΐτης 2016, 185)

“Οι παραδοσιακές, δυαδικές αντιθέσεις που καθοδήγησαν την κοινωνική σκέψη και τις γεωπολιτικές χαρτογραφίες έχουν παρέλθει. Οι αντιπαλότητες παραμένουν, αλλά εμπλέκουν πολυ-πολικά συστήματα ασυμβίβαστα με τη στράτευση κάτω από μανιχαϊστικές ιδεολογικές σημαίες” (Guattari 1991, 16)

Το ενδιαφέρον γύρω από το τοπίο έχει εστιάσει σε μεγάλο βαθμό και στην οικολογική αρχή διατήρησης³⁶. Ο Jean-Louis, Kretz, υποστηρίζει ότι “το τοπίο είναι συγχρόνως προϊόν προερχόμενο από την οικονομική δραστηριότητα και συγχρόνως μέσο παραγωγής. Δεν είναι ένα προϊόν όπως τα άλλα, γιατί η παραγωγή του τοπίου δεν είναι παρά μετατροπή του προηγούμενου τοπίου και γιατί κανένα τοπίο δεν εξαφανίζεται, όταν πάψει να παράγεται, αλλά απλά μεταμορφώνεται. Ακόμη γιατί η παραγωγή ενός καινούριου τοπίου προσκρούει στην αντίσταση του προηγούμενου” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 59). Ο Jean-Louis, Kretz, ορίζει αυτή τη συνθήκη ως έννοια της *παραγωγής του τοπίου*. Ο όρος παραπέμπει σε μια πιο υλιστική ανάλυση του τοπίου που όμως έχει πολλά κοινά με την οικολογική.³⁷

“δεν υπάρχει διάκριση φύση – άνθρωπος: η ανθρώπινη ουσία της φύσης και η φυσική ουσία του ανθρώπου ταυτίζονται μέσα στην φύση ως παραγωγή ή βιομηχανία (...) ο άνθρωπος και η φύση δεν είναι σαν δύο όροι που στέκουν ο ένας αντίκρυ στον άλλον με σχέση αιτιατική, κατανόησης ή έκφρασης, αλλά συνιστούν τη μία ουσιαστική πραγματικότητα του παραγωγού και του προϊόντος” (Deleuze και Guattari 1981, 12).

“Η υλιστική αντίληψη για την κοινωνία στηρίζεται στη θέση της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση” (Μαρξ 1867)

36. το πέρασμα από τον απόλυτο συντηρητισμό, που με τα πρώτα κινήματα διατήρησης (conservation) της φύσης εκδηλώθηκε ως αντίδραση στην έντονη βιομηχανική ανάπτυξη, σε μια προστατευτική στάση (protection), στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ή τη στάση της σχεδιασμένης αλλαγής κάτω από όρους οικολογικούς. Αυτή η χρονική στιγμή που χαρακτηριστικά ονομάστηκε στροφή από τη φροντίδα για το τοπίο στο σχεδιασμό του τοπίου,

37. Ο ρόλος της φύσης αποτελεί βασικό παράγοντα ως προς της διαμόρφωση του τοπίου, με διεργασίες είτε κρυφές είτε φανερές, ενώ η την κύρια επιφάνεια όλων των ενεργειών αποτελεί το έδαφος. “Τα εδάφη περιέχουν αυτό που κατέχεται ή χρησιμοποιείται, είτε είναι καίριας σημασίας, είτε είναι σε απόθεμα” (Bonta and Protevi 2006, 92).

Ο Bernard Cache στο βιβλίο του *Earth Moves: furnishing of Territories*, μελετάει τις δυναμικές διεργασίες που παράγουν το έδαφος και τις κινήσεις του, με σκοπό να ανακαλύψει τη σύνδεση τους με την αρχιτεκτονική που το πλαισιώνει. Μετά τη μελέτη του, αναγνωρίζει ότι ένα περιβάλλον δε μπορεί να ελέγχεται εξ ολοκλήρου, αφού πάντα μπορεί να προκύψει μια ανεξέλεγκτη κίνηση σε αυτό.

Οι οικολογικές προσεγγίσεις ενδιαφέρονται για το έδαφος, όχι απλά σαν μια επιφάνεια υποστήριξης, αλλά ως ένα αποτέλεσμα διεργασιών με υλική υπόσταση. Οι Mark Bonta και John Protevi έχουν διατυπώσει την άποψη ότι “τα εδάφη αναμειγνύονται μέσα σε τοπία”, “πλάθονται από μέρη πλατωμάτων και συντίθεται μόνο από τα υλικά αυτών των πλατωμάτων τα οποία έχουν νόημα και λειτουργία για την εδαφική συναρμογή” (Bonta and Protevi 2006, 92). Στην οικολογία οι σχέσεις των πραγμάτων χαρακτηρίζονται από μια πολύπλοκη. Οι σχέσεις αναφέρονται σε δυναμικά περίπλοκα δίκτυα.

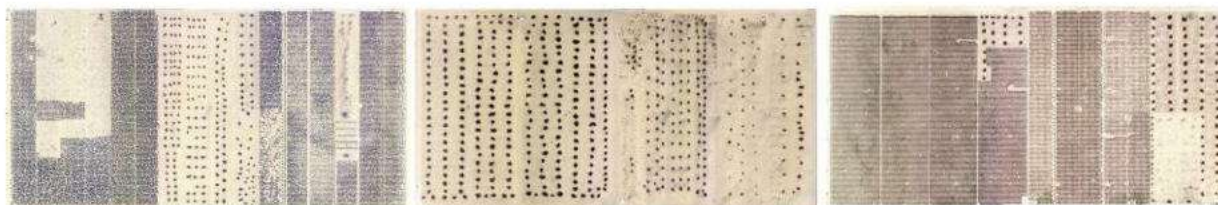
“Το τοπίο είναι κοινωνικό αποτέλεσμα, σε εξελικτική διαδικασία, μέσα από αντιφάσεις. Η κατανόησή του, η ανάγνωση της λειτουργικότητάς του, με τον φυσικό παράγοντα χωνεμένο μέσα στον κοινωνικό, άρα της κοινωνικής λειτουργικότητάς του, αποτελεί μια κριτική προσέγγιση της ανάλυσης του για το σχεδιασμό, μια υλιστική ανάλυση του τοπίου” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 71).

Για την οικολογική ανάλυση του τοπίου, “το τοπίο είναι προϊόν ενός σύνθετου συστήματος αλληλεπιδράσεων που διατηρούν κάποια οικολογική ισορροπία³⁸. Η οικολογία, ως μελέτη των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα σε ζώντες οργανισμούς και τις σχέσεις τους με το φυσικό περιβάλλον, θεωρήθηκε το κλειδί του τοπίου. Η γνώση αυτών των κριτικών αλληλεπιδράσεων που διατηρούν την οικολογική ισορροπία είναι ουσιαστική για την κατανόηση των δυνάμεων που δημιουργήσαν το τοπίο. (...) Ο άνθρωπος –σε αυτή τη προσέγγιση– δεν υπερισχύει ή επικρατεί πάνω στους άλλους οργανισμούς” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 104-105).

“Διαχειριστής του χώρου ο άνθρωπος στον οικολογικό σχεδιασμό ξεκινά από αξίες που η ίδια η φύση υπαγορεύει για τον προσδιορισμό καταλληλότητων του χώρου για συγκεκριμένες χρήσεις.” I. McHarg

“Η οικολογική ανάλυση δε σχεδιάζει αλλά προτείνει καταλληλότητες του χώρου” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 130).

“Η ανθρώπινη επίδραση ή εξάρτηση υπολογίζεται ως δυναμικός παράγοντας. - Πρόκειται για μια αντίστροφη σχέση, δηλαδή – (...)όσο μεγαλύτερη ή δυναμική του συστήματος με ανθρώπινη επέμβαση, τόσο μικρότερη ή ποικιλομορφία και τόσο μειώνεται η πληροφόρηση από το ίδιο το σύστημα” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 134).

“Η λειτουργικότητα του τοπίου παίρνει προβάδισμα από τη μορφή του (form follows function)” (Τερκενλή 1996, 20)

38. “η έννοια της ισορροπίας στο οικοσύστημα δεν είναι στατική μπορεί να κυμαίνεται σε μεγάλα όρια και εξαρτάται από τους οικολογικούς παράγοντες.” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 110)

Η Μ. Ανανιάδου- Τζημοπούλου κάνει τον εξής ενδιαφέροντα σχολιασμό: “η οπτική ανάλυση του τοπίου αναπτύχθηκε κατευθείαν για το σχεδιασμό και όχι ανεξάρτητα από αυτόν. Πράγμα που γίνεται με τη γεωγραφική και την οικολογική ανάλυση που αναπτύχθηκαν αυτόνομα και από επιστήμες που στη συνέχεια δάνεισαν τα φώτα τους στη διαδικασία του σχεδιασμού. - Η έννοια της οπτικής ανάλυσης πάνω στην αντίληψη του τοπίου κυριάρχησε και – (...) αποτέλεσε κύριο αντικείμενο των αρχιτεκτόνων τοπίου στις μελέτες τους για το τοπίο. Έτσι πού και σήμερα ακόμη να κυριαρχεί αυτή συχνά ως ανάλυση του τοπίου που συνοδοιπορεί πια με την οικολογική ανάλυση” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 122).

Σχετικά με την οπτική ανάλυση, ο γεωγράφος Κωστής Χατζημιχάλης υποστηρίζει ως “βασική παράμετρο ανάλυσης του τόπου ως τοπίου”, το βλέμμα. Συγκεκριμένα, ο Χατζημιχάλης αναφέρει ότι “το βλέμμα του παρατηρητή είναι αυτό που επιλέγει τι να δει ως τοπίο και πώς να το δει” (Χατζημιχάλης 2011, 12).

“τοπίο είναι το βλέμμα με ένα συγκεκριμένο τρόπο.” (Wylie 2007, 7)

Στα προηγούμενα κεφάλαια αναλύθηκε η διαδικασία της αντίληψης και πιο συγκεκριμένα της οπτικής αντίληψης με σκοπό την κατανόηση της λειτουργίας αυτής στο τοπίο ως μέσο προσέγγισης και κατανόησης του. Επιλέχθηκε η οπτική αντίληψη θεωρώντας την όραση ως το πιο αποδεκτό μέσω πρόσληψης των πληροφοριών από το περιβάλλον. Όμως κρίνεται ότι μια οπτική ανάλυση του τοπίου δεν είναι αρκετή για τον σχεδιασμό του, διότι “έχει να κάνει με την αποδοχή και τη χρήση δύο χαρακτηριστικών που το τοπίο εμπεριέχει ως έννοια, αυτά της μεταβαλλόμενης χρονικότητας και υλικότητας. Δίνεται δηλαδή προτεραιότητα στις διαδικασίες της φύσης (κύκλοι ανάπτυξης και λειτουργίας, διαντίδραση μεταξύ συστημάτων κτλ.), με την έννοια ότι ευνοείται ως μηχανισμός που συμμετέχει στη δημιουργία της μεταβλητής φόρμας αλλά και στην απόδοση νοήματος” (Γούλα 2003, 16). Έτσι προκύπτει η αναγκαιότητα της οικολογικής ανάλυσης.

“Όσο πλησιάζουμε το τοπίο, τόσο φαίνονται ανεπαρκή τα έτοιμα σχήματα που έχουμε για τη κατανόηση του και μαζί εξασθενίζει η βεβαιότητα της αναγνωσιμότητάς του.” (Μανωλίδης 2003, 35)

Β.3. σύνοψη

Σε αυτό το κεφάλαιο, με βάση τη λειτουργία της οπτικής αντίληψης επιχειρήθηκε να προσδιοριστεί μια μεθοδολογία ανάλυσης του τοπίου που στοχεύει στη σχεδιαστική του προσέγγιση. Παρά τη σημαντικότητα της όρασης στην κατανόηση του περιβάλλοντος ενός τόπου, στην παρούσα ερευνητική δεν υιοθετείται ως μοναδική του διάσταση. Το παράδειγμα του οπτικοκεντρικού συστήματος που χρησιμοποιήθηκε στη δύση για τον σχεδιασμό, δε θεωρείται αρκετό για την αποκωδικοποίηση του τοπίου. Με τον όρο τοπίο γίνονται αναφορές σε πολλές διαφορετικές κλίμακες χώρου και συμπεριλαμβάνονται χώροι με γεωκαλύψεις που εμπεριέχουν το φυσικό τοπίο αλλά και το κατασκευασμένο ανθρωπογενές τοπίο. Αναγνωρίζεται επίσης η σημαντικότητα της κίνησης μέσα σε αυτό και της αμοιβαίας σχέσης του με τον παρατηρητή. Ο παρατηρητής δεν αποτελεί έναν εξωτερικό θεατή αλλά βρίσκεται σε μια συνεχή συνδιαμόρφωση με το τοπίο.

Συνεπώς, το τοπίο δεν αποτελεί ένα θέαμα και η όραση λειτουργεί ως σημαντικό εργαλείο απόσπασης πληροφοριών χωρίς να είναι αρκετή από μόνη της. Οι οπτικές συμβάσεις έχουν ως αποτέλεσμα την απλοποίηση του περιβάλλοντος με γεωμετρικούς κανόνες ή κανόνες αισθητικής, με αποτέλεσμα την ψευδή απόδοση του πραγματικού χώρου. Στο κεφάλαιο της μερλωποντιανής προσέγγισης έγινε μια εισαγωγή στη βιωματική εμπειρία του παρατηρητή και σε αυτό το κεφάλαιο προστέθηκε στο διάλογο το συνεχώς εξελισσόμενο τοπίο. Το τοπίο επιλέγεται τελικά να αναλυθεί ως αποτέλεσμα δυναμικών διαδικασιών, με βασικά χαρακτηριστικά του την πολυπλοκότητα και τη διαρκή αλλαγή.

Η εισαγωγή σε αυτά τα χαρακτηριστικά έγινε μέσα από το έργο του de Certeau, με την έννοια της περιπλάνησης αλλά και των κινήσεων ως εργαλεία αποδόμησης του χώρου, μια προσέγγιση που μετατρέπει το σταθερό τόπο σε ενεργό χώρο.

Στη συνέχεια, ο I. McHarg εισήγαγε στην ανάλυση και στο σχεδιασμό τοπίου οικολογικές αρχές όπως την πολυπλοκότητα, τις φυσικές διαδικασίες, τις σχέσεις των ζώντων οργανισμών με το περιβάλλον και κυρίως την κατάσταση εσωτερικής δυναμικής ισορροπίας. Ο I. McHarg χρησιμοποίησε ως εργαλεία ανάλυσης την ταξινόμηση και τη χαρτογράφηση για να μελετήσει τις εξελικτικές διαδικασίες του περιβάλλοντος.

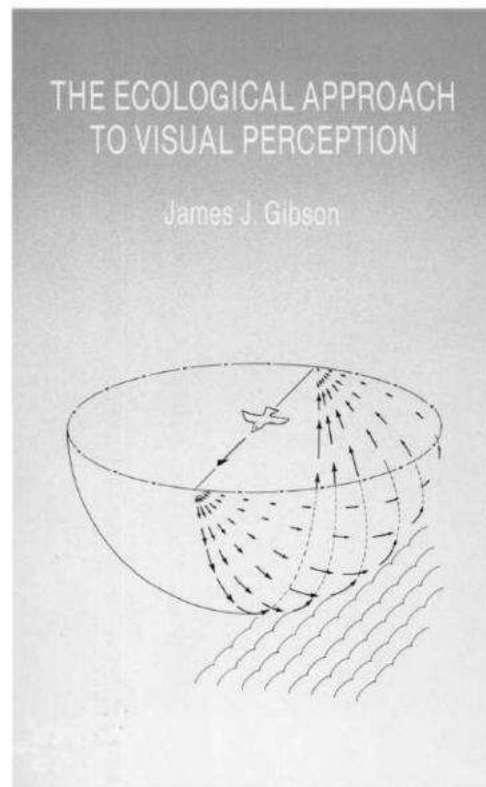
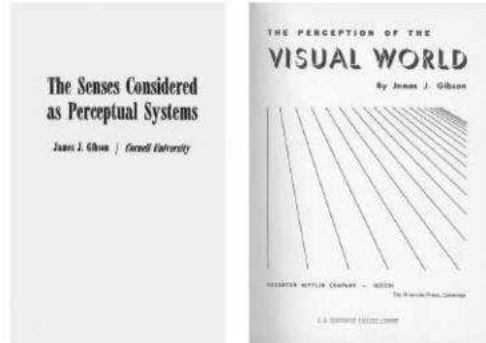
Στις εξελικτικές διαδικασίες του περιβάλλοντος αναφέρθηκε και το έργο του F. Guattari “οι Τρεις Οικολογίες”, ένα πρόταγμα που μελετάει τις κοινές σχέσεις της κοινωνικής, της νοητικής και της περιβαλλοντικής οικολογίας βάση των εξελικτικών διαδικασιών. Με τις Τρεις Οικολογίες, ο F. Guattari δεν αναπτύσσει κάποια πρόταση περιβαλλοντικής οικολογίας, αλλά θέτει ένα νέο θεωρητικό πλαίσιο.

Ο I. McHarg κατηγορήθηκε από τον J. Corner ότι υστερεί βιωματικής εμπειρίας την οποία ο ίδιος, αργότερα, εισήγαγε. Ο J. Corner, μέσα από το δικό του τρόπο ανάλυσης και αποτύπωσης του χώρου (χαρτογράφηση, αεροφωτογραφίες, ανάλυση σε επίπεδα), προσπαθεί να ανακαλύψει και να απεικονίσει τις κρυφές δυνάμεις του τοπίου. Αυτές οι κρυφές δυνάμεις βρίσκονται ανάμεσα στο πραγματικό και στο φανταστικό και η χαρτογράφηση σε επίπεδα, απαλλαγμένη από αυστηρούς κανόνες αποτύπωσης και ορίων, αποτελεί σημαντική μέθοδο για την επιτυχία αυτής της σύνδεσης στο έργο του J. Corner. Το έργο του J. Corner έχει σημαντικές επιρροές από το έργο του I. McHarg.

Τέλος, ο S. Allen, κάνοντας κριτική στην ανάλυση του τοπίου στον οριζόντιο άξονα, εστίασε το έργο του στις δυνάμεις του εδάφους. Σε αυτήν την ανάλυση τον απασχόλησαν οι εσωτερικές δυνάμεις ισορροπίας, όπως και τον I. McHarg, σε μία πιο υλική βάση όμως, διερευνώντας τις διαφορετικές φυσιολογίες που αυτές οι εσωτερικές δυνάμεις παράγουν στο έδαφος.

Μέσα από τις παραπάνω αναλύσεις προκύπτουν οι αρχές μεθοδολογίας της ανάλυσης του τοπίου που προαπαιτούν την οπτική ανάλυση συνδυασμένη με την οικολογική ανάλυση. Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η οικολογική προσέγγιση στην οπτική αντίληψη του J.J. Gibson. Μια οικολογική θεωρία η οποία δεν έχει διερευνηθεί στη σχέση της με το σχεδιασμό του τοπίου και κρίνεται ενδιαφέρουσα μια προσπάθεια προσέγγισής της σε συνδυασμό και σε σύγκριση με τις αρχές που συναντήθηκαν στις προηγούμενες θεωρίες και προσεγγίσεις.

“Ο άνθρωπος έχει βλαστήσει στη γη όπως ο θάμνος, το δέντρο, το άνθος. Και που σαν χτίσει το οικοδόμημα, την κατοικία η οποία στέκει ως προέκταση σώματος και ψυχής και ιδιοκτησίας, θα έχει να παρουσιάσει ξανά καινούργιες τις καμπυλότητες των βουνών και τις τομές του ίδιου τοπίου. Για να γίνει στο τέλος και αυτός ένα τοπίο.” (Κωνσταντίνιδης 2011)

ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ J.J. GIBSON

Γ1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για την κατανόηση της θεωρίας του J.J. Gibson σχετικά με την προσέγγισή του στην αντιληπτική λειτουργία που αναπτύσσεται στο βιβλίο *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι πρόκειται για μία οικολογική θεωρία. Από το γεγονός αυτό συνεπάγεται ότι, όπως κάθε οικολογική θεωρία, η θεωρία του J.J. Gibson στηρίζεται στην αρχή της αμοιβαιότητας ζώου-περιβάλλοντος.

“Κάθε ανάλυση της σχέσης του ανθρώπου με το περιβάλλον του μπορεί να θεωρηθεί οικολογική ανάλυση ή προσέγγιση.” (Τερκενλή 1996, 81)

Πιο συγκεκριμένα, ο J.J. Gibson θέτει τις βάσεις για την ανάπτυξη της εν λόγω θεωρίας στον προβληματισμό: “πώς, ως έμβια όντα, αντιλαμβανόμαστε και σχετιζόμαστε με το περιβάλλον μας” (Gibson 2002, 22). Σε αυτό το πλαίσιο, επινοεί και κατασκευάζει μια καινούργια ορολογία και ακολουθεί μια αυστηρή εννοιολογική πορεία στην οποία κάθε έννοια στηρίζεται στην προηγούμενη, με μέσο του το συστημικό στοχασμό και τη σκληρή πειραματική δουλειά.

Αυτού του είδους την περιήγηση, που συνοδεύεται από επισταμένη/επιστημονική παρατήρηση, θεωρούμε ως τον πρωταρχικό και πιο ουσιαστικό τρόπο συλλογής στοιχείων για την έρευνα/μελέτη του τοπίου και προτρέπουμε σε αυτόν. (Relph 1987)

Στην προσέγγισή του ο J.J. Gibson εισάγει και υποστηρίζει την “έννοια ενός οικολογικού επιπέδου της πραγματικότητας, όπου τα νοήματα, οι αξίες και οι στόχοι έχουν μία οικολογική βάση και θεμελίωση (οικολογικός ρεαλισμός)” (Gibson 2002, 22). Στα πλαίσια αυτής της προσέγγισης, απορρίπτει κάθε μορφή δυισμού και διχοτομίας μεταξύ νοητικών και φυσικών ιδιοτήτων³⁹. Μέσω κριτικών αναλύσεων για τις θεμελιώδεις έννοιες (π.χ. μορφή, 39. Κύριοι αντίπαλοι της προσέγγισης του Gibson: R.Descarte, I.Newton και I.Kant

χώρος, χρόνος, προσανατολισμός κ.α.), ορίζει καινούργιους όρους και λεξιλόγιο της ψυχολογίας (π.χ. προσφερόμενες δυνατότητες, περιβάλλουσα οπτική παράταξη, αντιστρέψιμη έμφραξη κ.α.).

Η προσέγγιση του J.J. Gibson για την αντίληψη ειδικά και την ψυχολογία γενικότερα διακρίνεται και από τον Μ. Πούρκο σε τέσσερεις άρρηκτα συνδεδεμένες θεωρίες: 1. του περιβάλλοντος, 2. της πληροφορίας, 3. του αντιλαμβανόμενου και του δρώντος υποκειμένου και 4. της γνώσης. Οι τέσσερεις παραπάνω θεωρίες προσεγγίζονται με βάση τις οικολογικές αρχές τις αμοιβαιότητας, του μη δυισμού, της ολότητας ή του μη ανταγωνισμού και της εμφώλευσης. Η αμοιβαιότητα για παράδειγμα, προϋποθέτει την ιδέα της αλληλεξάρτησης μεταξύ της σταθερότητας και της μεταβλητότητας, τις μονάδες και τις σχέσεις, τη χωρική τάξη και τη χρονική τάξη, τις ολότητες και τα μέρη όπως και του αντιλαμβανόμενου υποκειμένου και του περιβάλλοντος, του αντικειμένου που γνωρίζει και αυτού που γνωρίζεται. (Gibson 2002, 23)

Στην προσπάθεια αποκωδικοποίησης της θεωρίας του J.J. Gibson έχει ενδιαφέρον να ξεκινήσει κανείς παραθέτοντας ένα απόσπασμα του έργου του σχετικό με τις θεωρίες στις οποίες, αφού τις παρουσίασε, άσκησε απορριπτική κριτική:

“Οι καθιερωμένες (παραδοσιακές) θεωρίες⁴⁰ σχετικά με την αντίληψη έχουν εγκαταλειφθεί. Το αιώνιο δόγμα ότι τρισδιάστατα εικάσματα (εικόνες, είδωλα) αποκαθίστανται σε τρισδιάστατη πραγματικότητα μέσω μίας διαδικασίας που ονομάζεται αντίληψη του βάθους, δεν εξυπηρετεί. Ούτε εξυπηρετεί το δόγμα ότι τα εικάσματα μεταμορφώνονται μέσω των ενδείξεων για την απόσταση και την κλίση, έτσι ώστε να αποφέρουν πιστότητα (σταθερότητα) του μεγέθους και του σχήματος στην αντίληψη των αντικειμένων. Η βαθιά ριζωμένη έννοια του αμφιβληστροειδούς ειδώλου ως ακίνητη εικόνα έχει εγκαταλειφθεί.

Η απλή παραδοχή ότι οι αντιλήψεις του κόσμου προκαλούνται από ερεθίσματα που προέρχονται από τον κόσμο δεν εξυπηρετεί. Η πιο εκλεπτυσμένη παραδοχή ότι οι αντιλήψεις του κόσμου προκαλούνται όταν αισθήσεις που έχουν ως έναυσμα τα ερεθίσματα

συμπληρώνονται από αναμνήσεις, δεν εξυπηρετεί ούτε αυτή. Ούτε και η παραδοχή ότι μία αλληλουχία ερεθισμάτων μετατρέπεται σε μια φαινομενική σκηνή μέσω της μνήμης εξυπηρετεί. Η καθαυτό έννοια του ερεθισμού ως τυπικά συντιθέμενου από ασυνεχή (διακριτά) ερεθίσματα έχει εγκαταλειφθεί. Η εδραιωμένη θεωρία ότι η εξωδεκτική ευαισθησία και η ιδιοδεκτική ευαισθησία απορρέουν, όταν ερεθίζονται οι εξωδεκτικοί και οι ιδιοδεκτικοί υποδοχείς, δεν εξυπηρετεί.

Το δόγμα των ειδικών διαύλων των αισθήσεων που αντιστοιχούν σε ειδοποιές νευρικές δέσμες έχει εγκαταλειφθεί. Η πεποίθηση των εμπειριστών ότι τα αντιληπτά νοήματα και οι αξίες των πραγμάτων παρέχονται από την παρελθούσα εμπειρία του παρατηρητή δεν εξυπηρετεί. Αλλά ακόμα χειρότερη είναι η πεποίθηση των νατιβιστών (εμφυτιστών) ότι τα νοήματα και οι αξίες παρέχονται από την παρελθούσα εμπειρία της φυλής μέσω έμφυτων ιδεών. Αυτές εξακολουθούν να είναι επεμβάσεις (διεργασίες) του νου πάνω στα επιδιδόμενα των αισθήσεων, και υπάρχουν πάρα πολλές περιπλοκές τις οποίες έχει ως επακόλουθο αυτή η θεωρία. Δεν εξυπηρετεί και η προσέγγιση θα πρέπει να εγκαταλειφθεί.

Τι είδους θεωρία, τότε, θα ερμηνεύσει την αντίληψη;

Τίποτε λιγότερο από μια θεωρία που βασίζεται στη σύλληψη (απόσπαση) των πληροφοριών. Σε αυτήν τη θεωρία, ακόμα και αν βρίσκεται σε μη ανεπτυγμένη κατάσταση, θα πρέπει πλέον να στραφούμε”. (Gibson 2002, 375-376)

40. παραδοσιακές προσεγγίσεις (ατομισμός και δομισμός, ψυχοφυσική, συμπεριφορισμός, μορφολογική ψυχολογία, φαινομενολογία, γνωστικισμός) (Gibson 2002, 19)

Γ2. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΣΥΜΒΑΝΤΑ χώρος - χρόνος

“Πρώτα πρέπει να περιγράψουμε τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να αντιληφθούμε το περιβάλλον. Το να οπτικοποιήσουμε ή να συλλάβουμε νοερά ένα άτομο ή έναν γαλαξία δεν είναι ζήτημα οπτικής αντίληψης αλλά οπτικής σκέψης. Ενδιαφερόμαστε για την άμεση αντίληψη.” (Gibson 2002, 68)

Το πρώτο βήμα για τη κατανόηση της θεωρίας του J.J. Gibson είναι η γνώση του περιβάλλοντος στο οποίο δρα η λειτουργία της αντίληψης. Ο όρος «περιβάλλον» αναφέρεται “στον περίγυρο των οργανισμών εκείνων που αντιλαμβάνονται και συμπεριφέρονται, δηλαδή των ζώων”. Σε αυτήν την προσέγγιση για το περιβάλλον ο άνθρωπος αντιμετωπίζεται ως ένα είδος ζώου και ισχύει ότι “ζώο και περιβάλλον αποτελούν αδιαχώριστο ζεύγος” (Gibson 2002, 66).

Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στον τρόπο ζωής των ζώων στο περιβάλλον και όχι στην κληρονομικότητά τους ως μεμονωμένων οργανισμών. Γενικότερα, οι οργανισμοί δε μπορούν να υπάρξουν ως ατομικές μονάδες του κόσμου, αλλά αποτελούν “υποκείμενες (subordinate) και υπερκείμενες (superordinate) μονάδες” (Gibson 2002, 68). Στο εξής το περιβάλλον, η κλίμακα και το μέγεθος των πραγμάτων μπορεί να προσδιοριστεί σε σύγκριση με αυτά των ζώων. Η τάξη μεγέθους είναι αυτή μεταξύ μέτρων και χιλιοστών, ένα ενδιαμέσο επίπεδο από αυτό των θεμελιωδών σωματιδίων και των γαλαξιών. Ο τρόπος που είναι δομημένο το εφεξής περιβάλλον βασίζεται σε μια διαδικασία που ο Gibson ονομάζει «εμφώλευση» (nesting) (Gibson 2002, 68). Στη διαδικασία αυτή, μικρότερες μονάδες βρίσκονται μέσα σε μεγαλύτερες μέσω μιας διαδικασίας γεμάτης μεταβάσεις και αλληλοεπικαλύψεις. Δεν πρόκειται για μια απλή ιεραρχία.⁴¹

41. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το έδαφος. Το έδαφος είναι η βάση του γήινου περιβάλλοντος και δομείται σε “ποικίλες τάξεις μετρικού μεγέθους, καθώς αυτές οι μονάδες είναι εμφωλευμένες η μία μέσα στην άλλη [...] αυτές οι μονάδες τείνουν να επαναλαμβάνονται σε ολόκληρη την επιφάνεια της γης [...] αυτές οι φυσικές μονάδες δεν είναι βεβαίως απόλυτα ομοιόμορφες [...] τείνουν να είναι ομοιόμορφα τοποθετημένες στο χώρο ή ομοιόμορφα διεσπαρμένες στο χώρο” (Gibson 2002, 69).

Γ2.1. Ο “χώρος” του J.J. Gibson

Το περιβάλλον για τη θεωρία του J.J. Gibson αποτελεί το «χώρο» όπου δραστηριοποιούνται τα ζώα, συμβαίνουν οι γήινες διαδικασίες και δραστηριοποιείται η ζωή των οργανισμών, άρα και η αντιληπτική διαδικασία. Παρόλα αυτά η έννοια του χώρου όπως είναι γνωστή από προηγούμενες θεωρίες, δηλαδή ως ένας γεωμετρικός χώρος τριών διαστάσεων, δεν έχει καμία σχέση με την αντίληψη. Δεν έχει καμία σχέση με την κατά J.J. Gibson αντίληψη επίσης, η άποψη ότι η αντίληψη είναι ένα αποτέλεσμα σύνθεσης των νοημάτων του εγκεφάλου από το περιβάλλον και τη παρελθοντική εμπειρία κάθε παρατηρητή. “Το δόγμα που ισχυρίζεται ότι δε θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε τον κόσμο γύρω μας αν δεν κατείχαμε ήδη την έννοια του χώρου, απορρίπτεται” (Gibson 2002, 21).

Η Οικολογική Θεωρία στην Οπτική Αντίληψη του J.J. Gibson υποστηρίζει ότι “ζούμε σε ένα περιβάλλον αποτελούμενο από **ουσίες**, ένα **μέσο** και από **επιφάνειες** που διαχωρίζουν τις ουσίες από το μέσο, δε ζούμε στο χώρο” (Gibson 2002, 98). Ο χώρος είναι ένας μύθος για γεωμέτρες.

“Δε θα μπορούσαμε να συλλάβουμε τον κενό χώρο αν δεν μπορούσαμε να δούμε το έδαφος κάτω από τα πόδια μας και τον ουρανό από πάνω μας.” (Gibson 2002, 21)

Όπως ήδη επισημάνθηκε, αντικαθιστώντας την έννοια του «χώρου» ο J.J. Gibson αναφέρεται στο «περιβάλλον». Αυτό συνεπάγεται και περαιτέρω αντικαταστάσεις γεωμετρικών όρων (επίπεδο, χώρος) με οικολογικούς όρους (επιφάνειες, μέσο).

Το περιβάλλον μπορεί να περιγραφεί με τρεις οικολογικούς όρους: 1. Το μέσο 2. Τις ουσίες και 3. Τις επιφάνειες.

Το μέσο για χερσαία ζώα είναι ο αέρας, ενώ για τα υδρόβια είναι το νερό. Οι *ουσίες* είναι στερεά και υγρά που ποικίλλουν ως προς τη σύνθεση και ως προς την αντίσταση στη μεταβολή και είναι γενικά αδιαφανείς. Τα σημεία επαφής μεταξύ της γης, του νερού και του αέρα με “οποιοσδήποτε δύο από αυτές τις τρεις καταστάσεις της ύλης, στερεά-υγρή-αέρια, συνιστά μια *επιφάνεια*.” (Gibson 2002, 77) Οι επιφάνειες έχουν χαρακτηριστική υφή, ανακλαστικότητα και διάταξη.

“Η επαφή γης-αέρα είναι μια επιφάνεια, η πιο σημαντική για τα χερσαία ζώα” αποτελεί “το έδαφος, της αντίληψης και της συμπεριφοράς τους τόσο κυριολεκτικά όσο και μεταφορικά. Είναι η επιφάνεια υποστήριξης τους.” (Gibson 2002, 77)

Για την κατανόηση της θεωρίας της αντίληψης του J.J. Gibson είναι σημαντική μια περαιτέρω ανάλυση των όρων αυτών που περιγράφουν το γήινο περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα λοιπόν το μέσο, είτε είναι υγρό είτε αέριο, έχει την ιδιότητα να είναι συνήθως και διαφανές. Η ιδιότητα αυτή επιτρέπει καταρχάς τη μετάδοση και την ανάκλαση του φωτός. Από την ανακλαστική ροή του φωτός προκύπτει ο **φωτισμός** ο οποίος θεωρείται ότι «πληροί» το μέσο, “με την έννοια ότι υπάρχει περιβάλλον φως σε οποιοδήποτε σημείο, δηλαδή φως που φτάνει στο σημείο απ’ όλες τις κατευθύνσεις. Το περιβάλλον φως δε θα πρέπει να συγχέεται με το ακτινοβολούμενο φως.”⁴² (Gibson 2002, 78).

Ο φωτισμός, ως μια σταθερή κατάσταση της αντανακλώμενης ακτινοβολούμενης ενέργειας, είναι ο βασικός υπαίτιος της όρασης ενός ζώου, βάση της οικολογικής οπτικής. Επιπλέον, στο μέσο μεταδίδεται ο ήχος και η οσμή, μπορεί λοιπόν να θεωρηθεί ότι η έννοια του μέσου θέτει ένα νέο τρόπο σκέψης σχετικά με τη συμπεριφορά και την αντίληψη. Τέλος, το μέσο δεν ασκεί αντίσταση στην κίνηση και κατά συνέπεια επιτρέπει τη μετακίνηση.

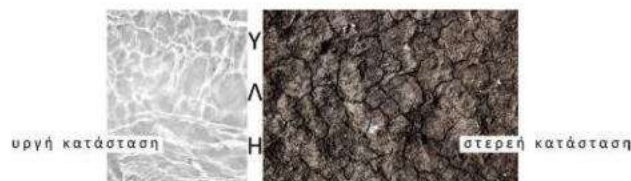
42. “Το φως εκπορεύεται από τον ουρανό και όταν εισέρχεται στον αέρα γίνεται περιβαλλοντικό φως. Αυτό το φως είναι που καθιστά τις διατηρούμενες επιφάνειες εν δυνάμει ορατές” (Gibson 2002, 86).

“Η **ύλη** σε στερεή ή ημιστερεή κατάσταση θεωρείται ως ουσιώδης (substantial), ενώ η ύλη σε αεριώδη κατάσταση είναι μη ουσιώδης (insubstantial) και η ύλη σε υγρή κατάσταση βρίσκεται μεταξύ αυτών των δύο άκρων.” (Gibson 2002, 81). Η έννοια των ουσιών του J.J. Gibson αναφέρεται στην πρώτη κατάσταση της ύλης και έχει ως αποτέλεσμα να είναι συνήθως αδιαφανείς στο φως, ετερογενείς, περισσότερο ή λιγότερο δύσκαμπτες.

“Τα ζώα πρέπει να μπορούν να ξεχωρίζουν τις διάφορες ουσίες του περιβάλλοντος, μέσω της όρασης αλλά και των άλλων αισθήσεων.” (Gibson 2002, 81)

Ανάλογα με τον βαθμό δυσκαμψίας, οι ουσίες του περιβάλλοντος μεταβάλλονται ή δεν μεταβάλλονται. “Η μη μεταβολή είναι ακόμα πιο σημαντική από τη μεταβολή. Εξαιτίας αυτής το περιβάλλον φαίνεται να διατηρείται σταθερό. Αλλά επίσης, ακόμη και όταν οι ουσίες μεταβάλλονται, συχνά αποκαθίστανται μέσω διαδικασιών ανάπτυξης, αναπλήρωσης και αποκατάστασης, έτσι ώστε προκύπτει μια ισορροπία ή μια σταθερή κατάσταση και γι’ αυτό φαίνεται να υπάρχει αμεταβλητότητα.” (Gibson 2002, 84)

Αυτή η ιδιότητα θυμίζει μια κατάσταση που στην οικολογία ορίζεται ως **κατάσταση εσωτερικής δυναμικής ισορροπίας**. Η κατάσταση αυτή εξαρτάται από την πολυπλοκότητα. Πιο συγκεκριμένα: “Όσο νεώτερο το σύστημα τόσο απλούστερες είναι οι σχέσεις ανάμεσα στους οργανισμούς και όσο γηραιότερο τόσο πιο πολύπλοκες. Όσο προχωρεί η διαδοχή, αυξάνει η πολυπλοκότητα του οικοσυστήματος. Επίσης τα ώριμα οικοσυστήματα έχουν μεγαλύτερη ομοιότητα από ότι τα νεαρά. Έχουν δηλαδή επανυξημένη την ιδιότητα να αντιστέκονται στις μεταβολές, να επανέρχονται και να διατηρούνται σε κατάσταση ισορροπίας. Μετά το **στάδιο κλίμαξ** (climax), το τελικό στάδιο διαδοχής όπου η βιοκοινότητα αυτοδιατηρείται και βρίσκεται σε άριστη εναρμόνιση με το βιότοπο, ριζικές μεταβολές δεν παρατηρούνται. Είναι μία κατάσταση σχετικής μόνο σταθερότητας, κατά την οποία συμβαίνουν βέβαια μεταβολές αλλά πολύ αργά” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 109).

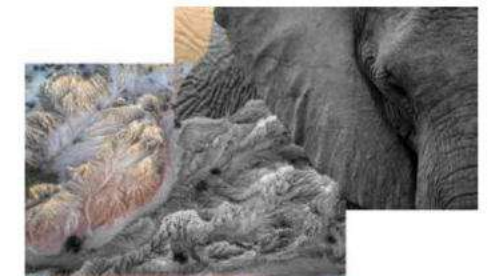
Ο τόπος όπου εξελίσσεται το μεγαλύτερο μέρος της δράσης είναι η επιφάνεια. Σύμφωνα με τους νόμους των επιφανειών που όρισε ο J.J. Gibson, το φως ανακλάται ή απορροφάται στην επιφάνεια και όχι στο εσωτερικό της ουσίας. Η επιφάνεια είναι ο τόπος τον οποίο αγγίζει το ζώο και όπου λαμβάνουν χώρα χημικές αντιδράσεις. Κάθε επιφάνεια έχει δομή η οποία γίνεται ορατή μέσω της υφής (texture) και της κατανομής της ανακλαστικότητας των διαφορετικών κυμάτων φωτός. Διαφορετικές κατανομές δίνουν διαφορετικά χρώματα στις επιφάνειες.

“Από οικολογική σκοπιά, το χρώμα μιας επιφάνειας σχετίζεται με τα χρώματα των παρακείμενων επιφανειών, δεν είναι απόλυτο χρώμα. Η αναλογία ανακλαστικότητάς του προσδιορίζεται μόνο σε σχέση με τις άλλες αναλογίες ανακλαστικότητας της διάταξης. Διότι το φυσικό περιβάλλον είναι ένα συνάθροισμα ουσιών. (...)Δε βλέπουμε τα χρώματα χωριστά, ως ερεθίσματα, αλλά μαζί, ως μια διαρρύθμιση.” (Gibson 2002, 175)

Όσον αφορά στην **υφή**, προκύπτει ότι “η επιφάνεια μιας φυσικής ουσίας δεν είναι ούτε ομοιογενής ούτε άμορφη, αλλά διαθέτει τόσο χημική όσο και φυσική υφή, είναι γενικά τόσο συνενωμένη όσο και με αυλακώσεις (ρυτιδώσεις). Είναι γενικά τόσο διάστικτη όσο και ανώμαλη. Σε κάθε περίπτωση, η υφή προσδιορίζει το τι είναι μια ουσία, από τι είναι φτιαγμένη, τι προσδιορίζει τη σύνθεσή της.” (Gibson 2002, 90)

“Το χρώμα και το σχήμα είναι υπεραπλουστευμένες ιδιότητες, διότι η υφή συγχωνεύεται με το χρώμα και ακόμη αποτελεί ένα είδος σχήματος στο επίπεδο της διάταξης μικρής κλίμακας. Θα μιλήσουμε εδώ για το χρώμα και την υφή σε συνδυασμό, εφόσον προσιδιάζουν στη σύνθεση της ουσίας.” (Gibson 2002, 183)

“Η επιφάνεια, εκτός από χαρακτηριστική **υφή** και **ανακλαστικότητα**, έχει και μία «συγκεκριμένη **διάταξη** (layout)»” (Gibson 2002, 85) και μέσω αυτής της διάταξης οι επιφάνειες καθίστανται αντιληπτές. “Οι διατηρούμενες επιφάνειες του περιβάλλοντος είναι αυτές που

παρέχουν το πλαίσιο της πραγματικότητας” (Gibson 2002, 187) και όχι αντικείμενα που γεμίζουν (πληρούν) το χώρο. “Δεν υπήρξε εν αρχή τέτοιο «αντικείμενο», όπως ο κενός χώρος.

“Ο κόσμος δεν υπήρξε ποτέ κενός” (Gibson 2002, 187)

Από τη διάταξη των επιφανειών προκύπτει η μορφή του γήινου περιβάλλοντος και “είναι ταυτόχρονα μόνιμη από ορισμένες απόψεις και μεταβαλλόμενη από κάποιες άλλες απόψεις” (Gibson 2002, 72). Ουσιαστικά, η **μονιμότητα** (permanence) είναι σχετική καθώς τίποτα δεν μένει μόνιμο για πάντα, άρα η μονιμότητα για τον J.J. Gibson είναι μια κατάσταση **διατήρησης**(persistence) σε μία αμοιβαία σχέση με τη μεταβολή.⁴³ “Όταν μιλάμε για μόνιμη διάταξη του περιβάλλοντος αναφερόμαστε κυρίως σε στέρεες ουσίες” (Gibson 2002, 73) οι οποίες έχουν μία υλικότητα που, αναλόγως με τη συμπεριφορά τους προς την παραμόρφωση, επηρεάζουν τη διατήρηση της διάταξης του περιβάλλοντος.

Ο J.J. Gibson προσπάθησε να αναλύσει την αντίληψη του χώρου βασιζόμενος στην ιδέα ότι “ο κόσμος αποτελείται από μια βασική επιφάνεια που συντίθεται από συνεχόμενες επιφάνειες, όχι από σώματα στον κενό αέρα” (Gibson 2002, 250). Την άποψή του την ονόμασε **εδαφική θεωρία** (ground theory) και ο σκοπός της ήταν να αναπτυχθεί μια θεωρία της διάταξης των επιφανειών, που αφορά στις σχέσεις των επιφανειών με το έδαφος⁴⁴ και μεταξύ τους. “Η αντίληψη της διάταξης των επιφανειών είναι **άμεση**, αυτό σημαίνει ότι η αντίληψη δεν αρχίζει με την αντίληψη των δισδιάστατων μορφών” (Gibson 2002, 250).

“δεν υπάρχει κανένα ιδιαίτερο είδος αντίληψης που ονομάζεται αντίληψη βάθους. Αν το βάθος έχει την έννοια της απόστασης από το εδώ, τότε εμπλέκει την αυτοαντίληψη και μεταβάλλεται συνεχώς καθώς μετακινείται ο παρατηρητής.” (Gibson 2002, 250)

43. Το περιβάλλον διατηρείται από ορισμένες απόψεις και μεταβάλλεται από άλλες. Η πιο ριζική μεταβολή είναι η έξοδος από την ύπαρξη ή η είσοδος στην ύπαρξη” (Gibson 2002, 76).

44. Έδαφος: “επιφάνεια της γης, ισόπεδο, κάθετο προς τη δύναμη της βαρύτητας και οριζόντιο βάσει του ορίζοντα της γης. Αποτελεί επιφάνεια αναφοράς για όλες τις άλλες επιφάνειες” (Gibson 2002, 100).

Συμπερασματικά, η σχέση που ισχύει είναι ότι “το μέσο διαχωρίζεται από τις ουσίες του περιβάλλοντος μέσω των επιφανειών.” (Gibson 2002, 85) Οι επιφάνειες, οι ουσίες και το μέσο εμφανίζουν τόσο διατήρηση όσο και μεταβολή. Οι μεταβολές αποτελούν περιβαλλοντικά συμβάντα.

Γ2.2. Ο “χρόνος” του J.J. Gibson

“Ο χρόνος δεν είναι άλλη μία διάσταση του χώρου, μια τέταρτη διάσταση όπως δέχεται η σύγχρονη φυσική για λόγους μαθηματικής ευκολίας. Η πραγματικότητα που αποτελεί τη βάση της διάστασης του χρόνου είναι η σειρά συμβάντων.” (Gibson 2002, 188)

Η συνήθης έννοια του «χρόνου» όπως και αυτή του «χώρου» αναιρείται. Πιο συγκεκριμένα, δε μιλά για έναν γραμμικό χρόνο αυτό καθαυτό, αλλά η έμφαση δίνεται στα συμβάντα, κύκλους και μεταβολές που συμβαίνουν στη γήινη τάξη του φυσικού κόσμου. “Η **ροή των οικολογικών συμβάντων** είναι διαφορετική από το αφαιρετικό πέρασμα του χρόνου που λαμβάνεται ως δεδομένο στη φυσική. Ο ρους των συμβάντων είναι ετερογενής και διακρίνεται σε μέρη, ενώ το πέρασμα του χρόνου υποτίθεται ότι είναι ομοιογενές και γραμμικό. Τα συμβάντα καθίστανται αντιληπτά, αλλά ο χρόνος όχι” (Gibson 2002, 187), διαδραματίζονται στη γη αδιάκοπα και πολλά από αυτά ταυτόχρονα. Όπως κάθε γήινη διαδικασία, έτσι και τα συμβάντα δεν αναφέρονται σε ατομικές καταστάσεις.

“Οι διάφορες ποικιλίες των περιβαλλοντικών συμβάντων συνδυάζονται για να παράγουν μια πολλαπλή εγγύηση πληροφοριών” (Gibson 2002, 184).

Αναφέρθηκε ήδη ότι τα συμβάντα μπορεί να συμβαίνουν ταυτόχρονα, παράλληλα και υπό την διαδικασία της εμφώλευσης, αφού υπάρχουν συμβάντα μέσα σε συμβάντα. Τα συμβάντα αρχίζουν και τελειώνουν, δε βρίσκονται σε συνεχή διάρκεια. Είναι συγκρίσιμα με τη διάρκεια των πράξεων των ζώων και μετρώνται σε έτη και δευτερόλεπτα. “Οι γήινες διαδικασίες συμβαίνουν στην ενδιάμεση τάξη της διάρκειας” (Gibson 2002, 72) και μόνο οι διαδικασίες στη συγκεκριμένη χρονική κλίμακα μπορούν να γίνουν αντιληπτές. “Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο χρόνος αποτελείται από συμβάντα που τον πληρούν και ο χώρος αποτελείται από αντικείμενα που τον πληρούν.(...) Όμως η μεταφορά της πλήρωσης είναι λανθασμένη. Ο χώρος και ο χρόνος δεν είναι άδεια δοχεία που πρέπει να γεμίσουν. Αντιθέτως, είναι απλώς τα φαντάσματα των επιφανειών και των συμβάντων.” (Gibson 2002, 187)

Γ2.3. περιβάλλουσα οπτική παράταξη

68

“Ό,τι συμβαίνει δεν είναι τίποτε το απλούστερο από μια διατάραξη της δομής.” (Gibson 2002, 191)

Το συμβάν, με γενικούς όρους, προσδιορίζει μια διατάραξη στη σταθερή δομή της παράταξης. Δεν είναι μια απλή κίνηση μιας μορφής (φιγούρας) πάνω στο φόντο (έδαφος) αλλά μια μεταβολή της μορφής. “Ακόμα και μια κίνηση στον ουρανό είναι μια μεταβολή τη μορφής του ουρανού, ακόμη και μια μετατόπιση μέσα στο πλαίσιο ενός παραθύρου είναι μια μεταβολή της δομής και όχι απλώς μια κίνηση” (Gibson 2002, 190). Χωρίς όμως το φωτισμό⁴⁵ από το περιβάλλον φως, τα συμβάντα δε θα μπορούσαν να γίνουν ορατά. Το περιβάλλον φως έχει δομή και δεν είναι ενέργεια όπως το ακτινοβολούμενο. “Οπτικά γεγονότα, ή κάποια παρόμοια μ’ αυτά, συμβαίνουν συνεχώς στην παράταξη του φωτός μπροστά στο μάτι. (...)μεταφέρουν τις πληροφορίες για τα συμβάντα που εκδηλώνονται μέσα στο περιβάλλον” (Gibson 2002, 197). Οι διαταράξεις στην οπτική παράταξη δεν είναι όμοιες με τα συμβάντα στο περιβάλλον τα οποία προσδιορίζουν” (Gibson 2002, 198), παρόλο που “η αρχή και το τέλος της διατάραξης στην παράταξη συμπίπτει με την αρχή και το τέλος του συμβάντος στο περιβάλλον” (Gibson 2002, 198).

45. “Η οικολογική οπτική ασχολείται με το φως που ανακλάται πολλές φορές εντός του μέσου, δηλαδή το φωτισμό, ενώ η οπτική της φυσικής ασχολείται με την ηλεκτρομαγνητική ενέργεια, δηλαδή την ακτινοβολία” (Gibson 2002, 140).

“Το περιβάλλον αποτελείται από τη γη και τον ουρανό, μαζί με αντικείμενα που υπάρχουν πάνω στη γη και μέσα στον ουρανό, από βουνά και σύννεφα, φωτιές και ηλιοβασιλέματα, βότσαλα και αστέρια. Δεν είναι όλα αυτά τα αντικείμενα απομονωμένα, ορισμένα από αυτά είναι εμφωλευμένα σε άλλα και ορισμένα είναι κινούντα, ενώ ορισμένα είναι έμψυχα. Όμως, το περιβάλλον είναι όλα αυτά τα ποικίλα πράγματα – τόποι, επιφάνειες, διατάξεις, κινήσεις, συμβάντα, ζώα, άνθρωποι και κατασκευάσματα που δομούν το φως στα σημεία παρατήρησης. Η παράταξη σ’ ένα σημείο δεν αποτελείται από μορφές σ’ ένα πεδίο. Το φαινόμενο μορφής – φόντου δεν ισχύει στον κόσμο. Η έννοια ενός κλειστού περιγράμματος, μιας σιλουέτας, προέρχεται από την τέχνη της σχεδίασης ενός αντικείμενου και το φαινόμενο προέρχεται από το πείραμα της παρουσίασης ενός σχεδίου σ’ έναν παρατηρητή με στόχο να διατυπωθεί το τι αυτός αντιλαμβάνεται” (Gibson 2002, 143).

Δεδομένου ότι η ροή του περιβάλλοντος φωτός εκπέμπει προς όλες τις κατευθύνσεις, “δε μπορεί να υπάρξει στον κενό χώρο, αλλά μόνο σ’ ένα περιβάλλον που αποτελείται από ανακλαστικές επιφάνειες” (Gibson 2002, 123). “Το προσπίπτον φως δεν έχει ποτέ μόνο μια κατεύθυνση, όπως θα είχε στο κενό διάστημα” (Gibson 2002, 95). Με αυτόν τον τρόπο το περιβάλλον φως μπορεί να συνιστά πληροφορία, με εξαίρεση οριακών περιπτώσεων στις οποίες το φως δεν ανακλάται μεταξύ των επιφανειών, όπως για παράδειγμα η ομίχλη.⁴⁶ Σε φυσιολογικές συνθήκες όμως, το περιβάλλον φως έχει δομή και είναι “περιβάλλουσα οπτική παράταξη (ambient optic array)” (Gibson 2002, 123), μια έννοια κεντρική της οικολογικής οπτικής σε ένα σημείο παρατήρησης. Παράταξη διότι εκφράζει μια διαρρύθμιση της δομής και περιβάλλουσα διότι περιστοιχίζει μια θέση (σημείο) μέσα στο περιβάλλον εξολοκλήρου, ένα πεδίο κλειστό με τη γεωμετρική του έννοια, αλλά και απεριόριστο.

“καμία εικόνα δεν μπορεί να είναι περιβάλλουσα” (Gibson 2002, 141)

46. Στην ομίχλη οι φωτοϋποδοχείς του αμφιβληστροειδούς ερεθίζονται, όμως το φως που θα εισδύει στην κόρη στην κόρη του ματιού δεν θα είναι διαφορετικό σε διαφορετικές κατευθύνσεις, δεν θα μπορούσε να εστιάζει σε και κανένα είδωλο δεν θα μπορούσε να σχηματιστεί στον αμφιβληστροειδή. Αν έκλινε τα μάτια ένας παρατηρητής, μια εμπειρία που μπορεί να ονομαστεί φωτεινότητα θα παραχωρούσε τη θέση της σε μια εμπειρία που μπορεί να ονομαστεί σκοτεινότητα. Ο κάτοχος του ματιού διακρίνει τον ερεθισμό ή μη ερεθισμό στον φωτοϋποδοχέα, όμως όσον αφορά την αντίληψη (ομίχλη- σκοτάδι), το μάτι του θα είναι τόσο τυφλό όταν εισδύει φως σ’ αυτό, όσο και όταν το φως δεν εισδύει. (Gibson 2002, 125)

69

Γ3. ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ ΚΑΙ ΘΕΣΕΙΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ

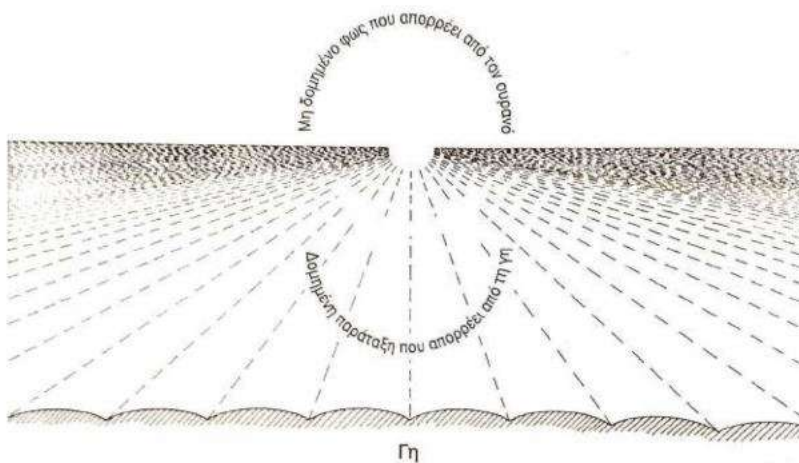
Γ3.1. σημεία παρατήρησης – γραμμές μετακίνησης

“Σε μια περιβάλλουσα ιεραρχική δομή, οι τόποι δεν ορίζονται από ζεύγη συντεταγμένων επειδή η σχέση της τοποθεσίας (θέσης) δε δίνεται από μοίρες αζιμούθιου και υψομέτρου (για παράδειγμα), αλλά από τη σχέση του εγκλεισμού” (Gibson 2002, 145). Αντίστοιχα, για τη δομή του περιβάλλοντος φωτός ισχύει ότι διαιρείται και υποδιαιρείται σε συστατικά μέρη τα οποία βρίσκονται σε μία σχέση **εμφώλευσης** (εγκλεισμού) σε διαφορετικές τάξεις μεγέθους. Αυτά τα συστατικά μέρη είναι οι οπτικές γωνίες και οι γωνίες με διαφορά ύψους. Οποιοδήποτε και αν είναι το μέγεθος τους, μικραίνουν βαθμιαία προς τον ορίζοντα, μέχρι να εξαφανιστούν και μεταβάλλονται σε μέγεθος όποτε μετακινείται το σημείο παρατήρησης.

“Οποιοδήποτε σημείο του μέσου είναι ένα πιθανό σημείο παρατήρησης. Καθώς ο παρατηρητής μετακινείται από σημείο σε σημείο, οι πληροφορίες (οπτικές, ακουστικές, χημικές) μεταβάλλονται αναλόγως. Αντί για γεωμετρικά σημεία και γραμμές, επομένως, έχουμε σημεία παρατήρησης και γραμμές μετακίνησης. Κάθε δυνητικό σημείο παρατήρησης εντός του μέσου είναι μοναδικό. Ακόμα, ένα μέσο διαθέτει μια εγγενή πολικότητα του επάνω και του κάτω και έναν απόλυτο άξονα αναφοράς, τον κάθετο άξονα. Οι δύο οριζόντιοι άξονες αναφοράς δεν είναι εξ ολοκλήρου αυθαίρετοι, αφού εξαρτώνται από την ανατολή και τη δύση του ηλίου.” Μια σχέση που φανερώνει άλλη μια “διαφορά μεταξύ του μέσου και του χώρου, αφού στο χώρο οι τρεις άξονες αναφοράς είναι αυθαίρετοι και μπορούν να επιλεγθούν κατά βούληση” (Gibson 2002, 78) .

Η **οικολογική οπτική** που αναπτύσσει ο J.J. Gibson υποστηρίζει την περιβάλλουσα οπτική παράταξη ως σύνολο τρισδιάστατων γωνιών που αντιστοιχούν σε αντικείμενα και που μοιάζει να αποτελεί μία συνέχεια της αρχαίας και της μεσαιωνικής οπτικής.⁴⁷ Στην αρχαία οπτική δε γνώριζαν το αντεστραμμένο είδωλο, προβληματίζονταν κυρίως με το φώς και τις οπτικές γωνίες. Έτσι, ένα σημείο παρατήρησης δεν είναι ένα γεωμετρικό σημείο στον αφαιρετικό χώρο, αλλά μια θέση στον οικολογικό χώρο, σ’ ένα μέσο αντί σ’ ένα κενό . “Είναι ένας τόπος όπου ενδέχεται να βρίσκεται ένας παρατηρητής και όπου θα μπορούσε να γίνει μια πράξη παρατήρησης. Ενώ ο αφαιρετικός χώρος αποτελείται από σημεία, ο οικολογικός χώρος αποτελείται από τόπους – τοποθεσίες – θέσεις” (Gibson 2002, 142).

47. Η φυσική προοπτική γεωμετριοποιεί το περιβάλλον και συνεπώς το υπεραπλουστεύει. Ο σημαντικός περιορισμός είναι ότι παραλείπει την κίνηση, ασχολείται μόνο με μία ακινητοποιημένη οπτική δομή με αποτέλεσμα να αναφέρεται σε ένα περιορισμένο εύρος. Όπως και η τεχνική (ζωγράφοι αναγέννησης). (Gibson 2002, 146)

Γ3.2. τόποι

Ο J.J. Gibson χαρακτηρίζει τον **τόπο** ως “μία τοποθεσία μέσα στο περιβάλλον. Σε αντίθεση με τον ορισμό του τόπου ως ένα «σημείο» μέσα στο χώρο, ο χαρακτηρισμός αυτός είναι περισσότερο ή λιγότερο εκτεταμένη επιφάνεια ή διάταξη. Ενώ ένα σημείο πρέπει να εντοπίζεται μέσω αναφοράς σε ένα σύστημα συντεταγμένων, ένας κατά Gibson τόπος, μπορεί να εντοπίζεται από τη συμπερίληψη του σε έναν ευρύτερο τόπο (π.χ. το τζάκι μέσα στη καλύβα που βρίσκεται δίπλα στην καμπί του ποταμού στις Μεγάλες Πεδιάδες).” (Gibson 2002, 101) “Είναι ένας από τους πολλούς συνεχόμενους τόπους που απαρτίζουν το βιότοπο (οικοπεριβάλλον) και, πέρα από αυτό, ολόκληρο το περιβάλλον.” (Gibson 2002, 378)

Εδώ συναντάμε τη διαδικασία της εμφώλευσης με την οποία “μικρότεροι τόποι είναι εμφωλευμένοι σε μεγαλύτερους τόπους” (Gibson 2002, 378). Οι τόποι μπορούν να έχουν ονόματα” (Gibson 2002, 101) αλλά “δεν έχουν σύνορα, εκτός από τεχνητά σύνορα που επιβάλλονται από τους επόπτες (το οικόπεδό μου, η πόλη μου, η χώρα μου, η πολιτεία μου). Ένας τόπος σ’ ένα επίπεδο είναι αυτό που μπορείτε να δείτε από εδώ ή από εδώ γύρω και η μετακίνηση αποτελείται από τη μετάβαση από τόπο σε τόπο.” (Gibson 2002, 378)

72

“Οι τόποι δεν μπορούν να μετατοπιστούν, (...) συγχωνεύονται σε συνεχόμενους τόπους, ενώ τα αντικείμενα έχουν όρια” (Gibson 2002, 320).

“Ένα πολύ σημαντικό είδος **μάθησης** όσον αφορά στα ζώα και στα παιδιά, είναι η εκμάθηση των τόπων” (Gibson 2002, 378), η εκμάθηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι τόποι και η εκμάθηση της διάκρισης μεταξύ τους. Επίσης η εύρεση του δρόμου, που κορυφώνεται στην κατάσταση εκείνη που προκύπτει “όταν προσανατολίζεται κάποιος σε ολόκληρο το βιότοπο (οικοπεριβάλλον) και γνωρίζει πού βρίσκεται μέσα στο περιβάλλον. Ένας τόπος διατηρείται από ορισμένες απόψεις και μεταβάλλεται από άλλες. Από μια άποψη, δε μπορεί να μεταβάλλεται καθόλου –ως προς την τοποθεσία του- σε σχέση με άλλους τόπους. Ένας τόπος δε μπορεί να μετατοπιστεί όπως ένα αντικείμενο”. (Gibson 2002, 378)

73

Γ3.3. παρατηρητής

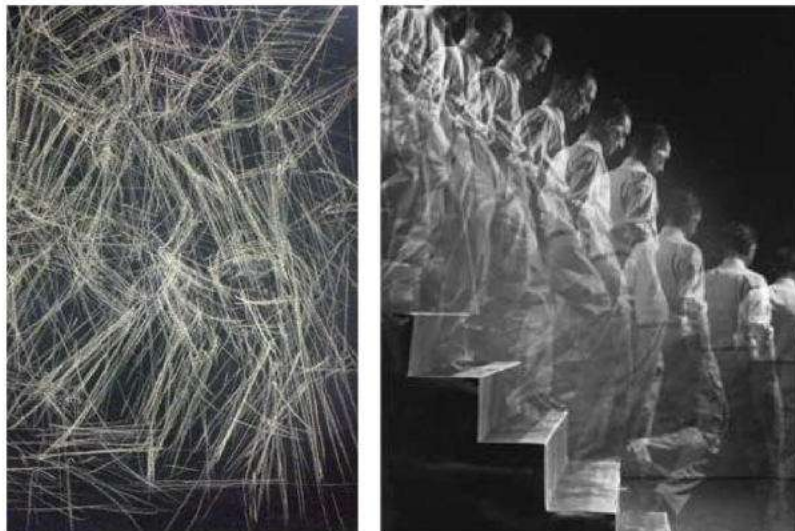
Στην οικολογική θεωρία του J.J. Gibson, όλα τα στοιχεία που συναποτελούν το περιβάλλον βρίσκονται σε διαρκή κίνηση. Κάποιες από αυτές τις κινήσεις εκλαμβάνονται ως σταθερές λόγω του πολύ αργού ρυθμού της κίνησης, αλλά ποτέ τίποτε δεν μένει στάσιμο σε ένα περιβάλλον. Μια από τις βασικές μορφές κίνησης είναι η μετακίνηση η οποία κατά βάση είναι συνδεδεμένη με τα **αδέσμευτα αντικείμενα** (detached objects) (Gibson 2002, 100). “Αδέσμευτο αντικείμενο είναι μία ουσία με μία επιφάνεια που τοπολογικά είναι κλειστή και που είναι δεκτή στη μετατόπιση” (Gibson 2002, 469). “Περιοιχίζεται πλήρως από το μέσο και κινείται χωρίς να σπάζει ή να διαρρηγνύει το συνεχές μιας οποιασδήποτε επιφάνειας” (Gibson 2002, 100).

“Τα ζώα είναι αδέσμευτα αντικείμενα και εμείς -οι άνθρωποι- είμαστε αδέσμευτα αντικείμενα στο περιβάλλον” (Gibson 2002, 469). Βέβαια το περιβάλλον εκτός από τα αδέσμευτα αντικείμενα

εμπεριέχει και τα **προσαρτημένα αντικείμενα** (attached objects) (Gibson 2002, 100), τα οποία “δεν περιστοιχίζονται πλήρως από το μέσο” (Gibson 2002, 100). “Είναι μία ουσία με μία επιφάνεια που δεν είναι εξ ολοκλήρου κλειστή και που είναι συνεχής με μία επιφάνεια (Gibson 2002, 470). Συνήθως επιφάνεια στην οποία είναι συνδεδεμένο το προσαρτημένο αντικείμενο είναι το έδαφος.

Το προσαρτημένο αντικείμενο “δε μπορεί να μετατοπιστεί χωρίς θραύση της επιφάνειας” (Gibson 2002, 470).

Το **έδαφος** είναι η κύρια επιφάνεια υποστήριξης και πάντα προσδιορίζεται στο κάτω μέρος της περιβάλλουσας παράταξης⁴⁸. Ο άνθρωπος δεν υφίσταται θραύση με κάποια επιφάνεια και βασική του λειτουργία είναι η κίνηση πάνω στο έδαφος. Όχι μόνο κίνηση με την ιδιότητα της μετατόπισης του, άρα μετακίνηση, αλλά και κίνηση μερών του σώματος του. Εδώ προκύπτει και μία βασική αρχή στην θεωρία της αντίληψης του Gibson, που αφορά στον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών ενός ανθρώπου- παρατηρητή.

48. Το έδαφος είναι η βασική διατηρούμενη επιφάνεια του περιβάλλοντος. Είναι επιφάνεια υποστήριξης, το πεδίο δράσης, η γη που εκτείνεται προς τον ορίζοντα. Κατά κανόνα είναι άτακτα σωρευμένο και εκφράζει μια πολυπλοκότητα. (Gibson 2002, 470)

Ο Gibson αντιτίθεται στις καθιερωμένες θεωρίες οι οποίες βάσιζαν τις αρχές τους σχετικά με τον παρατηρητή σε πειράματα που έγιναν σε αποστειρωμένα εργαστήρια. Σε αυτά τα εργαστήρια τοποθετούσαν τον παρατηρητή καθηλωμένο με σταθερή στάση κεφαλιού και τα μάτια να εστιάζουν σε ένα σημείο.⁴⁹

Έπειτα τον υπέβαλλαν σε μια διαδικασία από ερεθίσματα, στην οποία παρατηρούσαν τις αντιδράσεις του στον ερεθισμό. “Όμως, η αλήθεια είναι ότι κάθε μάτι είναι τοποθετημένο σ’ ένα κεφάλι που με τη σειρά του είναι τοποθετημένο σε έναν κορμό που είναι τοποθετημένος σε πόδια που διατηρούν τη στάση το κορμού, του κεφαλιού και των ματιών σε σχέση με την επιφάνεια υποστήριξης. **Η όραση είναι ένα ολόκληρο αντιληπτικό σύστημα**, όχι ένας διάυλος αίσθησης. Βλέπουμε το περιβάλλον όχι με τα μάτια, αλλά με τα μάτια που βρίσκονται στο κεφάλι που βρίσκεται πάνω στο σώμα που στηρίζεται στο έδαφος (with the eyes-in-the-head-on-the-body-resting-On-the-ground). Η όραση δεν έχει μια έδρα στο σώμα, με τον τρόπο κατά τον οποίο θεωρείται ότι ο νους εδρεύει στον εγκέφαλο. Οι αντιληπτικές ικανότητες του οργανισμού δεν βρίσκονται σε ξεχωριστά ανατομικά μέρη του σώματος, αλλά βρίσκονται σε συστήματα με εμφωλευμένες λειτουργίες. Ακόμη κι έτσι, όπως θα μπορούσε να υποστηριχθεί, ασφαλώς κοιτάζουμε με τα μάτια, ακόμη και αν δε βλέπουμε με τα μάτια. Όμως, το να κοιτάζουμε μόνο με τα μάτια σημαίνει απλώς ότι κοιτάζουμε κάτι (looking at), όχι ότι κοιτάζουμε γύρω (looking around).(..) Κοιτάζουμε και με το κεφάλι, όχι μόνο με τα μάτια. Ακριβέστερα, κοιτάζουμε με το σύστημα κεφαλιού-ματιού” (Gibson 2002, 330).

49. Στην “οικολογική οπτική σε αντίθεση με την οπτική του οφθαλμικού βολβού απαιτείται μια επανεξέταση των παραδοσιακών κινήσεων του ματιού. Πρέπει να λάβουμε υπ’ όψιν το πώς λειτουργεί το οπτικό σύστημα, όχι μόνο το πώς κινείται το μάτι. Η οπτική του οφθαλμικού βολβού είναι κατάλληλη, για την οπτική φυσιολογία και για τη συνταγογράφηση διορθωτικών γυαλιών, αλλά όχι για την ψυχολογία της οπτικής αντίληψης. Τα μάτια συνήθως αναζητούν, εξερευνούν ή ανιχνεύουν, και σπανίως υπάρχουν λιγότερες από κάμποσες μεταπηδητικές κινήσεις ανά δευτερόλεπτο. Τα μάτια κοιτάζουν (look at), αλλά δεν καθηλώνονται (fixate). Ακόμη και όταν η προσήλωση παρατείνεται τεχνητά στο εργαστήριο, αποδεικνύεται ότι δεν είναι αμιγής προσήλωση, μια σταθερή στάση, το μάτι δεν προσηλώνεται ποτέ στην κυριολεξία. Υφίσταται μια σειρά μικροσκοπικών κινήσεων ή μικρομεταπηδησεων. Το κοίταγμα είναι πάντοτε εξερευνητικό, ακόμη και η επονομαζόμενη προσήλωση. Στη μικρότερη κλίμακα, τα μάτια δε μπορούν ποτέ να είναι τελείως σταθερά, διότι οι μύες των ματιών που ρυθμίζουν τη στάση τους υφίστανται τρεμούλιασμα. Ίσως το γενικό συμπέρασμα θα έπρεπε να είναι ότι μια στάση (posture) του ματιού δεν είναι παρά κινήσεις που είναι πολύ μικρές.” (Gibson 2002, 339)

“Ζούμε εγκιβωτισμένες ζωές. Οι πρόγονοί μας ανέκαθεν κοίταζαν γύρω τους. Επιθεωρούσαν το περιβάλλον, διότι ήταν αναγκαίο να γνωρίζουν το που βρίσκονταν οι ίδιοι και το τι βρισκόταν σε κάθε κατεύθυνση. Τα παιδιά προσηλώνουν την προσοχή τους στον περίγυρο, όταν αυτό τους επιτρέπεται. Τα ζώα θα πρέπει να κάνουν το ίδιο. Αλλά εμείς οι ενήλικοι περνάμε τον περισσότερο από το χρόνο μας κοιτάζοντας κάτι αντί να κοιτάζουμε γύρω. Για να κοιτάξει κάποιος γύρω του, βεβαίως, πρέπει να στρέψει το κεφάλι του.” (Gibson 2002, 327)

Ο παρατηρητής, ως αδέσμευτο αντικείμενο, κινείται στο περιβάλλον και το εξερευνά μέσω του αντιληπτικού συστήματος που αναφέρθηκε. Είναι προφανές ότι “το στήριγμα του κεφαλιού μέσα στο εργαστήριο εμποδίζει τον παρατηρητή να γυρίσει το κεφάλι του και να κοιτάξει γύρω του” (Gibson 2002, 58), πράγμα που θα έδινε αυτό που ο J.J. Gibson αποκαλεί **περιβαλλοντική όραση** (ambient vision). “Φυσικά τον εμποδίζει επίσης να κινηθεί τριγύρω” (Gibson 2002, 58), πράγμα που θα παρείχε αυτό που ο J.J. Gibson αποκαλεί **περιπατητική όραση** (ambulatory vision)”.

Γ3.4. κινητό σημείο παρατήρησης

“Ένας παρατηρητής που κυκλοφορεί στη ροή της καθημερινής ζωής βλέπει από αυτό που θα ονομάσω διαδρομή (path) παρατήρησης. (...) Η έννοια της περιπατητικής όρασης δεν είναι δυσκολότερη από την έννοια αλληπάλληλων στιγμιούπων της ρέουσας οπτικής παράταξης, τα οποία προσλαμβάνονται από το μάτι και εμφανίζονται στο σκοτεινό θάλαμο προβολής του κρανίου” (Gibson 2002, 318).

Ο J.J. Gibson υποστηρίζει ότι “αυτές τις μορφές της όρασης χρειαζόμαστε στη ζωή, όχι απλώς την εικονογραφική αντίληψη του βάθους” (Gibson 2002, 58). Η φυσική όραση δε συντίθεται από μονάδες, όπως το στιγμιότυπο.⁵⁰ “Χρειάζεται να βλέπουμε όλο το χώρο γύρω από ένα δεδομένο σημείο παρατήρησης και να καταλαμβάνουμε διαφορετικά σημεία παρατήρησης” (Gibson 2002, 58). “Η οπτική επίγνωση είναι στη πραγματικότητα πανοραμική” (Gibson 2002, 59).

Συμπερασματικά, ένας παρατηρητής είναι καθολικά συνδεδεμένος με την κίνηση και κατά συνέπεια και με τη μετακίνηση. Το σώμα εξερευνά το γύρω περιβάλλον μέσω της μετακίνησης. “Το κεφάλι εξερευνά την περιβάλλουσα παράταξη μέσω της στροφής και τα μάτια εξερευνούν τα δύο δείγματα της παράταξης, τα πεδία θέασης, μέσω των οφθαλμικών κινήσεων” (Gibson 2002, 349).⁵¹

“Κάθε αντικείμενο είναι ορατό απ’ όλες τις πλευρές και κάθε τόπος είναι ορατός σε σύνδεση με τον γειτονικό του. Ο κόσμος δεν είναι θεατός σε προοπτική. (...) Τα ζώα και οι άνθρωποι πράγματι βλέπουν το περιβάλλον κατά τη διάρκεια της μετακίνησης, όχι μόνο στις παύσεις μεταξύ των μετακινήσεων” (Gibson 2002, 318).

Καθώς ο παρατηρητής κινείται στο περιβάλλον, το **οπτικό του πεδίο**⁵² αλλάζει. Το οπτικό πεδίο ενός παρατηρητή, ή πεδίο θέασης, “είναι μια ευρεία τρισδιάστατη γωνία, με ένα περίβλημα.”⁵³

50. “Η φυσική όραση εξαρτάται από τα μάτια που βρίσκονται στη κεφαλή ενός σώματος που στηρίζεται στο έδαφος, ενώ ο εγκέφαλος είναι απλώς το κεντρικό όργανο ενός πλήρους οπτικού συστήματος.” (Gibson 2002, 57).

Η στιγμιότυπη όραση (snapshot vision) αναφέρεται σε ένα στιγμιαίο ερέθισμα. “Αν η περίοδος έκθεσης επιμηκυνθεί, το μάτι εξετάζει προσεκτικά τον διασχηματισμό των ερεθισμάτων και θα προσηλωθεί διαδοχικά στα μέρη που τον αποτελούν” (Gibson 2002, 58).

Η διαφραγματική όραση (aperture vision), μοιάζει σαν “να κοιτάξεις το περιβάλλον από ένα άνοιγμα (οπή) στο φράκτη (τοιχο). (...) Η προσήλωση του ματιού είναι ανάλογη με μια στιγμή έκθεσης του φιλμ σε μια φωτογραφική μηχανή και αυτό που προσλαμβάνει ο εγκέφαλος είναι κάτι που μοιάζει με μια διάδοση στιγμιότυπων”. (Gibson 2002, 58)

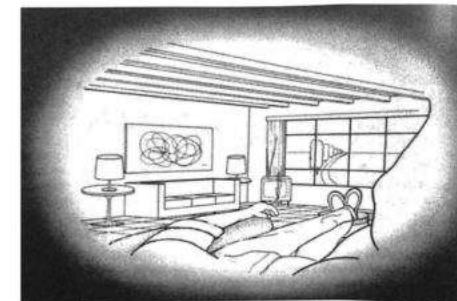
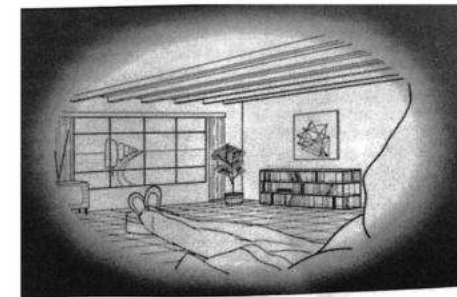
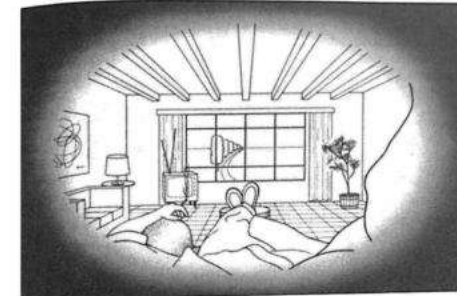
51. Αυτές θα μπορούσαν να ονομαστούν εξερευνητικές διευθετήσεις. (...) τα βλέφαρο, ο κρυσταλλοειδής φακός, η κόρη και τα αμφιβληστροειδή κύτταρα πραγματοποιούν αυτές που θα μπορούσαν να ονομαστούν βελτιστοποιητικές διευθετήσεις. (...) η εξερεύνηση και η βελτιστοποίηση αποτελούν τις λειτουργίες του -οπτικού- συστήματος” (Gibson 2002, 349)

52. Οπτικό πεδίο ή πεδίο θέασης: “Το πεδίο θέασης ενός ζώου είναι η τρισδιάστατη γωνία του περιβάλλοντος φωτός που μπορεί να καταγραφεί από το οπτικό σύστημα. Αντίθετα με την οπτική παράταξη είναι περιορισμένο, είναι ένα είδος δείγματος της συνολικής σφαίρας (Gibson 2002, 203). “Με τον όρο πεδίο θέασης, εννοώ τα συνδυαζόμενα πεδία θέασης των δύο ματιών” (Gibson 2002, 204).

53. “Το πεδίο θέασης των δύο ματιών αποτελεί ένα είδος ανομοιόμορφης διατομής των αλληλεπικαλυπτόμενων τρισδιάστατων γωνιών που καταγράφονται από τα μάτια. Το πεδίο του ενός ματιού θα αντιστοιχούσε σε μια επίπεδη εικόνα, η οποία τέμνει την τρισδιάστατη γωνία ως προς αυτό το μάτι” (Gibson 2002, 332).

Τα σύνορά του είναι ασαφή και ακαθόριστα(..), μοιάζουν με **φρακτικές ακμές** (..), αποκρύπτουν το περιβάλλον πίσω τους και όταν κινείται το πεδίο υπάρχει μία προσθήκη της οπτικής δομής στην κορυφαία ακμή” (Gibson 2002, 204). “Το προσωρινό πεδίο θέασης της κόγχης ενός ματιού είναι ένα δείγμα της περιβάλλουσας οπτικής παράταξης και το μάτι δειγματολογεί συνεχώς την παράταξη. Κάθε δείγμα είναι ένα τμήμα που αλληλοεπικαλύπτεται με τα προηγούμενα και τα επόμενα τμήματα” (Gibson 2002, 212)

“Μια οπτική προσήλωση δεν είναι καθόλου συγκρίσιμη με ένα στιγμιότυπο, δηλαδή με μια στιγμιαία έκθεση. (...) Ούτε και ένα οπτικό πεδίο σε μια στάση του κεφαλιού δεν είναι συγκρίσιμο με μια εικόνα σε μια αλληλουχία εικόνων. Το πεδίο σαρώνει πάνω από την περιβάλλουσα παράταξη με προσοδευτική προσθήκη και απώλεια στις κορυφαίες και τις ελκόμενες ακμές του, και η περιβάλλουσα δομή παραμένει αμετάβλητη. Δεν εμφανίζεται καμία ακολουθία ασυνεχών (διακριτών) εικασμάτων, είτε όταν ανιχνεύουμε είτε όταν κοιτάζουμε γύρω μας.” (Gibson 2002, 350)

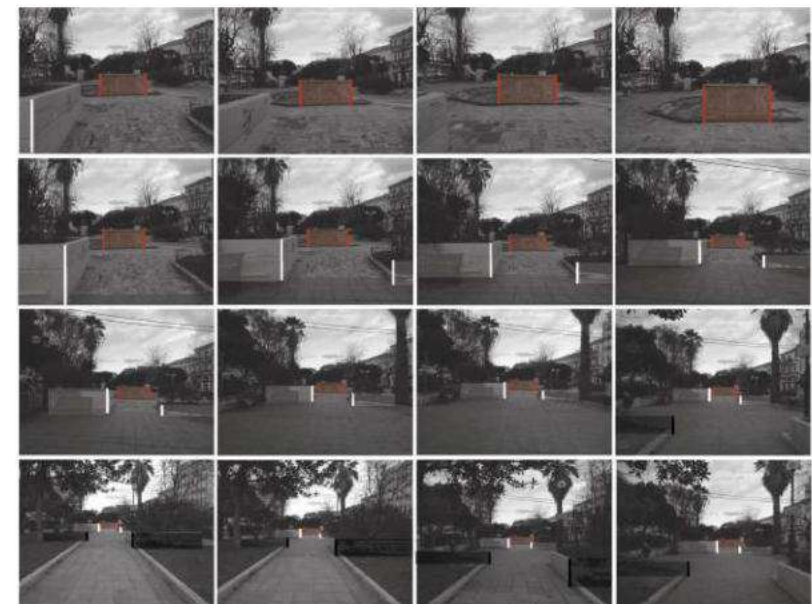

Για τον Gibson μία φρακτική ακμή “διαχωρίζει και συνδέει συγχρόνως την κρυμμένη και τη φανερή επιφάνεια, τις διαιρεί και τις ενώνει συγχρόνως. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί για τη μακρινή και τη κοντινή επιφάνεια ενός αντικειμένου.

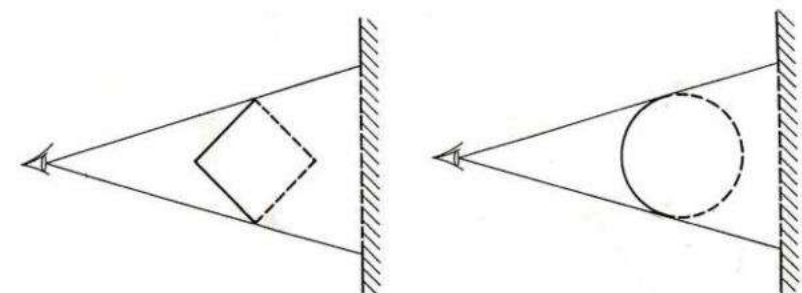
80

“Ο Helmholtz, στο *Physiological Optics*, υποστήριξε ότι “σκοπός της όρασης είναι να βλέπουμε όσο το δυνατόν ευκρινώς διάφορα αντικείμενα ή μέρη ενός αντικειμένου διαδοχικά” (Gibson 2002, 330). “Θεωρούσε ως δεδομένο ότι αυτό που αντιλαμβανόμαστε είναι αντικείμενα και μέρη αντικειμένων και ότι αυτά περιορίζονται στα αντικείμενα που ενυπάρχουν στο σταθερό πεδίο θέασης” (Gibson 2002, 331). Στην πραγματικότητα αγνοούσε ότι “ένας άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον περίγυρό του, συμπεριλαμβανομένου και του περιβάλλοντος πίσω από το κεφάλι του. (...) Παρά τα όσα έλεγε ο Helmholtz, κάποιοι ψυχολόγοι έχουν επιμείνει ότι ο άνθρωπος έχει επίγνωση του περιβάλλοντος πίσω από το κεφάλι του. Ο Koffka υπήρξε ένας από αυτούς που το υποστήριξαν. (...) «Ο συμπεριφορικός χώρος δεν με αντικρίζει, αλλά με περικλείει». Τι είναι αυτό το οποίο βρίσκεται ανάμεσα στο «εμπρός» και στο «πίσω»; Είναι, όπως λέει ο Koffka, «ακριβώς αυτό το φαινομενικό αντικείμενο που αποκαλούμε Εγώ». Αυτό είναι ένα διαχωρισμένο αντικείμενο, όπως και άλλα μέσα στα φαινομενικό χώρο. Χρειάζεται μόνο ένα βήμα από αυτή την περιγραφή έως τη θεωρία ότι το κεφάλι και το σώμα του παρατηρητή αποκρύπτουν τις επιφάνειες του κόσμου που βρίσκονται έξω από τις φρακτικές ακμές του πεδίου θέασης. Ο Koffka δεν έκανε καμία αναφορά στη στροφή του κεφαλιού και δεν κατόρθωσε να αναγνωρίσει την εναλλαγή του κρυμμένου και του φανερού. (Gibson 2002, 331)

Καθώς το σημείο παρατήρησης κινείται εντός του μέσου, ή καθώς κινείται το αντικείμενο, το κρυμμένο και φανερό εναλλάσσονται, ή η μακρινή πλευρά γίνεται κοντινή πλευρά και αντιστρόφως” (Gibson 2002, 470). “Η κοντινή πλευρά ενός αντικειμένου όχι μόνο αποκρύπτει την μακρινή πλευρά, αλλά και το αντικείμενο καλύπτει επίσης έναν τομέα της επιφάνειας που βρίσκεται πίσω του, το έδαφος για παράδειγμα” (Gibson 2002, 161).

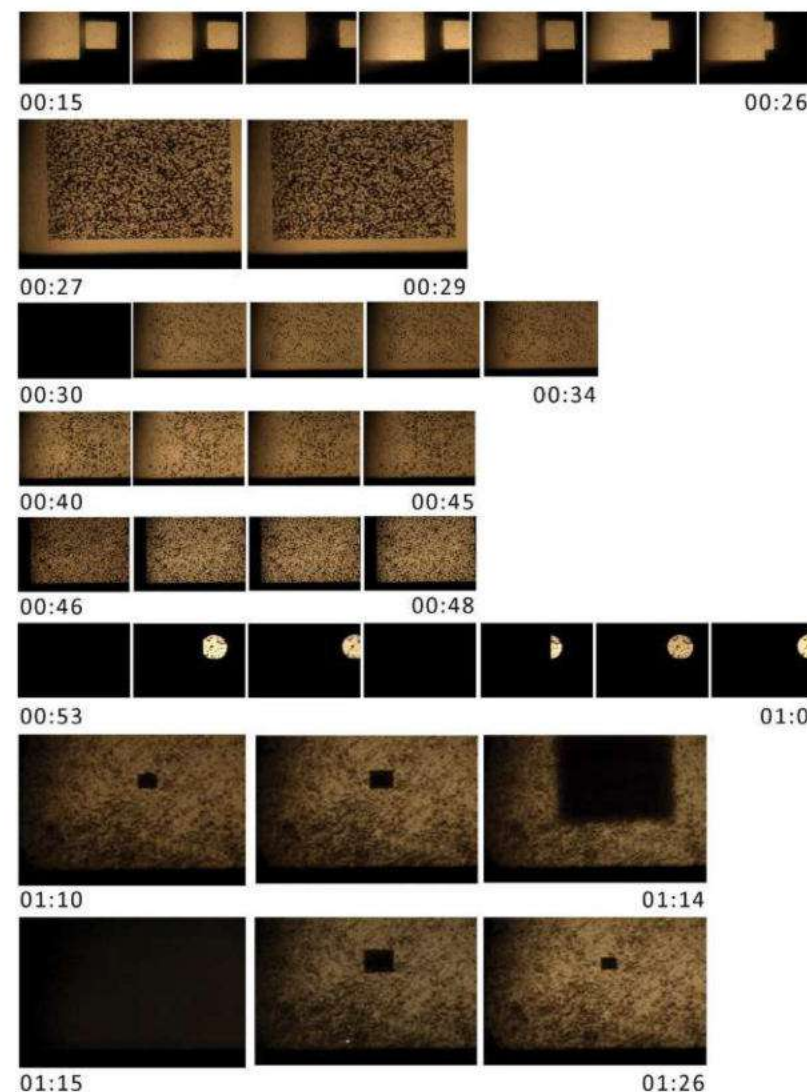
81

Τόσο η μακρινή πλευρά ενός αντικειμένου όσο και το φόντο του αντικειμένου αποκρύπτονται από τις φρακτικές ακμές του. Στο διάγραμμα, παρουσιάζονται δύο αδέσμευτα αντικείμενα, το ένα με αιχμηρές φρακτικές ακμές και το άλλο με στρογγυλεμένες φρακτικές ακμές.

Το πείραμα του G.A. Kaplan (1969):

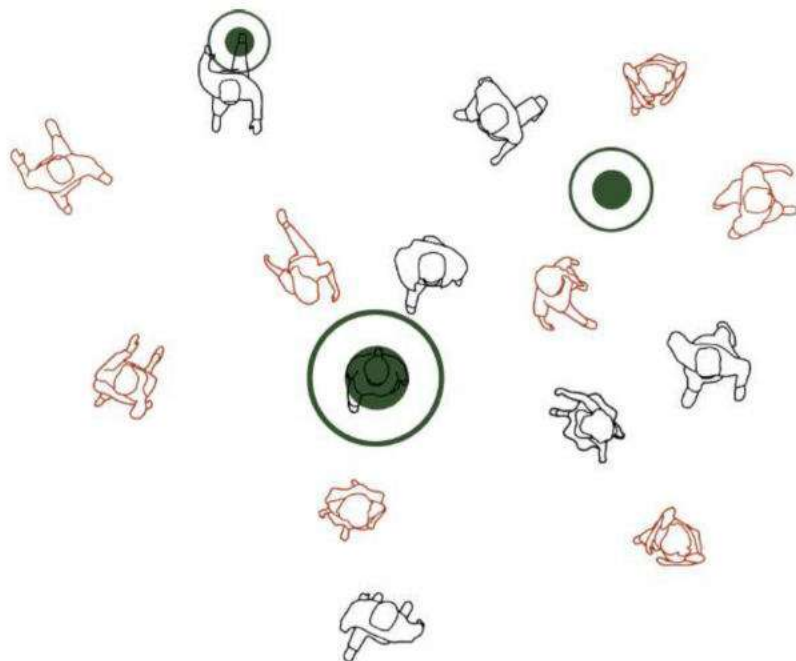
“Εμπειρείχε κινητικές, όχι στατικές, επιδείξεις πληροφοριών -με αποτέλεσμα- (...)προοδευτικές επαυξήσεις της υφής. (...)Ουσιαστικά, μία αναστρεπτή διατάραξη της δομής σ’ ένα δείγμα της οπτικής παράταξης είχε απομονωθεί και ελεγχθεί μια αναστρεπτή μετάβαση. (...)Μετάβαση και όχι μεταμόρφωση, εφόσον στοιχεία της δομής χάνονταν ή αυξάνονταν και η αντιστοιχία ένα προς ένα δεν διατηρούνταν. Όλοι ανεξαιρέτως οι παρατηρητές έβλεπαν μια επιφάνεια να πηγαίνει πίσω από μια άλλη (ή να ξεπροβάλλει πίσω από μια άλλη), η οποία πάντοτε συγκάλυπτε (ή αποκάλυπτε) την πρώτη. Η απαλοιφή πάντα προξενούσε την αντίληψη της επικάλυψης και η προσαύξηση πάντα προξενούσε την αντίληψη της εκκάλυψης. Η επιφάνεια που εξερχόταν από τη θέα δεν εθεάτο ποτέ να εξέρχεται από την ύπαρξη και η επιφάνεια που εισερχόταν στη θέα δεν εθεάτο ποτέ να εισέρχεται στην ύπαρξη. Εν συντομία, Μια επιφάνεια ήταν δικαιολογημένα ορατή πίσω από μια άλλη σε μια φρακτική ακμή. Όταν η παράταξη καθελωνόταν, η αντίληψη των ακμών έπαυε και μια εξολοκλήρου συνεχής επιφάνεια τις αντικαθιστούσε. (...)Αυτό που έβλεπαν οι παρατηρητές ήταν μια ακμή, μια ακμή αποκοπής, η ακμή ενός ελάσματος, και μια άλλη επιφάνεια πίσω από αυτήν. Όμως αυτό εξαρτάτο από μια παράταξη που μεταβαλλόταν μέσα στο χρόνο. Οι παρατηρητές θεωρούσαν ότι η επιφάνεια που σκεπαζόταν διατηρείτο, αφού είχε συγκαλυφθεί, και θεωρούσαν ότι η επιφάνεια που ξεσκεπαζόταν προϋπήρχε πριν αποκαλυφθεί. Η κρυμμένη επιφάνεια δεν μπορούσε να περιγραφεί ως ανάμνηση στη μια περίπτωση ή ως προσδοκώμενη στην άλλη. Είναι λογικό, βεβαίως, να περιγράψουμε την αντίληψη ως κάτι που εκτείνεται στο παρελθόν και στο μέλλον, αλλά ας σημειωθεί ότι το να κάνουμε αυτό παραβαίνει το αποδεκτό δόγμα ότι η αντίληψη είναι περιορισμένη στο παρόν. (...)Το σημαντικό αποτέλεσμα του πειράματος Kaplan δεν ήταν η αντίληψη του βάθους στη φρακτική ακμή, αλλά η αντίληψη της διατήρησης της φρασσόμενης επιφάνειας” (Gibson 2002, 308-309).

“Το κύριο χαρακτηριστικό ενός περιβάλλοντος είναι ότι περιστοιχίζει ένα άτομο” (Gibson 2002, 113). “Ένα σημείο παρατήρησης είναι μία θέση εντός του μέσου –στο περιβάλλον-, η οποία μπορεί να καταληφθεί από ένα ζώο. Είναι στάσιμο μόνο ως όριο. Ένα κινούμενο σημείο παρατήρησης συνεπάγεται μία διαδρομή παρατήρησης” (Gibson 2002, 470). “Μπορεί κάποιος να εξετάζει την διάταξη των γύρω επιφανειών(…) με αναφορά προς ένα κινητό σημείο παρατήρησης” (Gibson 2002, 113). Αυτός ο τρόπος εξέτασης του περιγύρου αναγνωρίζει το γεγονός ότι στην πραγματικότητα τα ζώα κινούνται. Η ύπαρξη ενός κινητού σημείου παρατήρησης είναι βασική για την οικολογική προσέγγιση στην οπτική αντίληψη” (Gibson 2002, 114).

Αν θεωρηθεί δεδομένο ότι “δύο παρατηρητές δε μπορούν να βρίσκονται στην ίδια θέση την ίδια στιγμή, τότε οι δύο αυτοί παρατηρητές δε μπορούν ποτέ να έχουν τον ίδιο περίγυρο” (Gibson 2002, 113). Αφού “δε μπορούν να βρίσκονται στην ίδια θέση την ίδια στιγμή, οποιοδήποτε άτομο μπορεί να σταθεί σε όλες τις θέσεις και όλα τα άτομα μπορούν να σταθούν στην ίδια θέση σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Κατά συνέπεια, στο μέτρο που το οικιστικό περιβάλλον έχει μια διατηρούμενη ουσιώδη διάταξη, όλοι οι κάτοικοι του έχουν την ίδια δυνατότητα να το εξερευνήσουν” (Gibson 2002, 114).

84

Το σημείο παρατήρησης είναι δημόσιο, όχι ιδιωτικό!
(Gibson 2002, 203)

Γ3.5. έμφραξη

Κατά το J.J. Gibson, “ο σκοπός της όρασης είναι η επίγνωση του περιγύρου, όχι απλώς του πεδίου μπροστά στα μάτια. Οι περιβάλλουσες πληροφορίες είναι πάντοτε διαθέσιμες σε οποιονδήποτε παρατηρητή” (Gibson 2002, 206). Πρόκειται για ένα περιβάλλον που, όπως αναφέρθηκε, έχει μία διατηρούμενη ουσιώδη διάταξη, η οποία οφείλεται σε κάποιες σταθερές, ανεξάρτητες από το σημείο παρατήρησης.

Η έννοια των σταθερών (στην οικολογική οπτική)

“Η θεωρία της ταυτόχρονης επίγνωσης της διατήρησης και της μεταβολής απαιτεί την παραδοχή σταθερών που υπόκεινται της μεταβολής της οπτικής παράταξης” (Gibson 2002, 473).

Είδη σταθερών βάσει των μεταβολών που υπόκεινται
(Gibson 2002, 473-475):

85

- Σταθερές της οπτικής δομής υπό τον μεταβαλλόμενο φωτισμό.
(Πρέπει να υπάρχουν σταθερές για να αντιλαμβανόμαστε τις επιφάνειες, τη συγκριτική τους διάταξη και τις συγκριτικές τους ανακλαστικότητες.)

- Σταθερές της δομής υπό μεταβολή του σημείου παρατήρησης.
(Η ροή της παράταξης δεν καταστρέφει τη δομή που υπάρχει κάτω από τη ροή).

- Σταθερές κατά τη δειγματολόγηση της περιβάλλουσας οπτικής παράταξης.
(Θεωρείται ως σταθερά μία πιθανά κοινή δομή στο ολισθαίνον δείγμα.)

- Τοπικές σταθερές της περιβάλλουσας οπτικής παράταξης υπό τοπική διατάραξη της δομής της.

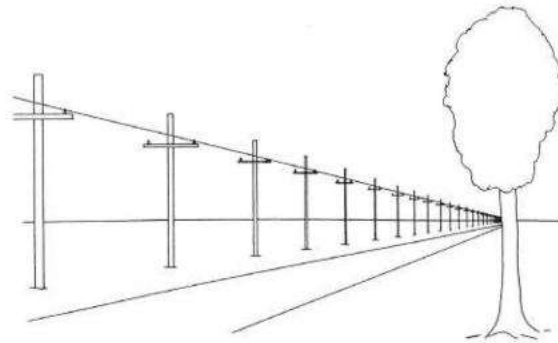
“Υπάρχουν και τα τοπικά συμβάντα και μπορούν να είναι κάθε λογής συμβάντα. Το καθένα από αυτά δημιουργεί μια ιδιόρυσσα διατάραξη της οπτικής δομής, όμως καθίστανται ορατά ως συνέχειες των εαυτών τους, εξ αιτίας συγκεκριμένων μη διαταράξεων της οπτικής δομής. Όπως για παράδειγμα το νερό που ρυτιδώνεται ή ο άνθρωπος που χαμογελάει (Gibson 2002, 475)”

“Ο χερσαίος ορίζοντας είναι ένα σταθερό γνώρισμα της χερσαίας όρασης, μια σταθερά σ’ όλα τα σημεία παρατήρησης. Δεν κινείται ποτέ, ακόμα και όταν κάθε άλλη δομή μεταβάλλεται. Είναι σημείο αναφοράς για όλες τις οπτικές κινήσεις. Δεν είναι υποκειμενικός ούτε αντικειμενικός, εκφράζει τη συμπληρωματικότητα του παρατηρητή και του περιβάλλοντος. Αποτελεί μια σταθερά της οικολογικής οπτικής” (Gibson 2002, 271).

Η σταθερή αναλογία του ορίζοντα για τα χερσαία αντικείμενα.

Όλοι οι τηλεφωνικοί στύλοι σ’ αυτό το έκθεμα τέμνονται από τον ορίζοντα στην ίδια αναλογία. Η αναλογία διαφέρει για αντικείμενα με διαφορετικά ύψη. Η γραμμή στην οποία ο ορίζοντας τέμνει το δέντρο βρίσκεται τόσο ψηλά πάνω από το έδαφος, όσο ακριβώς βρίσκεται και το σημείο παρατήρησης, δηλαδή το ύψος του ματιού του παρατηρητή. Ως εκ τούτου, ο καθένας μπορεί να δει το δικό του ύψος του ματιού επί των αντικειμένων που στέκονται στο έδαφος.

“Η θεωρία εξαγωγής σταθερών από ένα οπτικό σύστημα παίρνει τη θέση των θεωριών περί της “πιστότητας” (σταθερότητας) στην αντίληψη, δηλαδή των ερμηνειών του τρόπου με τον οποίο ένας παρατηρητής μπορεί να αντιλαμβάνεται το αληθινό χρώμα, μέγεθος, σχήμα, κίνηση και κατεύθυνση -από – εδώ των αντικειμένων, παρά τις ακατάστατα κυμαινόμενες αισθητηριακές εντυπώσεις επί των οποίων βασίζονται οι αντιλήψεις. Με τις σταθερές δεν υπάρχει ανάγκη για θεωρίες περί σταθερότητας” (Gibson 2002, 475).

“Το αποτέλεσμα της σύλληψης σταθερών πληροφοριών σε μια περιβάλλουσα οπτική παράταξη (...)και η επίγνωση από τον παρατηρητή του ίδιου του σώματός του, αποτελεί ένα μέρος της εμπειρίας” (Gibson 2002, 332) και ορίζεται από τον Gibson ως «οπτικός κόσμος».

“Ο οπτικός κόσμος είναι ένα είδος εμπειρίας που δεν αντιστοιχεί (...)ούτε σε κάποια πιθανή εικόνα, ούτε σε κάποια κινηματογραφική εικόνα και ούτε καν σε κάποια «πανοραμική» κινηματογραφική εικόνα. (...)Δεν αποτελεί μια προβολή του οικολογικού κόσμου. (...) Ή επίγνωση του “εκεί έξω” και του “εδώ” είναι συμπληρωματικές. Το φρακτικό σύνορο του πεδίου θέασης συνιστά το “εδώ”. Το περιεχόμενο και οι λεπτομέρειες του πεδίου θέασης βρίσκονται «εκεί έξω», και όσο μικρότερη είναι η λεπτομέρεια, τόσο μακρύτερα βρίσκεται” (Gibson 2002, 332).

Οπτικός κόσμος:

“Έχει μακρινές θέες που συναρτώνται και τόπους που εφάπτονται, μ’ ένα συνεχές έδαφος που βρίσκεται κάτω από κάθε τι, κάτω από την άτακτη σάρευση, και το οποίο απομακρύνεται στην απόσταση, προς τα έξω στον ορίζοντα” (Gibson 2002, 317).

Αναφέρθηκε ότι μία θέση παρατήρησης μπορεί και να καταληφθεί από έναν παρατηρητή. Τότε η περιβάλλουσα οπτική παράταξη τροποποιείται και προκύπτει αυτό που στην οπτική της φυσιολογίας αποκαλείται «τυφλή περιοχή». Όμως η περιοχή είναι τυφλή μόνον όσον αφορά στην εξωδεκτική ευαισθησία, όχι την ιδιοδεκτική ευαισθησία, διότι υποστηρίζεται ότι η θέση όπου είναι εγκατεστημένος ένας παρατηρητής “δίνει την εντύπωση του εαυτού του παρατηρητή” (Gibson 2002, 333). Αυτό το φαινόμενο ο Gibson το ονόμασε «**οπτικό εγώ**». Πιο συγκεκριμένα, “ένας παρατηρητής αντιλαμβάνεται τη θέση του εδώ σε συνάφεια προς το περιβάλλον και επίσης αντιλαμβάνεται ότι το σώμα του βρίσκεται εδώ. Τα μέλη του προεκβάλλουν στο πεδίο θέασης, και ακόμη και η μύτη του αποτελεί ένα είδος προεκβολής στο πεδίο” (Gibson 2002, 333).

“Κάθε άτομο βλέπει έναν διαφορετικό εαυτό. Κάθε πρόσωπο λαμβάνει πληροφορίες σχετικά με το σώμα του, οι οποίες διαφέρουν από εκείνες που αποκτά οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο” (Gibson 2002, 207). Υπό αυτή την άποψη ο διαφορετικός εαυτός που βλέπει το κάθε άτομο είναι αποτέλεσμα των διαφορετικών βιολογικών χαρακτηριστικών πρώτα και όχι διαφορετικών βιωμάτων.

Όταν ο παρατηρητής ακολουθεί μία διαδρομή παρατήρησης, βλέπει το σώμα του να κινείται σε συνάφεια προς το έδαφος. “Βλέπει το μέρος εκείνο του περιβάλλοντος προς το οποίο κινείται, βλέπει τις κινήσεις των ποδιών του σε συνάφεια του εδάφους και επίσης πάνω από το έδαφος. Όταν κοιτάζει γύρω του κατά τη διάρκεια της μετακίνησης, βλέπει τη στροφή του κεφαλιού του. Όλες αυτές είναι περιπτώσεις **οπτικής κιναισθησίας**. (...) Το να λέμε ότι κάποιος έχει επίγνωση του περιβάλλοντος πίσω από το κεφάλι του, σημαίνει ότι έχει επίγνωση της διατήρησης του περιβάλλοντος. (...) Το να αντιλαμβανόμαστε τη διατήρηση των επιφανειών που βρίσκονται εκτός θέας σημαίνει επίσης να αντιλαμβανόμαστε τη συνύπαρξή τους με εκείνες που βρίσκονται εντός θέας. Εν συντομία, το κρυμμένο αποτελεί συνέχεια του φανερού. Είναι συνδεδεμένα” (Gibson 2002, 334).

“ένα αντικείμενο φράζει τον εαυτό του και συνήθως επίσης φράζει κάτι άλλο” (Gibson 2002, 162).

“Η **έμφραξη** είναι ένας από τους κύριους τύπους της εξόδου από τη θέα. Μία επιφάνεια μπορεί να εξέρχεται από τη θέα σε μία φρακτική ακμή, σε μία μεγάλη απόσταση ή στο σκοτάδι. Και στις τρεις περιπτώσεις, η είσοδος στη θέα είναι το αντίστροφο της εξόδου από τη θέα και επομένως είναι διαφορετική από την είσοδο στην ύπαρξη,⁵⁴ η οποία δεν είναι το αντίστροφο της εξόδου από την ύπαρξη. Όλες οι μετατοπίσεις και οι στροφές του σώματος ενός παρατηρητή, ή ενός αντικειμένου, επιφέρουν μία μεταβολή της έμφραξης” (Gibson 2002, 471).

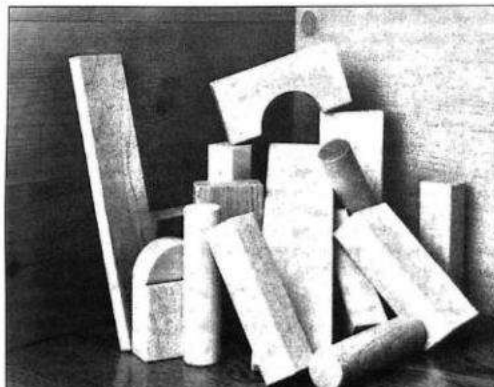
Ο A. Michotte, περιγράφοντας πειράματα πάνω σε αυτό που ονόμασε «φαινόμενο της σήραγγας» εξέτασε ένα είδος έμφραξης, την «επαλληλία». Πιο συγκεκριμένα παρατήρησε ότι “καθώς κινείται το σημείο παρατήρησης, το περίβλημα της οπτικής τρισδιάστατης γωνίας διατρέχει κατά πλάτος την επιφάνεια. Η προπορευόμενη ακμή την καλύπτει προοδευτικά την υφή της επιφάνειας, ενώ η ελκόμενη ακμή τη αποκαλύπτει προοδευτικά” (Gibson 2002, 163). Ο Gibson έχει εισηγηθεί μεταφορικά ότι “η υφή “εξαλείφεται” και “εγγράφεται” στα πλευρικά όρια της φιγούρας” (Gibson 2002, 163), άρα “αν η υφή που καλύπτεται προοδευτικά έχει την ίδια δομή με την υφή που αποκαλύπτεται προοδευτικά, η ενότητα της επιφάνειας προσδιορίζεται ικανοποιητικά” (Gibson 2002, 164).

“Με κάθε στροφή του κεφαλιού, επιφάνειες εισέρχονται στη θέα στην κορυφαία ακμή του πεδίου θέασης και εξέρχονται από την θέα στην ελκόμενη ακμή. Ο παρατηρητής που κοιτάζει γύρω του μπορεί κατά συνέπεια να δει έναν αδιαίρετο περίγυρο και να δει τον εαυτό του ενδιάμεσα” (Gibson 2002, 314). Το κεφάλι του παρατηρητή αποκρύπτει το φόντο στο πεδίο θέασης. “Ρωτήστε τον εαυτό σας τι είναι αυτό που βλέπετε να κρύβει τον περίγυρο, όταν περιεργάζεστε τον κόσμο – όχι το σκοτάδι, ασφαλώς, ούτε ο αέρας ούτε τίποτε άλλο, παρά μόνο το εγώ!” (Gibson 2002, 205). “Το να βλέπει κάποιος τον εαυτό του δεν είναι μια περίπλοκη διανοητική εμπειρία, αλλά μια απλή πρωτόγονη εμπειρία. Το ορθόδοξο δόγμα ότι κανένα ζώο εκτός από το ανθρώπινο ζώο δεν έχει αυτοσυνείδηση είναι ασφαλώς λανθασμένο” (Gibson 2002, 330). “Κάθε κίνηση σ’ ένα σημείο παρατήρησης, η οποία αποκρύπτει προηγουμένως φανερές επιφάνειες, έχει μια αντίθετη κίνηση, η οποία την αποκαλύπτει. (Gibson 2002, 312)

54. “Μια φρασσόμενη επιφάνεια είναι μια επιφάνεια που βρίσκεται εκτός θέας ή αποκρύπτεται από τη θέαση” (Gibson 2002, 156). “Οι όροι εξαφάνιση και εμφάνιση δεν θα πρέπει να συγχέονται με την έξοδο και την είσοδο στη θέα” (Gibson 2002, 159). Διότι εξαφάνιση σημαίνει ότι παύει να υπάρχει, ενώ μία επιφάνεια διατηρείται ακόμα και όταν βρίσκεται εκτός θέας, απλά δεν είναι ορατή.

“Τα αντικείμενα εν γένει δεν μπορούν να περιστρέφονται χωρίς να προκαλούν μια μεταβολή στην έμφραξη” (Gibson 2002, 192).

Με πιο απλά λόγια, “επιφάνειες εισέρχονται στη θέα και εξέρχονται από τη θέα καθώς κινείται ο παρατηρητής” (Gibson 2002, 156). “Συνεπώς, το κρυμμένο και το φανερό εναλλάσσονται” (Gibson 2002, 312). Το γεγονός αυτό είναι, στην οικολογική οπτική, ο **“νόμος της αναστρεπτής έμφραξης**” όσον αφορά στη μετακίνηση σ’ ένα άτακτα σωρευμένο περιβάλλον” (Gibson 2002, 312). “Αυτό που βλέπουμε δεν είναι το βάθος⁵⁵, αλλά ένα πράγμα πίσω από ένα άλλο” (Gibson 2002, 156).

Ο κινούμενος παρατηρητής και ο κινούμενος ήλιος είναι συνθήκες κάτω από τις οποίες έχει εξελιχθεί η χερσαία όραση. Η σταθερή αρχή της αναστρεπτής έμφραξης ισχύει για τον κινούμενο παρατηρητή και μια παρόμοια αρχή του αναστρεπτού φωτισμού ισχύει για τον κινούμενο ήλιο. Οτιδήποτε εξέρχεται από τη θέα θα εισέλθει στη θέα, και οτιδήποτε είναι φωτισμένο θα σκιαστεί. (Gibson 2002, 176)

55. Η ανθρώπινη συνήθεια της δημιουργίας εικόνων, ο Gibson θεωρεί ότι είναι επινόηση και επίδειξη οπτικών πληροφοριών για την αντίληψη των άλλων. Ότι αποτελεί, “ένα μέσο επικοινωνίας, το οποίο δίνει αφορμή στη διαμεσολαβημένη αντίληψη, αλλά είναι περισσότερο παρεμφερές με την άμεση σύλληψη των πληροφοριών από ό,τι είναι η παραγωγή του λόγου.(...)Οι ζωγράφοι επινόησαν αρχικά τις ενδείξεις για την αντίληψη του βάθους και οι ψυχολόγοι κοίταζαν τους πίνακές τους και άρχισαν να συζητούν για τις ενδείξεις. Οι έννοιες των αντισταθμιστικών ενδείξεων, των αναστροφών μορφής-φόντου, των παραπλανητικών προοπτικών, των διαφορετικών προοπτικών επί του ίδιου αντικειμένου, των «απίθανων» αντικειμένων – όλα αυτά προέρχονται από καλλιτέχνες που απλώς πειραματίζονταν με ακινητοποιημένες οπτικές πληροφορίες” (Gibson 2002, 383).

“Μια απολύτως ταυτόχρονη περιβάλλουσα ατμόσφαιρα της αντίληψης είναι ανέφικτη. Η ταυτόχρονη περιβάλλουσα ατμόσφαιρα της αντίληψης είναι περιττή, αν το ζώο μπορεί πάντα να στρέφει το κεφάλι του. Δεν είναι ανάγκη να αντιλαμβάνεται το κάθε τι την ίδια στιγμή, αν κάθε τι μπορεί να γίνεται αντιληπτό διαδοχικά” (Gibson 2002, 328).

“Το μεγαλύτερο εμπόδιο σ’ όλες τις θεωρίες της οπτικής αντίληψης που βασίζονται στις αισθήσεις είναι η διάταξη του περιβάλλοντος που περιλαμβάνει μη προβαλλόμενες (κρυμμένες) επιφάνειες σ’ ένα σημείο παρατήρησης, όπως και προβαλλόμενες επιφάνειες, αλλά οι παρατηρητές αντιλαμβάνονται τη διάταξη, όχι μόνο τις προβαλλόμενες επιφάνειες” (Gibson 2002, 155). Για την αντίληψη όλων των επιφανειών, προβαλλόμενων και μη, πρέπει να υπάρχουν διαθέσιμες πληροφορίες για ολόκληρη τη διάταξη. “Αυτές οι πληροφορίες καθίστανται εμφανείς με το πέρασμα του χρόνου, με τις μεταβολές της παράταξης” (Gibson 2002, 155).

“Αν ένα σύνολο από παρατηρητές περιφέρονται, οι ίδιες σταθερές υπό οπτική μεταμόρφωση και οι ίδιες εμφράξεις θα είναι διαθέσιμες σ’ όλους. Στο βαθμό κατά τον οποίο ανιχνεύονται οι σταθερές (τα αμετάβλητα στοιχεία), όλοι οι παρατηρητές θα αντιλαμβάνονται τον ίδιο κόσμο. Ο καθένας επίσης θα έχει επίγνωση του ότι ο τόπος του στον κόσμο είναι διαφορετικός εδώ και τώρα από τον τόπο κάθε άλλου παρατηρητή. Τα σημεία, βεβαίως, είναι γεωμετρικές έννοιες, ενώ οι τόποι είναι οικολογικές διατάξεις. (...)Αυτό σημαίνει ότι η διάταξη μπορεί να γίνει αντιληπτή από τη θέση ενός άλλου παρατηρητή” (Gibson 2002, 322).

Η σταθερή δομή μπορεί να διακρίνεται καλύτερα, εφόσον ισχύει ότι “η οπτική παράταξη ρέει στο χρόνο, αντί να μεταβαίνει από μία δομή σε μία άλλη” (Gibson 2002, 153). Αυτή είναι και η ουσιαστική αντίθεση που προκύπτει με την προβολική γεωμετρία, η οποία δε λαμβάνει υπ’ όψιν τις πολυπλοκότητες της οπτικής μεταβολής. Υποστηρίζεται ότι “η οπτική αντίληψη είναι πανοραμική και, στη ροή του χρόνου, το πανόραμα καταγράφεται” (Gibson 2002, 207). Αποτελεί σφάλμα να θεωρούμε δεδομένο ότι “μια οπτική κίνηση είναι μια δισδιάστατη προβολή μιας τρισδιάστατης υλικής κίνησης”, η έννοια της αντιστοιχίας σημείου προς σημείο στην προβολική γεωμετρία δεν λαμβάνει υπόψη της την έμφραξη. Η πλάνη είναι βαθιά ριζωμένη στην εννοιολογική σύλληψη του κενού χώρου εκ μέρους μας, ιδιαίτερα στην επανομαζόμενη τρίτη διάσταση του χώρου (Gibson 2002, 193)

“Το σημείο παρατήρησης στην οικολογική οπτική δεν θα πρέπει να συγχέεται με το σημείο όρασης μίας εικόνας στις συζητήσεις σχετικά με τη τεχνητή προοπτική” (Gibson 2002, 471).

“Αυτό που χρειαζόμαστε για τη διατύπωση της οικολογικής οπτικής δεν είναι οι παραδοσιακές έννοιες του χώρου και του χρόνου, αλλά οι έννοιες της μεταβλητότητας και της σταθερότητας ως συμπληρωματικές μεταξύ τους” (Gibson 2002, 153). “Στην οικολογία η μετακίνηση ενός παρατηρητή στο περιβάλλον είναι απόλυτη. Το περιβάλλον είναι απλώς αυτό σε σχέση με το οποίο εκδηλώνεται είτε η μετακίνηση είτε μία κατάσταση ανάπαυσης” (Gibson 2002, 154).

Ο κόσμος δεν είναι ποτέ σ' ένα τόπο ο ίδιος που είναι σ' άλλο τόπο. Ούτε είναι ποτέ ένας οργανισμός ακριβώς ίδιος μ' έναν άλλο. (Gibson 2002, 154)

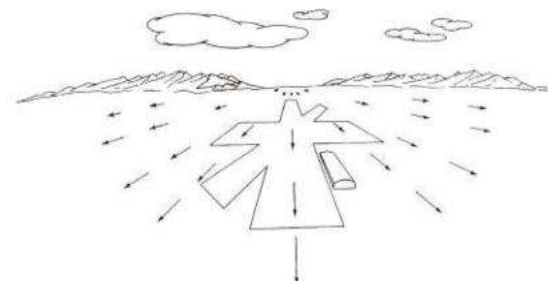
Βάσει των παραπάνω, “η ροή της περιβάλλουσας παράταξης – στο χρόνο- προσδιορίζει τη μετακίνηση και η μη ροή προσδιορίζει την στάση” (Gibson 2002, 361). Προκύπτει ότι “οι σταθερές προσδιορίζουν τη διάταξη των επιφανειών στην οποία λαμβάνει χώρα η μετακίνηση” (Gibson 2002, 361). Η εκροή προσδιορίζει την προσέγγιση σε κάτι (μεγέθυνση) και η εισροή προσδιορίζει την απομάκρυνση από κάτι (σμίκρυνση). Για παράδειγμα, “η οπτική τρισδιάστατη γωνία του χεριού δεν μπορεί να μειωθεί κάτω από ένα ελάχιστο· η οπτική τρισδιάστατη γωνία ενός αδέσμευτου αντικειμένου μπορεί να γίνει πολύ μικρή, αν το εκσφεντονίσουμε.

Αυτές οι κλίμακες της μεγέθυνσης και σμίκρυνσης μεταξύ των ορίων συνδέουν τα άκρα του εδώ και του εκεί έξω, το σώμα και τον κόσμο, και συνιστούν μια άλλη γέφυρα μεταξύ του υποκειμενικού και του αντικειμενικού” (Gibson 2002, 215). “Η φυγόκεντρος εκροή της παράταξης που προσδιορίζει τη μετακίνηση δε συγκρούεται, με

τις πληροφορίες που προσδιορίζουν τη διάταξη των επιφανειών: Οι σταθερές (τα αμετάβλητα στοιχεία) διατηρούνται παρά το μετασχηματισμό. Ο κινούμενος εαυτός και ο ακίνητος κόσμος είναι συμπληρωματικές πλευρές της ίδιας αντίληψης. Το να πούμε ότι κάποιος αντιλαμβάνεται μια εκροή του κόσμου μπροστά του και μια εισροή του κόσμου πίσω του, καθώς αυτός κινείται μπροστά μέσα στο περιβάλλον, θα ήταν εντελώς εσφαλμένο” (Gibson 2002, 217-218).

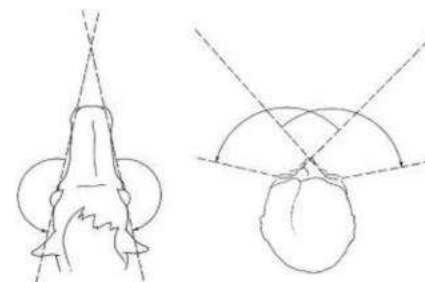
“Οι πληροφορίες σχετικά με τον εαυτό συνδέουν τις πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον και αυτά τα δύο είναι αδιαχώριστα” (Gibson 2002, 221).

“Κάποιος έχει την εμπειρία ενός σταθερού κόσμου και μιας ρέουσας παράταξης. Η οπτική ροή της περιβάλλουσας παράταξης δε γίνεται αντιληπτή ως κίνηση, απλώς βιώνεται ως κιναισθησία, δηλαδή είναι εγωμετακίνηση (Warren 1976)” (Gibson 2002, 218).

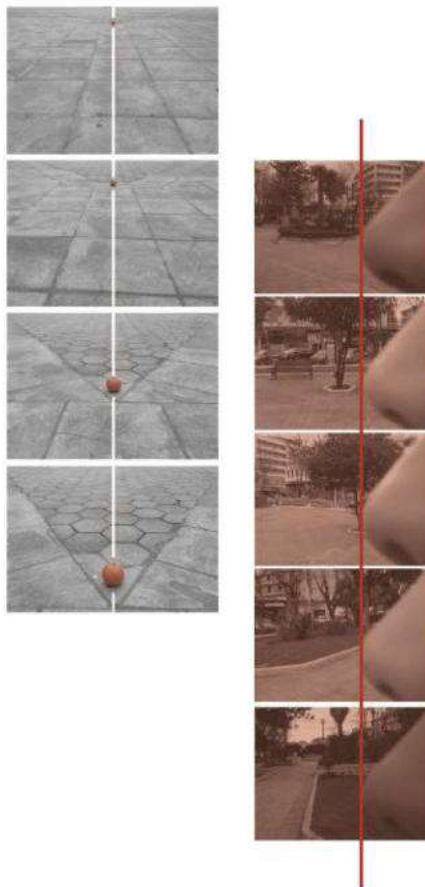

Η εκροή της οπτικής παράταξης από την εστία διαστολής στον ορίζοντα. Αυτό θα έβλεπε ένας υπάμενος άνθρωπος, αν κοίταζε μπροστά του προς την κατεύθυνση της μετακίνησης. Υπάρχει μια διαβάθμιση της αυξανόμενης σχετικής ταχύτητας της ροής προς τα κάτω, προερχόμενη από τον ορίζοντα.

“Ένα πλάσμα με ημιπανοραμική όραση μπορεί να καταγράφει ταυτοχρόνως τόσο την εκροή όσο και την εισροή, αλλά τα ανθρώπινα πλάσματα μπορούν να δειγματολογούν μόνο τη μια ή την άλλη, κοιτάζοντας “μπροστά” ή κοιτάζοντας “πίσω” (Gibson 2002, 361).

“Η εστία ή το κέντρο της εκροής προσδιορίζει την κατεύθυνση της μετακίνησης στο περιβάλλον” (Gibson 2002, 361). “Η κατεύθυνση της μετακίνησης στηρίζεται κατά συνέπεια στη διάταξη, όχι σ’ ένα σύστημα συντεταγμένων” (Gibson 2002, 362). Έτσι και η απόσταση δεν είναι αθέατη μόνο όταν υπολογίζεται να “εκτείνεται κατά μήκος του εδάφους αντί δια μέσω του αέρα. (...) Προβάλλεται ως μια διαβάθμιση του μειούμενου οπτικού μεγέθους και της αυξανόμενης οπτικής πυκνότητας των γνωρισμάτων του έδαφους” (Gibson 2002, 209). “Η αντίληψη του μεγέθους και της απόστασης ενός αντικειμένου επί του εδάφους αποδείχτηκε ότι ήταν διαφορετική από την αντίληψη ενός μεγέθους και ενός αντικειμένου στον ουρανό. Οι σταθερές απουσιάζουν στη δεύτερη περίπτωση” (Gibson 2002, 268).

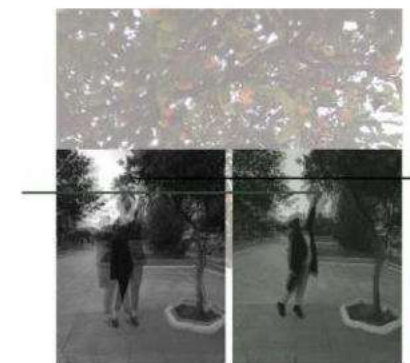
Οπτική υφή: “Ο κανόνας των ίσων ποσών υφής προς ίσα ποσά εδάφους υποδηλώνει ότι τόσο το μέγεθος όσο και η απόσταση γίνονται απευθείας (άμεσα) αντιληπτά.” (Gibson 2002, 270)

Ως όρια θεωρούνται ο ορίζοντας της γης και οι μορφές που προβάλλονται από τη μύτη, το σώμα και τα μέλη. “Η μύτη προβάλλει στο μέγιστο της εγγύτητας, ακριβώς όπως ο ορίζοντας προβάλλει στο μέγιστο της απόστασης” (Gibson 2002, 209).

γ4. ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ πληροφορίες-συμπεριφορά (χειρισμός και μετακίνηση)

Ο Επίσκοπος Berkeley υποστηρίζει ότι το να σκεφτόμαστε την απόσταση σαν μία γραμμή κάθετη στο μάτι σημαίνει ότι “συγχέουμε τον αφαιρετικό γεωμετρικό χώρο με το ζωντανό χώρο του περιβάλλοντος” (Gibson 2002, 210). Το 1709 εισηγήθηκε ότι “ο κύριος σκοπός της όρασης όσον αφορά στα ζώα, ήταν να προβλέπουν την ωφέλεια ή τη βλάβη που είναι πιθανό να προκύψει από την εφαρμογή των σωμάτων τους σ’ αυτό ή στο άλλο σώμα που βρίσκεται σε μια απόσταση” (Gibson 2002, 367). Για τον Gibson αυτό που ο φιλόσοφος αποκαλούσε πρόβλεψη, είναι η αντίληψη της **προσφερόμενης δυνατότητας** στο ζωντανό χώρο του περιβάλλοντος.

Με το ουσιαστικό προσφορά (προσφερόμενη δυνατότητα), νοείται “κάτι που αναφέρεται συγχρόνως στο περιβάλλον και στο ζώο, υποδηλώνει τη συμπληρωματικότητα του ζώου και του περιβάλλοντος” (Gibson 2002, 223). Πιο συγκεκριμένα “οι προσφορές (προσφερόμενες δυνατότητες) του περιβάλλοντος είναι αυτά που προσφέρει (offers) το περιβάλλον στο ζώο, αυτά που παρέχει ή προμηθεύει, είτε για καλό είτε για κακό” (Gibson 2002, 223). Από αυτή τη συμπληρωματική σχέση προκύπτει και ότι οι ιδιότητες που έχουν οι προσφερόμενες δυνατότητες, “θα πρέπει να μετρώνται σε σχέση με το ζώο. Είναι μοναδικές όσον αφορά εκείνο το ζώο. Δεν είναι απλώς αφαιρετικές φυσικές ιδιότητες. Έχουν ενότητα σε σχέση με τη στάση του σώματος και τη συμπεριφορά του ζώου που εξετάζεται. Έτσι, μια προσφορά δεν δύναται να μετρηθεί όπως μετράται στη φυσική” (Gibson 2002, 224).

Για παράδειγμα, “ένα ζωικό είδος θεωρείται ότι χρησιμοποιεί ή καταλαμβάνει ένα συγκεκριμένο θώκο. (...) ένας θώκος (μια φωλιά) αναφέρεται περισσότερο στο πως ζει ένα ζώο παρά στο που ζει. Εισηγούμαι ότι ένας θώκος είναι ένα σύνολο προσφερόμενων δυνατοτήτων” (Gibson 2002, 224). “Στην οικολογία, ένας θώκος είναι μια διάταξη περιβαλλοντικών γνωρισμάτων που είναι κατάλληλα για ένα ζώο, μέσα στα οποία το ζώο ταιριάζει με τη μεταφορική έννοια” (Gibson 2002, 226). Προκύπτει ότι “οι περικλείσεις με διαφορετικό σχήμα προσφέρουν (afford) διαφορετικές δυνατότητες όσον αφορά την κατοίκηση τους. – Αντίστοιχα- και τα διαφορετικά στερεά αντικείμενα με διαφορετικό σχήμα προσφέρουν διαφορετικές δυνατότητες όσον αφορά τη συμπεριφορά και το χειρισμό” (Gibson 2002, 94).

“Η αντίληψη των προσφερόμενων δυνατοτήτων είναι υπερβολικά πολυσύνθετη, αλλά εν τούτοις νόμιμη, και βασίζεται στη σύλληψη πληροφοριών από την αφή, τον ήχο, την οσμή, τη γεύση και το περιβάλλον φως – στο οποίο οφείλεται η όραση-. Βασίζεται στα πληροφοριακά ερεθίσματα” (Gibson 2002, 235).

96

“ότι στο περιβάλλον φως πληροφορίες είναι διαθέσιμες που προσδιορίζουν τις προσφερόμενες δυνατότητες είναι το αποκορύφωμα της οικολογικής οπτικής”
(Gibson 2002, 245).

Εν τούτοις, ο Gibson εστιάζει στην λειτουργία της όρασης ως μέσο σύλληψης των πληροφοριών. Υποστηρίζει ότι “η οπτική αντίληψη εξυπηρετεί τη συμπεριφορά, και η συμπεριφορά ελέγχεται από την αντίληψη” (Gibson 2002, 355).

Το μέσο, δηλαδή, “τα διάκενα του αέρα μεταξύ των εμποδίων και των αντικειμένων είναι οι δίοδοι και οι τόποι που εκδηλώνεται η συμπεριφορά”
(Gibson 2002, 228).

“Η μετακίνηση καθοδηγείται από την οπτική αντίληψη (...) και καταλήγει ότι- πρέπει να αντιλαμβανόμαστε για να κινούμαστε, αλλά πρέπει επίσης να κινούμαστε για να αντιλαμβανόμαστε” (Gibson 2002, 355).

Σε πείραμά του ο Gibson, κάνοντας χρήση της οικολογικής οπτικής, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι “ορισμένα ζώα χρειάζονται οπτικές πληροφορίες για την υποστήριξή τους, παράλληλα με τις αδρανείς και τις απτικές πληροφορίες, ούτως ώστε να βαδίζουν κανονικά” (Gibson 2002, 263). “Η επαφή προσδιορίζεται τόσο οπτικά, όσο και μηχανικά” (Gibson 2002, 356). Ισχύει ως νόμος στην οικολογική οπτική ότι ο άνθρωπος βλέπει τα πόδια του να αποκρύπτουν τμήματα του εδάφους. Προκύπτει ότι “η αντίληψη του εδάφους και η συναντίληψη του εαυτού είναι αδιαχώριστες σ’ αυτή τη περίπτωση” (Gibson 2002, 263).

Όσον αφορά στο χειρισμό, ισχύει ότι “τα σχήματα και τα μεγέθη των αντικειμένων γίνονται αντιληπτά σε συνάφεια με τα χέρια, με όρους των προσφερόμενων τους δυνατοτήτων για χειρισμό. -Σημαντική παρατήρηση είναι ότι- τα βρέφη των πρωτευόντων θηλαστικών μαθαίνουν να βλέπουν τα αντικείμενα και τα χέρια τους σε σύμπραξη. –Προκύπτει πως- η αντίληψη περιορίζεται από το χειρισμό και ο χειρισμός περιορίζεται από την αντίληψη” (Gibson 2002, 357). Ο χειρισμός, η μετακίνηση και οι κινήσεις των ματιών, “αποτελούν είδη συμπεριφοράς τα οποία δε μπορούν να αναχθούν σε ανακλαστικές αντιδράσεις.

Η μετακίνηση και ο χειρισμός δεν έχουν ως έναυσμα ερεθίσματα έξω από το σώμα, ούτε εγκαινιάζονται από εντολές που προέρχονται μέσα από τον εγκέφαλο” (Gibson 2002, 357). “**Δεν είναι αποτέλεσμα εντολής (διαταγής), αλλά ελέγχου**” (Gibson 2002, 358). Ο έλεγχος δεν προέρχεται από τον εγκέφαλο, άλλα από τις πληροφορίες. Οι πληροφορίες σχετικά με τον έλεγχο εμπεριέχονται εντός ενός μέσου, δεν μεταβιβάζονται όπως μεταβιβάζονται τα σήματα.

“Το μέσο, αντίθετα με το χώρο, επιτρέπει να εδραιωθεί μια σταθερή κατάσταση αντανakλώμενου φωτισμού, τέτοια ώστε να εμπεριέχει πληροφορίες για τις επιφάνειες και τις ουσίες τους” (Gibson 2002, 358).

97

Μέσω των πληροφοριών, η μετακίνηση και ο χειρισμός, “περιορίζονται, καθοδηγούνται ή κατευθύνονται και μόνο υπό αυτήν την έννοια κυβερνώνται ή ελέγχονται” (Gibson 2002, 358).

“Ο έλεγχος βασίζεται στο σύστημα ζώου-περιβάλλοντος. Ο έλεγχος είναι από το ζώο μέσα στον κόσμο του, καθώς το ζώο αυτό καθεαυτό έχει υποσυστήματα για να αντιλαμβάνεται το περιβάλλον και συγχρόνως για να κυκλοφορεί μέσα σε αυτό και να το χειρίζεται” (Gibson 2002, 358).

Οι θετικές και οι αρνητικές προσφερόμενες δυνατότητες των πραγμάτων στο περιβάλλον είναι αυτό που καθιστά την μετακίνηση μέσω του μέσου ένα τόσο θεμελιώδες είδος συμπεριφοράς όσον αφορά στα ζώα” (Gibson 2002, 367). “Οι θετικές και οι αρνητικές προσφερόμενες δυνατότητες είναι που εκλαμβάνονται σε αναφορά προς ένα παρατηρητή, αλλά όχι οι ιδιότητες των εμπειριών του παρατηρητή. Δεν αποτελούν υποκειμενικές αξίες· δεν είναι συναισθήματα ευχαρίστησης ή πόνου που προστίθενται σε ουδέτερες αντιλήψεις” (Gibson 2002, 238).

“Το να βλέπουμε από μια απόσταση αυτό που προσφέρει το αντικείμενο με την επαφή είναι “αναγκαίο για τη συντήρηση (διατήρηση) ενός ζώου” (Gibson 2002, 367).

Υποστηρίζεται ότι “η συμπεριφορά ελέγχεται από τις πληροφορίες για τον κόσμο και για τον εαυτό από κοινού” (Gibson 2002, 367) και ουσιαστικά οι πληροφορίες είναι το κριτήριο για το αν μια προσφερόμενη δυνατότητα έχει θετικό ή αρνητικό πρόσημο. “Οι διάφορες ποικιλίες των περιβαλλοντικών συμβάντων συνδυάζονται για να παράγουν μια πολλαπλή εγγύηση πληροφοριών” (Gibson 2002, 184). “Η επιφάνεια μιας ουσίας είναι ο τόπος όπου επισημαίνεται μια μηχανική δράση, όπου λαμβάνουν χώρα οι χημικές αντιδράσεις, η εξάτμιση, η διάλυση, η διάχυση. Όλα αυτά είναι οικολογικά συμβάντα” (Gibson 2002, 178). “Τα ζώα έχουν ανάγκη να αντιλαμβάνονται τις προσφερόμενες δυνατότητες των ουσιών, τις χημικές τους αξίες ή χρήσεις, ώστε να δημιουργούν επαφή με τις επιφάνειες τους (Gibson 2002, 183).”

Τα ανθρώπινα όντα μεταβάλλουν τα φυσικά γνωρίσματα των επιφανειών εδώ και χιλιάδες χρόνια. Για παράδειγμα στη κύρια επιφάνεια υποστήριξης ή αλλιώς στο έδαφος, κατασκευάζοντας μονοπάτια, δρόμους, σκάλες καθώς και γέφυρες πάνω από χαράδρες και ποτάμια (...) διευκολύνουν την μετακίνηση. (...) Κατασκευάζουν επίσης (...) εμποδία και φράγματα για να παρεμποδίσουν τη μετακίνηση” (Gibson 2002, 105). Συνεπώς ο άνθρωπος δημιουργεί νέες δυνατότητες ή ευκαιρίες με τεχνικά μέσα αφού «όλες αυτές οι παροχές της φύσης, (...) αυτές οι προσφερόμενες δυνατότητες (affordances) (...) είναι αμετάβλητες» (Gibson 2002, 81).

“Η όψη της γης έχει τροποποιηθεί από τον άνθρωπο. Η διάταξη των επιφανειών έχει μεταβληθεί, (...) έχουν καταπατηθεί και ανασχηματιστεί από διατάξεις κατασκευασμένες από τον άνθρωπο. (...) Οι ουσίες του περιβάλλοντος έχουν εν μέρει μετατραπεί από φυσικές ύλες γης σε ποικίλα είδη τεχνητών υλών. (...) -Ακόμα και το μέσο του περιβάλλοντος τροποποιείται σιγά – σιγά” (Gibson 2002, 226).

“Οι πολιτισμένοι άνθρωποι έχουν τροποποιήσει τις απότομες πλαγιές του οικιστικού περιβάλλοντος του κατασκευάζοντας σκάλες, έτσι ώστε να προσφέρεται η δυνατότητα για ανάβαση και κατάβαση” (Gibson 2002, 230).

“Αυτό δεν είναι ένα νέο περιβάλλον -ένα τεχνητό περιβάλλον- διαφορετικό από το φυσικό περιβάλλον- αλλά το ίδιο παλιό περιβάλλον, τροποποιημένο από τον άνθρωπο. (...)Υπάρχει μόνο ένας κόσμος, όσο ποικίλος και αν είναι, και όλα τα ζώα ζουν μέσα σε αυτόν” (Gibson 2002, 227).

“Διαφορετικοί τόποι ενός οικιστικού περιβάλλοντος ενδέχεται να προσφέρουν διαφορετικές δυνατότητες” (Gibson 2002, 235).

“Όσον αφορά στην παρεχόμενη δυνατότητα της μετακίνησης, υπάρχουν δύο γενικές περιπτώσεις: 1. **εμπόδιο** και 2. **άνοιγμα**. Και τα δύο έχουν κλειστό ή σχεδόν κλειστό περίγραμμα στην οπτική παράταξη” (Gibson 2002, 363). “Η απώλεια (ή η προσθήκη) της δομής έξω από ένα κλειστό περίγραμμα κατά τη διάρκεια της προσέγγισης (ή της απομάκρυνσης) προσδιορίζει ένα εμπόδιο” (Gibson 2002, 364). Ενώ “η προσθήκη (ή η απώλεια) της δομής μέσα σ’ ένα κλειστό περίγραμμα κατά τη διάρκεια της προσέγγισης (ή της απομάκρυνσης) προσδιορίζει ένα άνοιγμα” (Gibson 2002, 364).

Στο ερώτημα «Τι προσδιορίζει ένα εμπόδιο ή ένα άνοιγμα», τη διαφορά δηλαδή μεταξύ των πραγμάτων και των οπών, των επιφανειών και των διανοιγμάτων, οι ψυχολόγοι και οι καλλιτέχνες έχουν βρεθεί σε σύγχυση. “Το φαινόμενο μορφής-φόντου που εντυπωσίασε τους μορφολογικούς ψυχολόγους και που εξακολουθεί να εκλαμβάνεται ως πρωτότυπο της αντίληψης είναι παραπλανητικό. Ένα κλειστό περίγραμμα αυτό καθεαυτό στην οπτική παράταξη δεν προσδιορίζει ένα αντικείμενο στο περιβάλλον” (Gibson 2002, 364). Άρα, ο μόνος αξιόπιστος τρόπος για να διακρίνουμε τη διαφορά ανάμεσα σ’ ένα εμπόδιο και σ’ ένα άνοιγμα είναι η απαλοιφή έξω από τη φρακτική ακμή (εμπόδιο) και η προσαύξηση μέσα στη φρακτική ακμή (άνοιγμα). Προκύπτει το συμπέρασμα ότι **“ο έλεγχος της μετακίνησης στο περιβάλλον πρέπει να είναι οπτικός”** (Gibson 2002, 360). Στην ορολογία του Gibson “ο παρατηρητής έχει οπτική κιναισθησία, αλλά όχι οπτικό έλεγχο της κίνησης. (...)Η οπτική κιναισθησία προσδιορίζει τη μετακίνηση σε σχέση με το περιβάλλον, ενώ τα άλλα είδη κιναισθησίας μπορεί να το πράττουν ή να μην το πράττουν. (...)Οι **μυϊκές κινήσεις πρέπει να κυβερνώνονται από την όραση**” (Gibson 2002, 360).⁵⁶

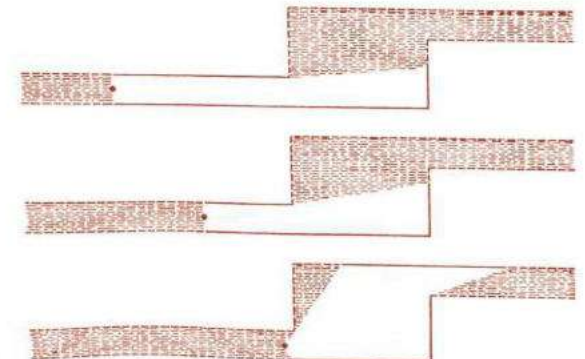
56. Όπως αναφέρθηκε η όραση είναι η κιναισθητική, δηλαδή “καταγράφει κινήσεις του σώματος, όπως ακριβώς πράττει το σύστημα μυών – αρθρώσεων – επιδερμίδας και το σύστημα του εσωτερικού ωτός. (...)Συλλαμβάνει συγχρόνως τις κινήσεις ολόκληρου του σώματος σε σχέση με το έδαφος και την κίνηση ενός μέλους του σώματος σε σχέση με ολόκληρο το σώμα” (Gibson 2002, 299).

“Η συνήθης επιδεξιότητα των ζώων να περνούν μέσα από ένα άνοιγμα χωρίς να συγκρούονται με τις ακμές, δεν περιορίζεται εν τούτοις στα περιπατητικά ζώα. Είναι χαρακτηριστικό κάθε οπτικά ελεγχόμενης κίνησης” (Gibson 2002, 29).

“Όταν η μετακίνηση ελέγχεται οπτικά κατ’ αυτό το τρόπο, είναι κανονική χωρίς να αποτελεί μια αλυσίδα ανακλαστικών αντιδράσεων και είναι σκόπιμη χωρίς να παίρνει εντολές ενδόμυχα” (Gibson 2002, 373). “Το οπτικό σύστημα συνήθως εκτοπίζει το απτικό σύστημα όσον αφορά τη μετακίνηση και το χειρισμό. (...) Για να αντιληφθούμε τις θετικές προσφερόμενες δυνατότητες κάποιου πράγματος, μεγεθύνουμε την οπτική δομή του σε εκείνο τον βαθμό που είναι αναγκαίος για τη συμπεριφορική συνάντησή” (Gibson 2002, 367).

Αυτό είναι ένα σχέδιο θέας ενός διαδρόμου που ανοίγεται σε μια αυλή στον οποίο οδηγεί ένας άλλος διάδρομος. Καθώς ένας παρατηρητής κινείται κατά μήκος του διαδρόμου, οι επιφάνειες πίσω από το κεφάλι του προοδευτικά εξέρχονται της θέας και οι επιφάνειες μπροστά προοδευτικά εισέρχονται σε θέα σε μια φρακτική ακμή και κατόπιν σε άλλη. Τα κρυμμένα τμήματα του εδάφους υποδεικνύονται με γραμμές σκιάσεως. Τα κρυμμένα τμήματα των τοίχων υποδεικνύονται με διακεκομμένες γραμμές. Η θέση του παρατηρητή υποδεικνύεται με ένα κόκκινο στίγμα.

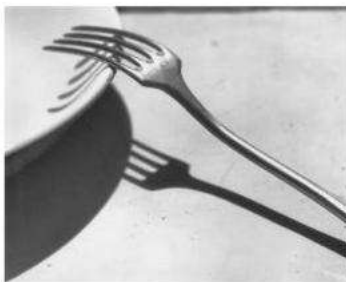
“Η μετάβαση από τον έναν τόπο στον άλλο συνεπάγεται το άνοιγμα της θέας μπροστά και το κλείσιμο πίσω”
(Gibson 2002, 320).

Αναφέρθηκε προηγουμένως ότι “ένα πολύ σημαντικό είδος μάθησης όσον αφορά στα ζώα και στα παιδιά, είναι η εκμάθηση των τόπων” (Gibson 2002, 378), δηλαδή η εκμάθηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι τόποι και η διάκριση μεταξύ τους. Για παράδειγμα, “αν υπάρχουν πολλές διαδρομές προς το στόχο, το ζώο έχει την ικανότητα να ακολουθήσει τη συντομότερη διαδρομή. (...) Γενικότερα, έχουν τη δυνατότητα να βρίσκουν το δρόμο τους. Μέσα στο περιβάλλον, οι παρατηρητές μπορούν αντίστοιχα να πηγαίνουν σε τόπους οι οποίοι τους προσφέρουν δυνατότητες, έχουν προσφερόμενες δυνατότητες γι’ αυτούς” (Gibson 2002, 319). Σχετικά με αυτήν την ιδιότητα των ζώων να βρίσκουν το δρόμο τους για κρυμμένους τόπους υποστηρίζεται από τον J.J. Gibson ότι οφείλεται στην θεωρία της αναστρεπτής έμφραξης και απορρίπτει τις θεωρίες σχετικά με τις αλυσιδωτές αντιδράσεις ή τους γνωστικούς χάρτες.

102

Οι ψυχολόγοι τώρα, θεωρούν δεδομένο ότι τα αντικείμενα συνίστανται από τις ποιότητες τους (χαρακτηριστικά - ποιότητες). Όμως ο Gibson προτείνει ότι “αυτό που αντιλαμβανόμαστε όταν κοιτάζουμε τα αντικείμενα είναι οι προσφερόμενες δυνατότητες, όχι οι ποιότητες τους” (Gibson 2002, 233). Σε συνέχεια, υποστηρίζει ότι “Οι μορφολογικοί ψυχολόγοι παραδέχτηκαν ότι το νόημα ή η αξία ενός πράγματος μοιάζει να γίνεται αντιληπτό ακριβώς το ίδιο άμεσα όσο και το χρώμα του” (Gibson 2002, 239). Θεωρούσαν ότι η αξία του είναι πρόδηλη στην όψη του. “Τα πράγματα μας λένε τι να κάνουμε με αυτά” (Koffka 1935, 353), “έχουν αυτό που ο Koffka ονόμασε “απαιτητικό χαρακτήρα (demand character)” (Gibson 2002, 239).

“Κάθε πράγμα λέει τι είναι.. ένα φρούτο λέει «φάε με» το νερό λέει «πιες με» η αστραπή λέει «φοβήσου με» και η γυναίκα λέει «αγάπα με»” (Koffka 1935, 7).

“Οι μορφολογιστές άρχισαν να υπονομεύουν θεωρίες που βασιζόνταν στην αίσθηση και να ντύνουν τις γυμνές αισθήσεις με νόημα, όμως οι ερμηνείες τους αυτές καθεαυτές, του γιατί ένα φρούτο λέει «φάε με», είναι βεβαιασμένες (Gibson 2002, 241).

“Η αξία κάποιου πράγματος μεταβάλλεται καθώς μεταβάλλεται η ανάγκη του παρατηρητή. Η προσφερόμενη δυνατότητα κάποιου πράγματος δε μεταβάλλεται, καθώς μεταβάλλεται η ανάγκη του παρατηρητή” (Gibson 2002, 240). “Η αντίληψη της προσφερόμενης δυνατότητας δε θα πρέπει επομένως να συγχέεται με τη προσωρινή ιδιαίτερη έλξη που μπορεί να ασκεί” (Gibson 2002, 240). Όπως και η έλξη του κάθε ζώου, δε θα πρέπει να συγχέεται με την ιδιότητα των προσφερόμενων δυνατοτήτων να μετρώνται σε σχέση με το ζώο. Δηλαδή, με χαρακτηριστικά του ζώου όπως αναφέρθηκαν, τη στάση του σώματος και τη συμπεριφορά του ζώου που εξετάζεται.

103

“Η θεωρία των προσφερόμενων δυνατοτήτων είναι μια ριζοσπαστική απομάκρυνση από τις υπάρχουσες περί της αξίας και του νοήματος. Η αντίληψη μιας προσφερόμενης δυνατότητας είναι μια διεργασία αντίληψης ενός οικολογικού αντικειμένου πλούσιου σε αξία. Όχι ενός υλικού αντικειμένου απαλλαγμένο από αξία, στο οποίο προστίθεται νόημα με έναν τρόπο όπου κανείς δεν έχει κατορθώσει να καταλήξει σε συμφωνία” (Gibson 2002, 242).

Καρέ από βίντεο του J.J. Gibson που παρουσίασε στο ICRA 12 το 2003. Το βίντεο παρέχει μια ματιά στον κόσμο “μέσα από τα μάτια” του J.J. Gibson και δείχνει ότι η οικογένεια Gibson “απολαμβάνει τις προσφορές” μιας ωραίας θερινής ημέρας

104

Γ5. ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑ απόρριψη των καθιερωμένων (παραδοσιακών) σχετικά με την αντίληψη

Σε αυτό το κεφάλαιο επιχειρήθηκε μία προσπάθεια κατανόησης της οικολογικής προσέγγισης στην οπτική αντίληψη του Gibson και του περιβάλλοντος στο οποίο αυτή η θεωρία αναπτύσσεται. Ο J.J. Gibson απέρριψε βασικές έννοιες (π.χ. τρισδιάστατος χώρος) σχετικά με την αντίληψη, στην προσπάθεια του να εξηγήσει το «πώς» λειτουργεί ένα αντιληπτικό σύστημα και «ποια» είναι η σχέση του με το γήινο περιβάλλον.

Θεωρίες σχετικά με την αντίληψη που έχουν εγκαταλειφθεί:
(Gibson 2002, 375-376)

- “Το αιώνιο δόγμα ότι δισδιάστατα εικάσματα (εικόνες, είδωλα) αποκαθίστανται σε τρισδιάστατη πραγματικότητα μέσω μιας διαδικασίας που ονομάζεται αντίληψη του βάθους δεν εξυπηρετεί.”
- “Ούτε εξυπηρετεί το δόγμα ότι τα εικάσματα μεταμορφώνονται, έτσι ώστε να αποφέρουν πιστότητα (σταθερότητα) του μεγέθους και του σχήματος στην αντίληψη των αντικειμένων.”
- “Η βαθιά ριζωμένη έννοια του αμφιβληστροειδούς ειδώλου ως ακίνητη εικόνα έχει εγκαταλειφθεί.”
- “Η απλή παραδοχή ότι οι αντιλήψεις του κόσμου προκαλούνται από ερεθίσματα που προέρχονται από τον κόσμο δεν εξυπηρετεί.”
- “Η πιο εκλεπτυσμένη παραδοχή ότι οι αντιλήψεις του κόσμου προκαλούνται όταν αισθήσεις που έχουν ως έναυσμα τα ερεθίσματα συμπληρώνονται από αναμνήσεις δεν εξυπηρετεί ούτε αυτή.”
- “Ούτε και η παραδοχή ότι μια αλληλουχία ερεθισμάτων μετατρέπεται σε μια φαινομενική σκηνή μέσω της μνήμης εξυπηρετεί.”
- “Η καθαυτό έννοια του ερεθισμού ως τυπικά συντιθέμενου από ασυνεχή (διακριτά) ερεθίσματα έχει εγκαταλειφθεί.”
- “Η εδραιωμένη θεωρία ότι η εξωδεκτική ευαισθησία και η ιδιοδεκτική ευαισθησία απορρέουν όταν ερεθίζονται οι εξωδεκτικοί και οι ιδιοδεκτικοί υποδοχείς δεν εξυπηρετεί. - Το δόγμα των ειδικών διαύλων των αισθήσεων που αντιστοιχούν σε ειδοποιές νευρικές δέσμες έχει εγκαταλειφθεί.”
- “Η πεποίθηση των εμπειριστών ότι τα αντιληπτά νοήματα και αξίες των πραγμάτων παρέχονται από την παρελθούσα εμπειρία του παρατηρητή δεν εξυπηρετεί.”
- “Η πεποίθηση των νατιβιστών (εμφυτιστών) ότι τα νοήματα και οι αξίες παρέχονται από την παρελθούσα εμπειρία της φυλής μέσω έμφυτων ιδεών έχει εγκαταλειφθεί.”
- “Η θεωρία ότι το νόημα επισυνάπτεται στην εμπειρία ή επιβάλλεται σ’ αυτήν έχει εγκαταλειφθεί.”
- “Η τρέχουσα θεωρία ότι τα εισερχόμενα των αισθητηριακών διαύλων υπόκεινται σε “γνωστική επεξεργασία” δεν εξυπηρετεί.”

105

Προκύπτει το ερώτημα:

“Τι είδους θεωρία, θα ερμηνεύσει την αντίληψη;”

Και ο Gibson δίνει τη δική του απάντηση:

“Τίποτε λιγότερο από μια θεωρία που βασίζεται στη σύλληψη (απόσπαση) των πληροφοριών”
(Gibson 2002, 376).

Πιο συγκεκριμένα, ο Gibson υποστηρίζει ότι “η αντίληψη του περιβάλλοντος είναι αυτό που επιθυμούμε να ερμηνεύσουμε. Αν ακρούμασταν στο να ερμηνεύσουμε μόνο την αντίληψη των μορφών ή των εικόνων πάνω σε μια επιφάνεια, ασυνάρτητων φιγούρων στις οποίες πρέπει να επισυναφθούν νοήματα(..), ίσως να αποδεικνυόταν ότι οι καθιερωμένες (παραδοσιακές) θεωρίες είναι επαρκείς. Αλλά δεν θα πρέπει να ακρούμαστε σ’ αυτόν τον περιορισμένο στόχο. Παραγνωρίζει τον πολυτάραχο (πλούσιο σε συμβάντα) κόσμο και την επίγνωση του παρατηρητή ότι βρίσκεται μέσα στον κόσμο”. (Gibson 2002, 376)

106

Υποστηρίζεται πως “η αντίληψη δεν είναι μια αντίδραση σε ένα ερέθισμα, αλλά μία πράξη απόσπασης πληροφοριών. (...)Οι αντιλήψεις δεν βασίζονται στις αισθήσεις” (Gibson 2002, 130). “Οι πληροφορίες για την οπτική αντίληψη βρίσκονται μέσα στο φως. (...)Η οικολογική οπτική αφορά τις πληροφορίες που είναι διαθέσιμες στην οπτική αντίληψη και διαφέρει από την οπτική της φυσικής, την οπτική της γεωμετρίας και την οπτική της φυσιολογίας” (Gibson 2002, 117). Διότι, όπως αναλύθηκε και σε προηγούμενα κεφάλαια, “στην οικολογική οπτική, αυτό που μας ενδιαφέρει είναι το φως που έχει εκτραπεί (φωτισμός) σε αντίθεση με την οπτική της φυσικής. Ένας οργανισμός είναι υποχρεωμένος να ασχολείται με το φως που συγκλίνει προερχόμενο απ’ όλες τις κατευθύνσεις” (Gibson 2002, 119).

“Αυτό που εννοούμε όταν λέμε ότι η όραση εξαρτάται από το φως είναι ότι εξαρτάται από το φωτισμό και από τις πηγές του φωτισμού” (Gibson 2002, 128). Το φως ως δομική παράταξη είναι απαραίτητο για τη σύλληψη πληροφοριών για τον κόσμο από το οπτικό σύστημα. Όμως εξίσου απαραίτητο είναι και το φως ως ενέργεια για να αντιδράσουν τα φωτοχημικά που υπάρχουν στους φωτοϋποδοχείς του αμφιβληστροειδούς. “Ο ερεθισμός είναι αναγκαία συνθήκη για την όραση αλλά δεν είναι επαρκής” (Gibson 2002, 128). “Τα ερεθίσματα δεν επιβάλλονται πάντοτε σ’

ένα παθητικό υποκείμενο. Στη ζωή δέχεται κανείς ερεθισμό για να εξαγάγει τις πληροφορίες. Οι πληροφορίες μπορεί να είναι οι ίδιες, παρά τη ριζική μεταβολή στον ερεθισμό που λαμβάνεται” (Gibson 2002, 382).

“Οι λέξεις και οι εικόνες μεταβιβάζουν πληροφορίες, τις μεταφέρουν και τις μεταδίδουν, αλλά οι πληροφορίες στη θάλασσα της ενέργειας γύρω από τον καθένα μας, η φωτεινή, η μηχανική ή η χημική ενέργεια, δεν μεταβιβάζονται. Υπάρχουν απλώς εκεί. Η παραδοχή ότι οι πληροφορίες μπορούν και να μεταδοθούν και η παραδοχή ότι μπορούν να αποθηκευτούν είναι καλές για τη θεωρία της επικοινωνίας, όχι για τη θεωρία της αντίληψης” (Gibson 2002, 381).

“Οι διαθέσιμες πληροφορίες που υπάρχουν στο περιβάλλον φως είναι ανεξάντλητες” (Gibson 2002, 131). Είναι ανεξάντλητες διότι, “τα πληροφοριακά ερεθίσματα δεν χάνονται από το περιβάλλον, όταν αποκτώνται από τον παρατηρητή. Δεν υπάρχει διατήρηση πληροφοριών (όπως διατήρηση ενέργειας)” (Gibson 2002, 131).

“Η πληροφορία ρέει!” (Gibson 2002, 139)

107

Όπως έχει ειπωθεί “το περιβάλλον φως είναι δομημένο. Και ο σκοπός ενός διμερούς οπτικού συστήματος είναι να καταγράφει αυτή τη δομή, ή ακριβέστερα, τις σταθερές της μεταβαλλόμενης δομής του. Το περιβάλλον φως συνήθως είναι πολύ πλούσιο σε αυτά που ονομάζουμε διασχηματισμό και μεταβολή” (Gibson 2002, 132). Δεν επιδίδεται στον εγκέφαλο μια ανεστραμμένη εικόνα ή ένα σύνολο μηνυμάτων. Αλλά η όραση είναι αντιληπτικό σύστημα, στο οποίο ο εγκέφαλος είναι απλώς ένα μέρος. “Η διαδικασία είναι κυκλική, δεν είναι μια μετάδοση μονής κατεύθυνσης. Το σύστημα μάτι – κεφάλι – εγκέφαλος – σώμα καταγράφει τις σταθερές στη δομή του περιβάλλοντος φωτός” (Gibson 2002, 136).

“Η αντίληψη του περιβάλλοντος είναι άμεση, δηλαδή δε διαμεσολαβείται από αμφιβληστροειδείς εικόνες, νευρικές εικόνες ή νοητικές εικόνες” (Gibson 2002, 249). “Το να βλέπεις μια εικόνα (...)είναι είδος αντίληψης που διαμεσολαβείται” (Gibson 2002, 249). Ενώ “η άμεση αντίληψη είναι η δραστηριότητα της απόκτησης πληροφοριών από την περιβάλλουσα παράταξη του φωτός. –Αυτή– η διαδικασία σύλληψης πληροφοριών, (...) εμπλέκεται στην εξερευνητική δραστηριότητα στο να κοιτάζει κάποιος γύρω του, να περιφέρεται και να παρατηρεί τα πράγματα” (Gibson 2002, 249).

Η ψυχοφυσική της αντίληψης, ως άμεση, έχει σκοπό τον αποκλεισμό μιας πρόσθετης διαδικασίας εξαγωγής συμπερασμάτων ή ερμηνειών. Πιο συγκεκριμένα, ότι “τα ζώα και οι άνθρωποι αισθάνονται το περιβάλλον όχι με την έννοια ότι βιώνουν αισθήσεις, αλλά με την έννοια της ανίχνευσης” (Gibson 2002, 252). “Η αντίληψη είναι μια πράξη, όχι μια αντίδραση, μια πράξη προσοχής, όχι μια προξενθείσα εντύπωση, ένα επίτευγμα, όχι ένα ανακλαστικό” (Gibson 2002, 253). Άρα η άμεση αντίληψη είναι “μια διαδικασία ενός σταδίου αντίληψης της διάταξης των επιφανειών αντί για μια διαδικασία δύο σταδίων όπου πρώτα αντιλαμβανόμαστε επίπεδες μορφές και έπειτα ερμηνεύουμε τις ενδείξεις βάθους” (Gibson 2002, 253). Η πλάνη ότι η αντίληψη της μορφής είναι βασική, απορρίπτεται από τη μελέτη των σταθερών σε μία μεταβαλλόμενη παράταξη. “Οι σταθερές καθίστανται άμεσα αντιληπτές” (Gibson 2002, 254), όχι οι μορφές.

“Θα πρέπει πλέον να είναι σαφές ότι η αντιληπτική όραση είναι μια επίγνωση της διατηρούμενης δομής. **Η γνώση αποτελεί μια επέκταση της αντίληψης**” (Gibson 2002, 403).

108

Τρεις τρόποι για διευκόλυνση της γνώσης με:

- τη χρήση οργάνων,
- τη χρήση λεκτικών περιγραφών και
- τη χρήση εικόνων.

“Οι λέξεις και οι εικόνες λειτουργούν μ’ ένα διαφορετικό τρόπο από τα όργανα, διότι οι πληροφορίες αποκτώνται από δεύτερο χέρι. (...) Το παιδί μπορεί να αντιλαμβάνεται το δείκτη και την κλίμακα αρκετά ικανοποιητικά, αλλά πρέπει να μάθει να «διαβάζει» τα όργανα, όπως λέμε. Η άμεση αντίληψη μιας απόστασης έγκειται σε όρους του αν μπορεί κανείς να την υπερπηδήσει. Η άμεση αντίληψη μιας μάζας έγκειται σε όρους του αν μπορεί κανείς να τη σηκώσει. Η έμμεση γνώση των μετρικών μεγεθών του κόσμου είναι ένα απώτερο άκρο, το οποίο απέχει πολύ από την άμεση αντίληψη των μεγεθών των προσφερόμενων δυνατοτήτων του περιβάλλοντος” (Gibson 2002, 404-405).

“Πρέπει να υπάρχει μια επίγνωση του κόσμου πριν μπορέσει αυτή να διατυπωθεί σε λέξεις. Πρέπει να το δείτε πριν μπορέσετε να το πείτε. **Η αντίληψη προηγείται της απόφασης** (predicating)” (Gibson 2002, 406). Εν ολίγοις, “η εξαγωγή και η απόσπαση των σταθερών είναι αυτό που συμβαίνει τόσο στην αντίληψη όσο και στη γνώση. Το να αντιλαμβανόμαστε το περιβάλλον και το να το συλλαμβάνουμε είναι διαφορετικά ως προς το βαθμό, αλλά όχι ως προς το είδος. Το ένα αποτελεί συνέχεια του άλλου” (Gibson 2002, 403).

Πιο συγκεκριμένα, στην οικολογική οπτική “η λειτουργία του αμφιβληστροειδούς είναι η καταγραφή των σταθερών (αμετάβλητων στοιχείων) της δομής, όχι των σημείων ενός ειδώλου. Η ένα προς ένα αντιστοιχία της θεωρίας του σχηματισμού του ειδώλου δεν ισχύει” (Gibson 2002, 347).

“Η όραση είναι ένας εξαιρετικά συντονισμένος και πολυσύνθετος τρόπος αντίληψης, και διάφορα άλλα είδη διευθέτησης εκδηλώνονται στη δραστηριότητα του κοιτάγματος. Τα μάτια βλεφαρίζουν, οι δακρυγόνοι αδένες εκκρίνουν, οι κόρες των ματιών διαστέλλονται ή συστέλλονται, ο κρυσταλλοειδής φακός ρυθμίζει και ο αμφιβληστροειδής διευθετεί, είτε σε ημερήσιο είτε σε νυχτερινό φωτισμό.⁵⁷ Όλες αυτές οι διευθετήσεις εξυπηρετούν τη σύλληψη των πληροφοριών” (Gibson 2002, 345).

“Η θεωρία της σύλληψης (απόσπασης) των πληροφοριών απαιτεί αντιληπτικά συστήματα, όχι αισθήσεις. (...) Ένα αντιληπτικό σύστημα είναι ριζικά διαφορετικό από μια αίσθηση, επειδή το ένα είναι ενεργητικό και η άλλη παθητική” (Gibson 2002, 384). Με απλά λόγια, με τον όρο αντιληπτικό σύστημα ο Gibson εννοούσε τις δραστηριότητες που συνίστανται στο να κοιτάζουμε, να αφουγκραζόμαστε, να αγγίζουμε, να γευόμαστε ή να οσφραίνόμαστε. Είναι “πέντε αντιληπτικά συστήματα και αντιστοιχούν σε πέντε τρόπους έκδηλης προσοχής” (Gibson 2002, 384). Έχουν αλληλεπικαλυπτόμενες λειτουργίες και το καθένα διαθέτει όργανα. Μια αίσθηση, δεν διαθέτει όργανα αλλά υποδοχείς.

57. “Η εστίαση του φακού μιας φωτογραφικής μηχανής ως προς μια δεδομένη απόσταση ή κλίμακα αποστάσεων δεν είναι τόσο παρεμφερής με την προσαρμογή του κρυσταλλοειδούς φακού ενός ματιού, όσο έχουμε διαχθεί. (...) Ο κρυσταλλοειδής φακός του ματιού λειτουργεί ως μέρος του εξερευνητικού ο μηχανισμού του οπτικού συστήματος, παράλληλα με την προσήλωση και τη σύγκλιση, και τίποτε στη φωτογραφική μηχανή δεν είναι παραβλητό μ’ αυτό” (Gibson 2002, 346).

109

“Στη περίπτωση μιας ειδικής αίσθησης, οι υποδοχείς μπορούν απλώς να δέχονται ερεθίσματα παθητικά, ενώ στην περίπτωση ενός αντιληπτικού συστήματος ο βρόγχος εισερχομένων-εξερχομένων μπορεί να υποτεθεί ότι λαμβάνει πληροφορίες, ενεργητικά” (Gibson 2002, 385). “Τα εισερχόμενα μιας ειδικής αίσθησης συνιστούν ένα απόθεμα έμφυτων (εγγενών) αισθήσεων, ενώ τα επιτεύγματα ενός αντιληπτικού συστήματος είναι επιδεκτικά στην ωρίμανση και τη μάθηση. Τα εισερχόμενα των ειδικών αισθήσεων έχουν τις ποιότητες των υποδοχέων που ερεθίζονται, ενώ τα επιτεύγματα των αντιληπτικών συστημάτων προσιδιάζουν στις ποιότητες των πραγμάτων στον κόσμο, ιδιαίτερα στις προσφερόμενες δυνατότητές τους” (Gibson 2002, 386). “Ο Helmholtz υποστήριξε ότι πρέπει να συμπεραίνουμε τις αιτίες των αισθήσεών μας, επειδή δεν μπορούμε να τις ανιχνεύσουμε” (Gibson 2002, 386). Όμως, για να γνωρίσουμε τον εξωτερικό κόσμο δε χρειάζονται ασυνείδητοι συμπερασμοί σχετικά με τις αιτίες των αισθητηριακών εισερχομένων, αλλά οι πληροφορίες. **Ο εξωτερικός κόσμος δε συνεπάγεται ή συμπεραίνεται.**

“Η γνώση του κόσμου πρέπει να προέρχεται από κάπου. Η διαμάχη είναι γύρω από το αν προέρχεται από αποθηκευμένη γνώση, από εγγενή (έμφυτη) γνώση ή από το λόγο (τη νόηση) (reason). Αλλά και τα τρία δόγματα αποφεύγουν το αληθινό πρόβλημα. Η γνώση του κόσμου **δεν μπορεί να ερμηνευθεί μέσω της υπόθεσης ότι αυτή η γνώση ήδη υπάρχει.** Όλες οι μορφές της γνωστικής επεξεργασίας εξυπακούουν τη γνωστική λειτουργία για να ερμηνεύσουν τη γνωστική λειτουργία” (Gibson 2002, 396).

Η γνώση του περιβάλλοντος, ασφαλώς, αναπτύσσεται καθώς αναπτύσσεται η αντίληψη, επεκτείνεται καθώς ταξιθεύουν οι παρατηρητές, εκλεπτύνεται καθώς μαθαίνουν να διερευνούν, επιμηκύνεται καθώς αντιλαμβάνονται περισσότερα συμβάντα, γίνεται πληρέστερη καθώς βλέπουν περισσότερα αντικείμενα και εμπλουτίζεται καθώς διακρίνουν περισσότερες προσφερόμενες δυνατότητες. (Gibson 2002, 396)

Συμπερασματικά “Η οικολογική θεωρία για την άμεση αντίληψη δεν μπορεί να σταθεί από μόνη της. Προϋποθέτει μια νέα θεωρία της γνώσης εν γένει” (Gibson 2002, 409).

“Το να αντιλαμβάνεται κανείς σημαίνει να έχει επίγνωση των επιφανειών του περιβάλλοντος και του εαυτού του μέσα σ’ αυτό. Η εναλλαγή μεταξύ κρυμμένων και φανερών επιφανειών είναι βασική ως προς αυτή την επίγνωση. Αυτές είναι υπάρχουσες επιφάνειες, προσδιορίζονται σε κάποια σημεία παρατήρησης. Η αντίληψη γίνεται ευρύτερη και πιο εκλεπτυσμένη και πιο εκτεταμένη και πλουσιότερη και πληρέστερη, καθώς ο παρατηρητής εξερευνά το περιβάλλον. Η πλήρης επίγνωση των επιφανειών συμπεριλαμβάνει τη διάταξή τους, τις ουσίες τους, τα συμβάντα τους και τις προσφερόμενες τους δυνατότητες” (Gibson 2002, 399).

“Ένα σύστημα μπορεί να προσανατολίζεται, να εξερευνά, να διερευνά, να διευθετεί, να βελτιστοποιεί, να συντονίζει, να εξάγει και να φτάνει σε μια ισορροπία, ενώ μια αίσθηση δεν μπορεί” (Gibson 2002, 384).

“Τα ανατομικά μέρη του οπτικού συστήματος είναι, κατά προσέγγιση, το σώμα, το κεφάλι, τα μάτια, τα εξαρτήματα ενός ματιού (βλέφαρο, κόρη και κρυσταλλοειδής φακός) και τέλος ο αμφιβληστροειδής ενός ματιού, ο οποίος αποτελείται από φωτοκύτταρα και νευρικά κύτταρα” (Gibson 2002, 348).

Η διαφορά μεταξύ του αμφιβληστροειδούς και του ματιού, δηλαδή η διαφορά μεταξύ των υποδοχέων και ενός αντιληπτικού οργάνου:

“Οι υποδοχείς ερεθίζονται ενώ ένα όργανο ενεργοποιείται. Μπορεί να υπάρχει ερεθισμός ενός αμφιβληστροειδούς στο φως, χωρίς καμία ενεργοποίηση του ματιού από πληροφοριακά ερεθίσματα. Στην πραγματικότητα, το μάτι είναι το ένα μέρος ενός δίδυμου οργάνου, το ένα μέρος ενός ζεύγους κινούμενων ματιών, τα οποία είναι τοποθετημένα σ’ ένα σώμα το οποίο μπορεί να μετακινείται από τόπο σε τόπο. Αυτά τα όργανα σχηματίζουν μια ιεραρχία και συνιστούν αυτό που έχω ονομάσει αντιληπτικό σύστημα. Ένα τέτοιο σύστημα ποτέ δεν ερεθίζεται απλώς, αλλά αντιθέτως μπορεί να ενεργοποιείται με την παρουσία πληροφοριακών ερεθισμάτων” (Gibson 2002, 125).

“Όλα αυτά τα συστατικά μέρη συνδέονται με το νευρικό σύστημα και **όλα είναι ενεργητικά**. Όλα είναι απαραίτητα για την οπτική αντίληψη. Τόσο τα μέρη όσο και οι δραστηριότητές τους σχηματίζουν μία ιεραρχία οργάνων. Στην κορυφή βρίσκεται το σώμα, έπειτα το κεφάλι και έπειτα τα μάτια. Καθώς είναι εφοδιασμένα με μύες, τα μέρη μπορούν να κινούνται, το καθένα με το δικό του τρόπο στα μάτια σε αναφορά προς το κεφάλι, το κεφάλι σε αναφορά προς το σώμα, και το σώμα σε αναφορά προς το περιβάλλον” (Gibson 2002, 348).

“Ως εκ τούτου όλα κινούνται σε αναφορά προς το περιβάλλον, και (...)ο σκοπός τους είναι η αντιληπτική εξερεύνηση” (Gibson 2002, 348), όπως αναφέρθηκε, και εμπλέκεται με τη διαδικασία σύλληψης πληροφοριών.

Αυτό είναι που συμβαίνει όταν «κοιτάζουμε γύρω μας» και το αποτέλεσμα είναι μια ζωντανή (ζωντανή) αντίληψη ολόκληρου του περιβάλλοντος. Αυτή είναι η φυσική εξερευνητική δραστηριότητα του οπτικού συστήματος. (Gibson 2002, 337)

112 Το αποτέλεσμα είναι η απόρριψη της συνθήκης ότι τα δύο μάτια αποτελούν δύο διαύλους αίσθησης, οπότε και “δύο παρατάξεις δεν θα ήταν δυνατό να συγχωνευθούν, με την έννοια της ενοποίησης σε μια τοποθεσία. Ούτε θα μπορούσαν δύο οπτικά είδωλα να αναμειχθούν ή να συνδυαστούν. (...)Η πλάνη της παραδοσιακής θεωρίας προέρχεται από την εικασία ότι δύο φυσιολογικά (physiological) είδωλα είναι υποχρεωτικό να συγχωνεύονται στον εγκέφαλο. (...)Το σφάλμα είναι να θεωρούμε ως δεδομένο ότι μια συγκεντρωτική (ενιαία) νοητική εικόνα μπορεί να προκύψει μόνο από ένα συγκεντρωτικό (ενιαίο) εγκεφαλικό είδωλο, από μια διαδικασία στον εγκέφαλο η οποία εκδηλώνεται σ’ έναν τόπο” (Gibson 2002, 342).

Από την υπόθεση ότι οι αισθήσεις μετατρέπονται σε αντιλήψεις, προκύπτει το ερώτημα: πώς συμβαίνει αυτό; “Στην περίπτωση των διαδοχικών αμφιβληστροειδών ειδώλων, η διαδικασία υποτίθεται ότι είναι εκείνη της μνήμης” (Gibson 2002, 352).

Υποστηρίζεται ότι “το παρόν αισθητό (percept) δεν είναι τίποτε χωρίς τα παρελθόντα αισθητά, αλλά τα παρελθόντα αισθητά δεν μπορούν να συνδυάζονται με το παρόν παρά μόνο ως αναμνήσεις. Κάθε μέρος της εμπειρίας πρέπει να μεταφέρεται στο παρόν, ώστε να καθιστά εφικτή την αντίληψη στο παρόν” (Gibson 2002, 352).

Όμως προκύπτει το σφάλμα ότι εξαρχής υπήρχε η υπόθεση πως “η αντίληψη του περιβάλλοντος βασίζεται σε μια αλληλουχία ασυνεχών (διακριτών) εικασμάτων. Αν, αντίθετα, βασίζεται στη σταθερότητα μιας ροής ερεθισμού, το πρόβλημα της σύνθεσης δεν προκύπτει. Δεν υπάρχει καμία ανάγκη να ενοποιούνται ή να συνδυάζονται διαφορετικές εικόνες, αν η σκηνή βρίσκεται μέσα στην αλληλουχία, αν προσδιορίζεται από τη σταθερή δομή που αποτελεί τη βάση των δειγμάτων της περιβάλλουσας παράταξης” (Gibson 2002, 352).

Το ρεύμα της εμπειρίας δεν αποτελείται από ένα στιγμιαίο παρόν και ένα γραμμικό παρελθόν που φθίνει καθώς απομακρύνεται. Δεν είναι μια “οδεύουσα κόψη ξυραφιού” που διαχωρίζει το παρελθόν από και το μέλλον. (Gibson 2002, 396)

Ο J.J. Gibson, στην προσπάθεια του να περιγράψει την αντίληψη έρχεται σε ρήξη με την συνήθη προσέγγιση, δηλαδή την “αντίληψη ως κάτι που εκτείνεται στο παρελθόν και στο μέλλον” (Gibson 2002, 309). Αυτή η προσέγγιση παραβαίνει “το αποδεκτό δόγμα ότι η **αντίληψη είναι περιορισμένη στο παρόν**” (Gibson 2002, 309). Κεντρικό πρόβλημα που απασχολούσε τις θεωρίες σχετικά με την αντίληψη (καθιερωμένες θεωρίες) ήταν το “πώς μπορεί κάποιος να βλέπει σε απόσταση και όχι πώς μπορεί κάποιος να βλέπει στο παρελθόν και στο μέλλον. Αυτά –όμως- δεν είναι προβλήματα που αφορούν την αντίληψη.- Το παρελθόν το θυμόμαστε και το μέλλον το φανταζόμαστε.” (Gibson 2002, 315).

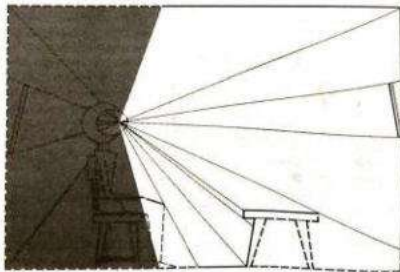
“Σύμφωνα με τη θεωρία της σύλληψης, οι πληροφορίες δεν χρειάζεται να αποθηκεύονται στη μνήμη, επειδή είναι πάντοτε διαθέσιμες” (Gibson 2002, 393).

“Η νέα προσέγγιση στην αντίληψη, τοποθετώντας τη συναντίληψη του εαυτού σε ίση θέση με την αντίληψη του περιβάλλοντος, εισηγείται ότι η δεύτερη είναι άχρονη και ότι **οι διακρίσεις μεταξύ παρόντος, παρελθόντος και μέλλοντος είναι συναφείς μόνο με την επίγνωση του εαυτού**.

“Το περιβάλλον που είναι ορατό αυτή-τη-στιγμή δε συνιστά το περιβάλλον που είναι ορατό. Ούτε το περιβάλλον που είναι ορατό από-αυτό-το-σημείο συνιστά το περιβάλλον που είναι ορατό. Το ορατό-τώρα και το ορατό-από-εδώ προσδιορίζουν τον εαυτό, όχι το περιβάλλον” (Gibson 2002, 315).

113

“Αυτό που είναι το ορατό τώρα –στο παρόν- είναι ένα πολύ μικρό δείγμα των επιφανειών του κόσμου, περιορισμένο στις επιφάνειες εκείνες που βρίσκονται μέσα στα σύνορα του πεδίου θέασης σε αυτή τη στάση του κεφαλιού. Περιορίζεται ακόμη και στην επιφάνεια εκείνη που καθηλώνεται σ’ αυτή τη στάση του ματιού, αν με τη λέξη **ορατό** εννοούμε **ευδιάκριτα ορατό**. Αυτή είναι κατ’ ανώτατο όριο μικρότερη από το μισό του κόσμου και ίσως μόνο μια λεπτομέρεια του. Αυτό που είναι ορατό από εδώ είναι κατ’ ανώτατο όριο οι οπτικά ακάλυπτες επιφάνειες του κόσμου σ’ αυτό το σημείο παρατήρησης, δηλαδή οι κοντινές πλευρές των αντικειμένων” (Gibson 2002, 316).

Οι επιφάνειες τις οποίες βλέπει από εδώ και τώρα ένας παρατηρητής καθισμένος μέσα σ’ ένα δωμάτιο. Σ’ αυτή την προσωρινή στάση του ματιού και σ’ αυτή την προσωρινή στάση του κεφαλιού οι επιφάνειες που προβάλλονται στο αμφιβληστροειδές είδωλο υποδεικνύονται με συμπαγείς γραμμές και οι υπόλοιπες επιφάνειες με στικτές (διακεκομμένες) γραμμές. Η επίγνωση των επιφανειών του εδώ-και-τώρα μπορεί ενδεχομένως να ονομαστεί θέαση του δωματίου.

114

Μέσω της ενδοσκόπησης, κάποιος μπορεί να έχει επίγνωση του ορατού-τώρα και του ορατού-από-εδώ. Ουσιαστικά “αυτό που αντιλαμβάνεται είναι ένα περιβάλλον που τον περιστοιχίζει, που είναι παντού εξίσου ευδιάκριτο” (Gibson 2002, 317). Αυτή είναι η εμπειρία είναι ο «οπτικός κόσμος» που περιγράφηκε και προηγουμένως.

“Το ορατό-από-εδώ δεν είναι κατ’ υπόθεσιν επίπεδο οπτικό πεδίο της παράδοσης, διότι είναι περιβάλλον (ambient). Αλλά θα μπορούσε ορθώς να ονομαστεί θέαση του κόσμου σε προοπτική η παρατήρηση των προοπτικών πραγμάτων. Αυτό σημαίνει τη φυσική προοπτική της αρχαίας οπτικής, όχι την τεχνητή της Αναγέννησης. Αναφέρεται στο σύνολο των επιφανειών που δημιουργούν οπτικές τριδιάστατες γωνίες σε μια ακινητοποιημένη περιβάλλουσα οπτική παράταξη” (Gibson 2002, 317).

Η δράση της σύλληψης (απόσπασης) πληροφοριών, ως μια συνεχής λειτουργία, (...)μια ροή και όχι μια αλληλουχία, έχει ως αποτέλεσμα τη συνεχή λειτουργία της αντίληψης. **“Η συνεχής λειτουργία της αντίληψης εμπεριέχει την συν-αντίληψη του εαυτού”** (Gibson 2002, 377).

Η αντίληψη του κόσμου από κάποιον συνεπάγεται (εμπεριέχει) τη συναντίληψη του πού βρίσκεται ο ίδιος στον κόσμο και του ότι βρίσκεται στον κόσμο σ’ αυτόν τον τόπο (Gibson 2002, 321).

“Η αντίληψη αποτελεί ένα επίτευγμα του ατόμου, όχι ένα φαινόμενο στο θέατρο της συνείδησής του. Είναι μια διατήρηση επαφής με τον κόσμο, μάλλον μια εμπειρία πραγμάτων παρά μια απόκτηση εμπειριών. Εμπεριέχει την επίγνωση - τίνος αντί απλώς την επίγνωση. Μπορεί να είναι επίγνωση κάποιου πράγματος στο περιβάλλον ή κάποιου πράγματος στον παρατηρητή ή και των δύο συγχρόνως, αλλά δεν υπάρχει περιεχόμενο επίγνωσης ανεξάρτητο από το πράγμα του οποίου έχει κάποιος επίγνωση. (...)Η αντίληψη είναι μια ψυχοσωματική λειτουργία, όχι του νου ή του σώματος, αλλά ενός ζωντανού παρατηρητή” (Gibson 2002, 377).

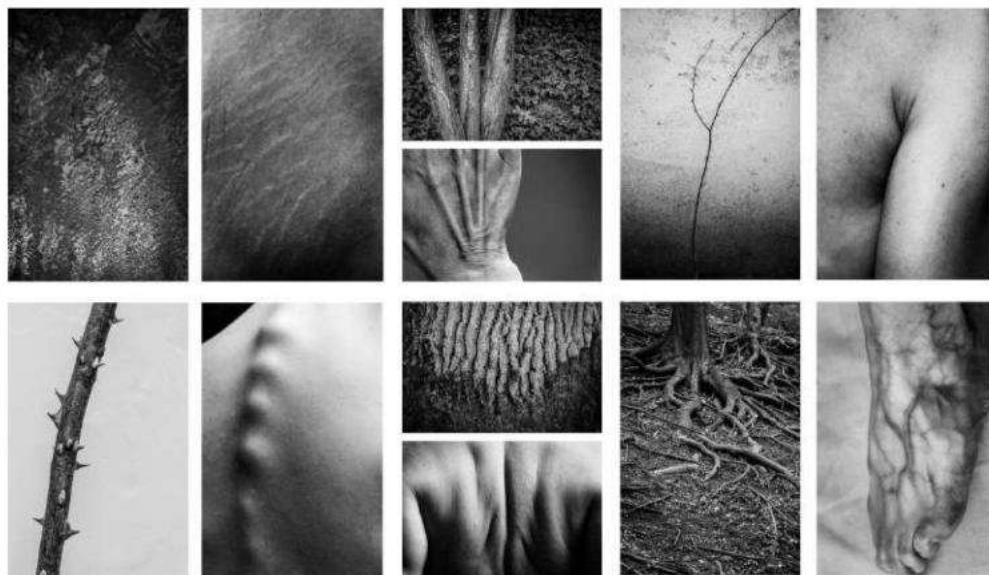
Η δράση της σύλληψης (απόσπασης) πληροφοριών, ως μια συνεχής λειτουργία, (...)μια ροή και όχι μια αλληλουχία έχει ως αποτέλεσμα τη συνεχή λειτουργία της αντίληψης. “Ίσως το παρόν έχει μια ορισμένη διάρκεια. Αν είναι έτσι, θα έπρεπε να είναι εφικτό το να διαπιστώσουμε πού σταματά η αντίληψη και πού αρχίζει η ενθύμηση” (Gibson 2002, 396). Γενικά ισχύει ότι “μια συγκεκριμένη αισθητήρια εντύπωση (...)παύει όταν περατώνεται ο αισθητηριακός ερεθισμός, αλλά μια αντίληψη δεν παύει. Δε μετατρέπεται σε ανάμνηση μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Μια αντίληψη, στην πραγματικότητα, δεν έχει ένα πέρας. Η αντίληψη συνεχίζεται επ’ άπειρον” (Gibson 2002, 397).

Συμπερασματικά προκύπτει ότι **“η θεωρία της σύλληψης των πληροφοριών δεν έχει ανάγκη τη μνήμη”**, αφού δεν είναι αναγκαίο να έχει ως βασικό αξίωμα την επίδραση της παρελθούσας εμπειρίας στην παρούσα εμπειρία. Όμως “είναι αναγκαίο να ερμηνεύσει τη μάθηση, δηλαδή τη βελτίωση της αντίληψης μέσα από την πρακτική, καθώς και την άσκηση (εκπαίδευση) της προσοχής, αλλά όχι μέσω μιας προσφυγής στην πανσυλλεκτικότητα της παρελθούσας εμπειρίας ή στη σύγχυση της μνήμης”⁵⁸ (Gibson 2002, 398).

58. “Η κατάσταση ενός αντιληπτικού συστήματος μεταβάλλεται όταν αυτό εναρμονίζεται, σε πληροφορία, ενός συγκεκριμένου είδους. Το σύστημα έχει ευαισθητοποιηθεί (έχει γίνει δεκτικό). Αυτό δεν σημαίνει ότι η αναπόληση, η προσδοκία, η φαντασία, η φαντασίωση και το όνειρο –δεν- συμβαίνουν πραγματικά. Σημαίνει απλώς ότι αρνούμαι πως παίζω έναν ουσιαστικό ρόλο στην αντίληψη. Αποτελούν είδη οπτικής επίγνωσης, διαφορετικά από τα είδη της αντιληπτικής επίγνωσης” (Gibson 2002, 398).

115

“Το να περιμένουμε, να προσδοκούμε, να προγραμματίζουμε ή να φανταζόμαστε δημιουργικά σημαίνει να έχουμε επίγνωση επιφανειών που δεν υπάρχουν ή συμβάντων που δεν λαμβάνουν χώρα, αλλά που θα μπορούσαν να προκύψουν ή να κατασκευαστούν μέσα στα πλαίσια αυτού που ονομάζουμε όρια της πιθανότητας” (Gibson 2002, 399).

Γ6. ΣΥΝΟΨΗ

Η οικολογική προσέγγιση στην οπτική αντίληψη του J.J. Gibson, είναι μια προσέγγιση που έχει στηριχθεί στις σχέσεις οικολογικής αμοιβαιότητας. Το ενδιαφέρον της εστιάζει στις σχέσεις των οργανισμών, δεδομένου ότι οι οργανισμοί δε μπορούν να υπάρξουν ως ατομικές μονάδες. Για την κατανόηση αυτής της προσέγγισης έγινε μια πρώτη προσπάθεια περιγραφής του περιβάλλοντος των ζώντων οργανισμών, με βασική αρχή την αναφορά στο αδιαχώριστο ζεύγος των οργανισμών με το περιβάλλον τους.

Για τον J.J. Gibson το περιβάλλον αποτελείται από τις ουσίες, το μέσο και τις επιφάνειες. Η βασική σχέση μεταξύ τους είναι ότι οι επιφάνειες διαχωρίζουν τις ουσίες από το μέσο. Το μέσο έχει έναν εξίσου σημαντικό ρόλο, επιτρέπει την μετάδοση του ήχου και της οσμής όπως και το φωτισμό, ως ανάκλαση του φωτός προς όλες τις κατευθύνσεις. Αυτό το φώς ο J.J. Gibson το ορίζει ως «περιβάλλον φως» που, βάσει της οικολογικής οπτικής, είναι υπαίτιο της όρασης. Τέλος, το μέσο επιτρέπει τη μετακίνηση, σημαντική λειτουργία για την αντίληψη του περιβάλλοντος.

Στην προσέγγιση του Gibson το περιβάλλον δομείται από το συνάθροισμα ουσιών. Οι ουσίες μπορούν να είναι λιγότερο ή περισσότερο δύσκαμπτες με αποτέλεσμα τη μεταβολή ή τη μη μεταβολή συνεπώς και τη σταθερότητα ή τη μεταβλητότητα του περιβάλλοντος. Όταν το περιβάλλον φαίνεται σταθερό είναι αποτέλεσμα της «εσωτερικής δυναμικής ισορροπίας», μιας κατάστασης που συναντήθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, μέσα από το έργο του I. Harg αλλά και του S. Allen.

Η σταθερή εικόνα του περιβάλλοντος είναι αποτέλεσμα των διατηρούμενων επιφανειών οι οποίες συντελούν στη μορφή του και ουσιαστικά παρέχουν το πλαίσιο της πραγματικότητας. Συνεπώς δεν είναι αντικείμενα που πληρούν τον χώρο, αλλά μια διάταξη επιφανειών. Ο κόσμος είναι επιφάνειες, όχι σώματα. Σε αυτήν την αρχή στηρίχθηκε η «εδαφική θεωρία» του J.J. Gibson, η οποία μελετά τις σχέσεις των επιφανειών με το έδαφος και μεταξύ τους.

Η αντίληψη της διάταξης των επιφανειών είναι άμεση, όπως και τα αποτελέσματα των συμβάντων. Συμβάντα, κατά τον J.J. Gibson, είναι κάθε μεταβολή των ουσιών, των επιφανειών και του μέσου. Άλλωστε, στην παρούσα προσέγγιση η μονιμότητα-μη μεταβολή-αναφέρεται σε μια κατάσταση διατήρησης. Για να γίνουν αντιληπτά χρειάζεται ο φωτισμός και αποτυπώνονται ως οπτικά γεγονότα με αποτέλεσμα να προσφέρουν νέες πληροφορίες.

Η προσέγγιση του J.J. Gibson θεωρεί την αντίληψη μια πράξη απόσπασης πληροφοριών, δεν βασίζεται σε αισθήσεις ούτε ψάχνει νόημα σε μορφές ή εικόνες πάνω σε μία επιφάνεια. Είναι άμεση, που σημαίνει ότι δεν διαμεσολαβείται, είναι συνεπώς διαδικασία ενός σταδίου ενεργητική και όχι παθητική. Ο J.J. Gibson δε συμφωνεί με την καθιερωμένη άποψη των δύο σταδίων, δηλαδή την αντίληψη επίπεδων μορφών και έπειτα την ερμηνεία τους.

Η σύλληψη πληροφοριών από το περιβάλλον γίνεται μέσω των αντιληπτικών συστημάτων. Τα αντιληπτικά συστήματα είναι πέντε, όσες και οι αισθήσεις. Στη συγκεκριμένη προσέγγιση το ενδιαφέρον εστιάζει κυρίως στην όραση ως σύστημα που αποτελείται από τα μάτια, το κεφάλι, τον εγκέφαλο και το σώμα. Μέσω του συστήματος της όρασης τα ζώα μπορούν να εξερευνούν και να προσανατολίζονται στο περιβάλλον.

Οι λειτουργίες των οργάνων που εξυπηρετούν τα αντιληπτικά συστήματα έχουν την ιδιότητα να ωριμάζουν και να βελτιώνονται σε σχέση με τη διαδικασία της σύλληψης των πληροφοριών. Στη συνέχεια συμπεραίνουν. Για τον J.J. Gibson, ο εξωτερικός κόσμος συμπεραίνεται, δεν προκύπτει μέσω έμφυτων αισθήσεων. Συνεπώς, η γνώση του περιβάλλοντος βελτιώνεται καθώς οξύνεται η αντίληψη.

Οι πληροφορίες μεταβάλλονται επίσης καθώς ένας παρατηρητής κινείται από σημείο σε σημείο παρατήρησης. Ένα σημείο παρατήρησης αποτελεί μία θέση στον οικολογικό χώρο το οποίο σημαίνει ότι δεν έχει άλλα σύνορα εκτός από τεχνητά και ισχύει η εμφώλευση.

Με τον όρο «εμφώλευση» ορίστηκε μια διαδικασία γεμάτη μεταβάσεις και αλληλοεπικαλύψεις και όχι μια απλή ιεραρχία. Για την αποδόμησή του ο J.J. Gibson ορίζει την περιβαλλοντική και την περιπατητική όραση. Οι σταθερές του περιβάλλοντος φανερώνονται μέσω αυτών των τύπων όρασης και η σύλληψη του

συνεπάγεται αυτό που ο J.J. Gibson όρισε ως «οπτικό κόσμο». Όταν ο παρατηρητής αντιλαμβάνεται το περιβάλλον του σε συνάφεια με τον εαυτό του, ο J.J. Gibson το ορίζει ως «οπτικό εγώ». Οι σταθερές αποδίδουν τη διατήρηση του περιβάλλοντος και του εαυτού.

Όταν ο παρατηρητής κινείται, κρυμμένες επιφάνειες γίνονται φανερές και το αντίστροφο. Το κρυμμένο και το φανερό είναι συνδεδεμένα και αυτή η κατάσταση ορίζεται από τον J.J. Gibson ως «έμφραξη». Όταν εναλλάσσονται οι επιφάνειες, ισχύει ο «νόμος της αναστρεπτής έμφραξης».

Η μετακίνηση και ο χειρισμός είναι οι πιο σημαντικές λειτουργίες για την αντίληψη. Δεν είναι αποτελέσματα εντολής αλλά ελέγχου, όχι από τον εγκέφαλο αλλά, από τις πληροφορίες και βασίζεται στο σύστημα ζώου-περιβάλλοντος.

Ο J.J. Gibson υποστηρίζει ότι αντιλαμβανόμαστε τα αντικείμενα βάση των προσφερόμενων δυνατοτήτων τους, όχι βάσει των χαρακτηριστικών και των ποιοτήτων τους. Οι προσφερόμενες δυνατότητες μετρώνται σε σχέση με το ζώο, δεν μεταβάλλονται όμως όπως οι αξίες.

Καταλήγοντας, η αντίληψη κατά τη προσέγγιση του J.J. Gibson, είναι αποτέλεσμα σύλληψης πληροφοριών από τις οποίες προκύπτουν οι προσφερόμενες δυνατότητες. Οι πληροφορίες δε χρειάζεται να αποθηκεύονται στη μνήμη αφού είναι πάντα διαθέσιμες, έτσι η αντίληψη δεν έχει πέρας και διατηρεί τη επαφή του ζώου με το περιβάλλον. Η συνεχής λειτουργία της αντίληψης εμπεριέχει και την συναντίληψη του εαυτού. Είναι εμπειρία πραγμάτων και όχι απόκτηση εμπειριών και αποτελεί ψυχοσωματική λειτουργία ενός ζωντανού παρατηρητή και όχι του νου ή του σώματος.

Α. ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

αντίληψη

οπτικής αντίληψης

Β. ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ

περιβάλλον-φύση-τόπος-τοπίο

Το τοπίο στο σχεδιασμό

προσεγγίσεις ανάλυσης του τοπίου
-de Certeau - Ian L. McHarg - Felix Guattari - James Corner - Stan Allen-

προσεγγίζοντας τη μεθοδολογία ανάλυσης του τοπίου

120

Γ. ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

(οικολογική προσέγγιση Gibson)

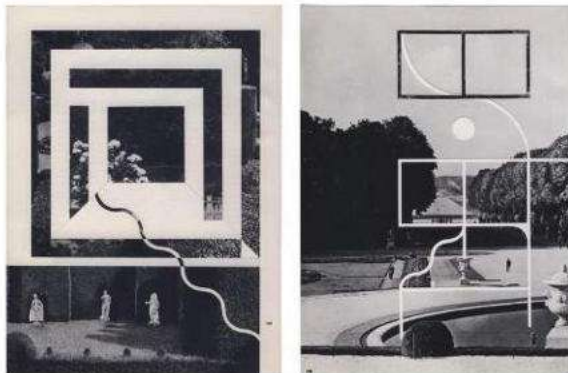
Περιβάλλον και Συμβάντα (χώρος-χρόνος)

Παρατηρητής και Θέσεις Παρατήρησης

Προσφερόμενες Δυνατότητες

Αντίληψη

Δ. Πρόταση για την ανάλυση και το σχεδιασμό του τοπίου

Δ. ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

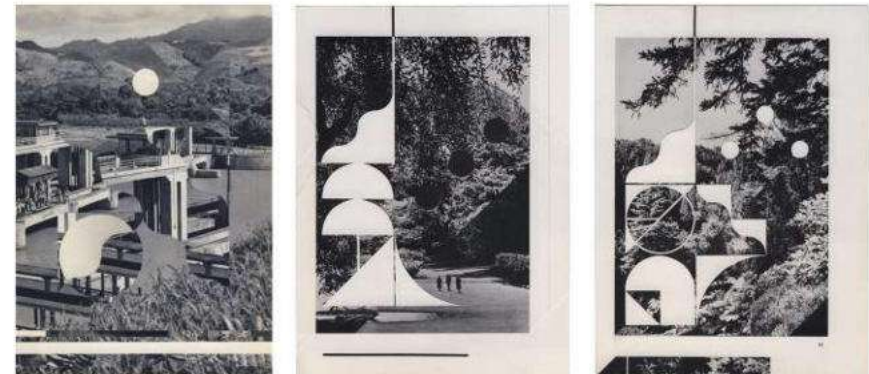
Δ1. αναδρομή

Στα προηγούμενα κεφάλαια, μελετήθηκε η οπτική αντίληψη ως εργαλείο για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό στο τοπίο. Έγινε μια σύντομη αναφορά στην έννοια της αντίληψης και τις βασικές προσεγγίσεις σχετικά με τη λειτουργία της εστιάζοντας σε αυτή της σχολής gestalt. Στη θεωρία της gestalt, η αντίληψη είναι αποτέλεσμα αντιληπτικής ομαδοποίησης και όχι ένα απλό άθροισμα επιμέρους αισθήσεων. Η ομαδοποίηση γίνεται βάσει οργανωτικών αρχών του εγκεφάλου, οι οποίες οφείλονται σε βαθιές δομές του.

Την απάντηση για τη λειτουργία της αντίληψης σε βαθιές δομές την υιοθετεί και η φαινομενολογική σχολή με τη βασική διαφορά ότι στη φαινομενολογία η αντίληψη δεν προκύπτει από την οργάνωση των εντυπώσεων, αλλά από τη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του. Ο εγκέφαλος παύει να είναι πρωταγωνιστής και το σώμα αποτελεί τη γέφυρα μεταξύ του ανθρώπου και του περιβάλλοντος.

121

Στη συνέχεια αναλύθηκε η σχέση του σώματος με το περιβάλλον και έγινε μια πρώτη εισαγωγή στην λειτουργία της οπτικής αντίληψης μέσω της φαινομενολογικής προσέγγισης. Αναλύθηκε η σημασία της όρασης σε συνδυασμό με τη κίνηση όπως και η σημαντικότητα του ρόλου της όρασης στην αντίληψη ώστε να αποδοθεί ο ρόλος της οπτικής αντίληψης στο τοπίο.

Για το τοπίο δεν έχει δοθεί σαφής ορισμός, ο όρος βρίσκεται σε μια συνεχή εννοιολογική εξέλιξη και αλλάζει σημασία ανάλογα με τον τρόπο που προσεγγίζεται. Γι αυτό και το ενδιαφέρον της εργασίας στράφηκε στα χαρακτηριστικά του τοπίου που το διαφοροποιούν από το περιβάλλον, τη φύση και τον τόπο.

Η ανάλυση του τοπίου στο σχεδιασμό ξεκίνησε με την ανάλυση της εικόνας του, ως αντικείμενο παρατήρησης. Κατά την παρατήρηση της εικόνας του τοπίου, τα κριτήρια ήταν κυρίως αισθητικά και επιχειρήθηκαν οπτικές συμβάσεις με σκοπό την προσέγγισή της. Στη συνέχεια υπήρξε η αποδοχή ότι το τοπίο δε μπορεί να θεωρηθεί ως ένα θέαμα ή μια εικόνα. Για αυτό η Ανάλυση και ο Σχεδιασμός του στη συνέχεια εστίασε στις σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτό και που το διαμορφώνουν. Οι σχέσεις αυτές είναι σχέσεις αλληλεπίδρασης και είναι είτε κρυφές είτε φανερές στο ανθρώπινο μάτι. Η ύπαρξή τους δημιουργεί την περιβαλλοντική πολυπλοκότητα, η οποία διεγείρει την ανθρώπινη περιέργεια για εξερεύνηση και αναζήτηση της κρυμμένης πληροφορίας. Με βάση την εξέλιξη αυτή των προσεγγίσεων η όραση, σε συνδυασμό με την κίνηση του σώματος, αποτελούν τα πιο άμεσα μέσα για την αντίληψη του περιβάλλοντος.

Παρουσιάστηκαν, οι διαφορετικές προσεγγίσεις για το τοπίο ως ζωντανή καταγραφή, όπως και οι στόχοι και οι τεχνικές τους. Το ενδιαφέρον εστίασε στην λειτουργία της όρασης για την λήψη πληροφοριών από το περιβάλλον και στην οικολογική προσέγγιση για την κατανόηση της λειτουργίας της εξέλιξης στο περιβάλλον. Τέλος, παρουσιάστηκε η προσέγγιση του J.J. Gibson, μια οικολογική προσέγγιση βασισμένη στην οπτική αντίληψη. Τα πρώτα κεφάλαια είχαν σκοπό να θέσουν τη βάση για την κατανόηση της. Σε αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρηθεί η σύνδεση αυτή που θα συντελέσει σε μια νέα πρόταση για την ανάλυση και το σχεδιασμό του τοπίου.

Δ2 σύγκριση

Οι περισσότερες προσεγγίσεις σχετικά με την οπτική αντίληψη στο τοπίο έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί από αρχιτέκτονες ως εργαλεία αποκωδικοποίησης του χώρου. Σε αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μια σύγκριση των καθιερωμένων προσεγγίσεων με την προσέγγιση του J.J. Gibson, ώστε να παρουσιαστούν τα κοινά γνωρίσματα και οι διαφορές μεταξύ τους. Θα ακολουθήσει η σειρά των θεωριών που παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, ξεκινώντας από την διαδικασία της αντίληψης.

Δ2.1. αντίληψη

Η λογική της **αντίληψης ως δευτερεύουσα διαδικασία** που “ανάλογα τις ιδιαιτερότητες και τις παρελθούσες εμπειρίες του παρατηρητή, ποικίλει από άτομο σε άτομο” (Μάζης 1990, 53-54), είναι υπαίτια για την **πλάνη**, μέσω των υποθέσεων που ο εγκεφάλος πλάθει για να εξηγήσει τον κόσμο. Αν η αντίληψη είναι το συμπέρασμα του εγκεφάλου από τα μηνύματα που λαμβάνει από τις αισθήσεις σε συνδυασμό με τα βιώματα του ατόμου, τότε η αντίληψη μπορεί πολύ εύκολα να εξαπατηθεί, όπως έχει υποστηριχθεί από τον Helmholtz.

Το ενδιαφέρον μιας **άμεσης αντίληψης** για τον κόσμο είναι ότι η οπτική αντίληψη μπορεί να λειτουργεί ως διαδικασία στην οποία δεν παίζουν ρόλο η μνήμη, η παρελθούσα εμπειρία, η φαντασία, η μυθοπλασία, η ονειροπόληση, η προσδοκία, η πρόβλεψη και φυσικά η ψευδαίσθηση. Τα είδη μη γνωστικής επίγνωσης συμβαίνουν, αλλά δεν παίζουν κανένα ρόλο στην διαδικασία της αντιληπτικής επίγνωσης. “Η διαδικασία της άμεσης αντίληψης μπορεί να κατανοηθεί πιο κατάλληλα μέσα από τις μεταφορές του συντονισμού και του εναρμονισμού παρά από τις μεταφορές του υπολογισμού και της επεξεργασίας.” (Gibson 2002, 33)

Στον πρώτο ορισμό της αντίληψης από τον T.Reid, η αντίληψη περιγράφεται ως μία διαδικασία σύνδεσης των εξωτερικών ερεθισμάτων μέσω του εγκεφάλου. Όμως ο Gibson δεν υποστηρίζει τη θεωρία της αντίληψης ως ένα άθροισμα των πληροφοριών του εξωτερικού κόσμου, αλλά σε συνεχή λειτουργία της αντίληψης που λαμβάνει μια ροή πληροφοριών και εμπεριέχει την συν-αντίληψη του εαυτού σε αυτές.

Η λειτουργία της αντίληψης περιλαμβανομένου και του εαυτού έχει υποστηριχτεί και από τον M. Ponty, για τον οποίο η αντίληψη δεν μπορεί να περιγραφεί ως συμβάν αφού το υποκείμενο βρίσκεται μέσα στον κόσμο. Το σώμα βρίσκεται σε μια συνεχή αναμέτρηση με το περιβάλλον και η διάνοια δεν κατοικεί στον εγκέφαλο αλλά σε όλο το σώμα. Μέσω των αισθήσεων ο M. Ponty αναζητά τις κρυφές δονήσεις του κόσμου, όμως ο Gibson αναζητά πληροφορίες φανερές μέσω των αντιληπτικών συστημάτων.

Για παράδειγμα, οι πληροφορίες και οι σταθερές για να είναι ορατές υπάρχει η ανάγκη για φωτισμό. “Το φως μελετήθηκε ως σοβαρός παράγοντας μεταβολών στην εμφάνιση και την ευκρίνεια ή αναγνωσιμότητα του τοπίου. -Παραδείγματα από παρατηρήσεις σχετικών μελετών-:

124

Η πυκνή αλλά όχι αδιαπέραστη ατμόσφαιρα μειώνει την εμφάνιση των χρωματικών εναλλαγών και διασκορπίζει το φως κάνοντας το τοπίο να μοιάζει διευρυμένο, σκελετωμένο μονοχρωματικό.

Τα δασωμένα όρια μοιάζουν πιο απομακρυσμένα κάτω από την επίδραση της πρωινής ομίχλης, -αντίθετα μοιάζουν- πιο κοντινά όταν τα κυρίαρχα κόκκινα του βραδινού απογεύματος εντείνουν την καθαρότητα των περιγραμμάτων.

Στη διάρκεια της ημέρας, ανάλογα με τον προσανατολισμό και το φυσικό φωτισμό, συμβαίνουν εντυπωσιακές αλλαγές”

(Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 161).

Το φως που βοηθάει στην αναγνωσιμότητα του τοπίου, δεν είναι προς μια κατεύθυνση αλλά προς όλες τις κατευθύνσεις. Το φως προς μία κατεύθυνση προκαλεί ερεθισμό αλλά δε δίνει πληροφορίες για το περιβάλλον.

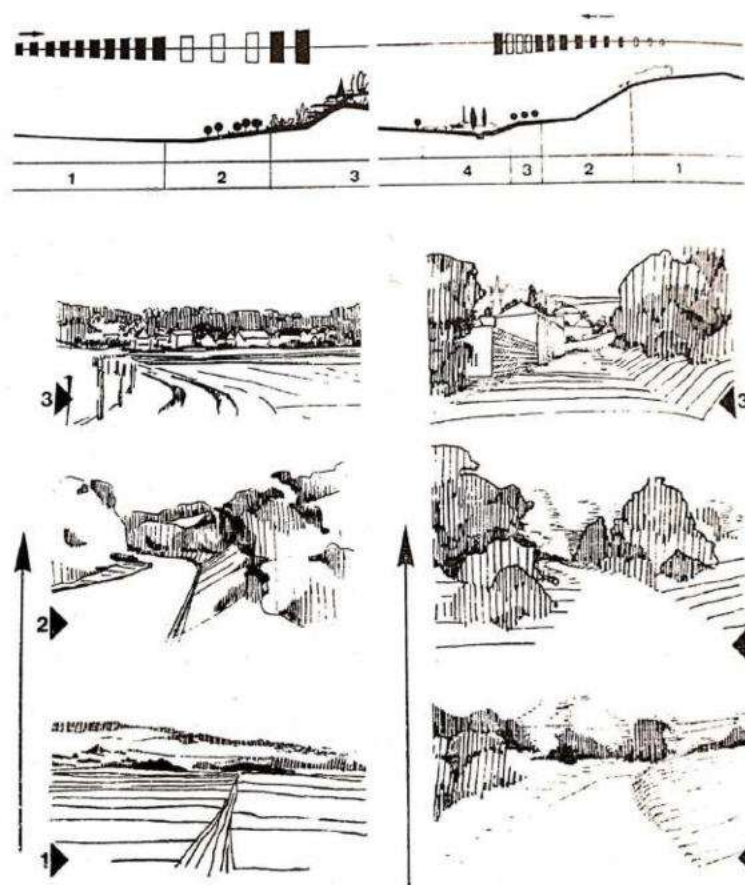
Δ2.2. μετακίνηση

Ακόμα και εάν η αντίληψη βασιζόταν σε ερεθίσματα, η ανάμνηση του ακριβούς ερεθίσματος δε θα βοηθούσε για την αναγνώριση ή αντίδραση στο σωστό ερέθισμα, δεδομένου ότι στο περιβάλλον δεν μένει τίποτα σταθερό. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη και ο παρατηρητής δε μπορεί να μένει σταθερός, κατά συνέπεια ούτε το οπτικό του πεδίο. Προκύπτει αυτό που ο Gibson όρισε ως «περιπατητική όραση» από την οποία προκύπτει ο «νόμος της αναστρεπτής έμφραξης» των επιφανειών του περιβάλλοντος.

Επιφάνειες εμφανίζονται και κρύβονται κατά τη περιπατητική όραση, όμως δεν εξαφανίζονται. Στην θεωρία του Gibson υποστηρίζεται ότι αυτό που βλέπουμε είναι μια διάταξη επιφανειών οι οποίες διατηρούνται και όταν δεν είναι ορατές. Σύμφωνα με την φαινομενολογία, αυτό που βλέπουμε είναι αντικείμενα τα οποία δεν πέφτουν σε αντιληπτική λήθη όταν βρίσκονται εκτός από το πεδίο θέασης. Η κίνηση μέσω του σώματος διαμορφώνει την αντίληψη και στην προσέγγιση του Gibson που λειτουργεί εξερευνητικά και στην φαινομενολογία που λειτουργεί βιωματικά.

125

Μια αντίστοιχη θεωρία έχει αναπτύξει και ο P. Dauvergne που υποστηρίζει ότι “η κατανόηση των ενοτήτων τοπίου στην οπτική ανάλυση γίνεται μέσα από τη **μετακίνηση**. Η κινητική κατανόηση του τοπίου, μέσα από τους ρυθμούς, επαναλήψεις, περιόδους, επιτρέπει τη συσχέτιση κάθε χώρου με το συνολικό χώρο. Επιτρέπει την κατανόηση της δυναμικής του τοπίου μέσα από διαδοχικές ανακαλύψεις των χαρακτηριστικών τους” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 168).

126

Πολλές από τις μεταβάσεις στο περιβάλλον δε μπορεί να τις δει το ανθρώπινο μάτι. Γι' αυτό και δεν αρκεί η οπτική ανάλυση του περιβάλλοντος από μόνη της. Ο Reima Pietila υποστηρίζει ότι "η αρχιτεκτονική τοπίου εργάζεται περισσότερο με κατανοητές οπτικές ενότητες απ' ό,τι αρχιτεκτονική" (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 174). Χρησιμοποιεί την οπτική ανάλυση μελετώντας την οπτική ενότητα, την κατανοητή οπτική ενότητα, τη συνέχεια, τη τοποθέτηση, τη διεύθυνση, τη κατεύθυνση, άποψη, τη θέα, την οπτική κατεύθυνση, την οριοθέτηση, τη γειτνίαση χώρων, και τη μετάβαση.

Τον J.J. Gibson τον απασχολούν αυτές οι έννοιες και, αφού τις καταγράψει μέσω τις οπτικής αντίληψης, τις αναλύει οικολογικά. Εκτός από την περιπατητική όραση ο ορίζει και την «περιβαλλοντική όραση». Η περιβαλλοντική όραση δεν εστιάζει σε σημεία αλλά λαμβάνει μια συνεχή ροή πληροφοριών από την

περιβάλλουσα οπτική παράταξη. Ο Pallasmaa αναφέρει: "Ίσως, η απελευθερωμένη από την επιθυμία του ματιού για κυριαρχία και δύναμη, αφηρημένη (ανεστίαστη) όραση της εποχής μας να είναι και πάλι ικανή να ανοίξει νέους ορίζοντες στην οπτική και τη σκέψη. Η απώλεια της εστιασμένης όρασης που ήταν απόρροια των αναρίθμητων εικόνων, μπορεί να απελευθερώσει το μάτι από την πατριαρχική κυριαρχία του και να προκρίνει μια συναισθηματική και συμμετοχική όραση (gaze)". (Μακρής 2018, 37). Μια άποψη για την όραση αρκετά κοινή με αυτή του Gibson.

Δ2.3. κιναισθησία

Η οικολογική πληροφορία "μπορεί να χρησιμοποιηθεί από ένα αντιλαμβανόμενο υποκείμενο μόνο αν είναι ενεργητικά προσανατολισμένο στο περιβάλλον του, δηλαδή μόνο αν εμπλέξει τον εαυτό του. (...) Τα θεμελιώδη, με άλλα λόγια, είδη αντιληπτικής μάθησης, ανάπτυξης και γνώσης εμπλέκουν τις διαδικασίες της εξερεύνησης και της προσοχής. (...) Η απόσπαση ή η σύλληψη πληροφοριών δεν είναι δυνατή χωρίς την **εμπειρία της ιδιοδεκτικότητας** και την κατάλληλη, συντονισμένη και εναρμονισμένη με όλο το πλαίσιο της, κίνηση του σώματος του παρατηρητή" (Gibson 2002, 33-34). Οι περιπτώσεις αυτές εντάσσονται στα πλαίσια της κιναισθησίας.

Η κιναισθησία αποτελεί βασικό κομμάτι και στη φαινομενολογία αλλά και στις οικολογικές θεωρίες. Στην φαινομενολογία μέσω του σώματος που αποτελεί σύμπλεγμα όρασης και κίνησης, αλλά και στις οικολογικές θεωρίες όπου επικρατεί μια αμοιβαία σχέση μεταξύ ζώου και περιβάλλοντος με αποτέλεσμα τη συμπληρωματικότητα της εξωδεκτικής και της ιδιοδεκτικής ευαισθησίας. "Η όραση συλλαμβάνει συγχρόνως τις κινήσεις ολόκληρου του σώματος σε σχέση με το έδαφος και την κίνηση ενός μέλους του σώματος σε σχέση με ολόκληρο το σώμα. (...) Η όραση λαμβάνει πληροφορίες τόσο για το περιβάλλον, όσο και για τον εαυτό" (Gibson 2002, 298). Η κιναισθησία αποτελεί βασικό παράγοντα ανάλυσης του χώρου και για τον De Certeau, μέσω της περιπλάνησης, αλλά και για τον J. Corner. Ο J. Corner μελετά ένα δίκτυο σχέσεων μεταξύ νοητικών αναπαραστάσεων και γνωστικών σχημάτων και αποτυπώνει στους χάρτες του έναν μεταβατικό κόσμο ανάμεσα στο πραγματικό και το φανταστικό.

127

Δ2.4. προσανατολισμός

Ο αρχιτέκτονας C.N. Schultz, από τους πιο σημαντικούς μελετητές της σχέσης της αντίληψης με το χώρο, υποστηρίζει ότι η μνήμη αποτελεί προϋπόθεση για τον προσανατολισμό. Μέσα από τις παρελθούσες εμπειρίες προκύπτουν οι **διαβαθμίσεις της οικειότητας των φαινομένων** και αναγνωρίζονται τα σημεία αναφοράς στον χώρο σε σχέση με το άτομο. Ο Gibson δεν αναζητάει την οικειότητα σε συνειρμούς και συσχετισμούς με το παρελθόν, αλλά στις άμεσες πληροφορίες που λαμβάνει ο παρατηρητής από το περιβάλλον, οι οποίες τον ενημερώνουν για τις προσφερόμενες δυνατότητες των στοιχείων που δομούν το περιβάλλον στο συγκεκριμένο σημείο παρατήρησης. Αν οι προσφερόμενες δυνατότητες είναι θετικές, τότε ο παρατηρητής νιώθει οικειότητα. Έχει υποστηριχτεί ότι οι προσφερόμενες δυνατότητες ενός αντικειμένου είναι πρόδηλες στην όψη του και δεν έχουν ανάγκη συνειρμούς ή ασυνείδητους συμπερασμούς. Η M. Ανανιάδου-Τζημοπούλου υποστηρίζει στη διατριβή της ότι “τα άτομα δεν απομονώνουν τα δομικά στοιχεία από τον περιβάλλοντα χώρο. (...) η εμφάνιση και η λειτουργία του τοπίου δεν μπορεί να ειπωθούν σαν χωριστές ιδιότητες”. (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 215)

Η λογική των προσφερόμενων δυνατοτήτων του περιβάλλοντος θυμίζει την προσέγγιση του Bart Lootsma περί “κριτικού πραγματισμού” (Lootsma 1999). Στόχος της είναι η ερμηνεία του χώρου μέσω της **ευφυΐας του τόπου** (intelligence of place), μελετώντας τη δυναμική και τις δυνατότητες του.

Δ2.5. κλίμακα

Για τον Gibson, οι προσφερόμενες δυνατότητες μετρώνται σε σχέση με το ζώο (οτιδήποτε ζει) και η μετρική κλίμακα του περιβάλλοντος προκύπτει αναλογικά. Στην ίδια λογική και η M. Ανανιάδου-Τζημοπούλου αναφέρει ότι “η σημασία της ανθρώπινης κλίμακας για την αρχιτεκτονική ισχύει μόνο για μέσα, όχι όμως και έξω από το κτίσμα, εννοώντας ότι στην πρώτη περίπτωση το ίδιο το κτίσμα λειτουργεί ως κλειστός σχηματισμός για τον εσωτερικό χώρο,

ότι είναι μια περιβαλλοντική οντότητα που γενικά αναδεικνύει, προτείνει, ρυθμίζει αλληλοσυσχετισμούς και ότι δεν πρέπει με την ίδια σημασία να οριστούν οι προς τα έξω σχέσεις” (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 1982, 186).

Δ2.6. οικολογικές προσεγγίσεις και το έργο του J.J. Gibson

Ο I. McHarg, όπως αναφέρθηκε, ήταν από του πρώτους που ανέλυσε το τοπίο οικολογικά με σκοπό τον σχεδιασμό του. Μέσω της χαρτογράφησης καταγράφει τις φυσικές διαδικασίες που εξελίσσονται στο χρόνο. Σύμφωνα με τη προσέγγιση του J.J. Gibson, μπορεί να θεωρηθεί ότι καταγράφει τα αποτελέσματα των φυσικών συμβάντων στο περιβάλλον. Μελετάει έτσι την σχέση διατήρησης-αλλαγής και τις κρίνει βάσει φυσικών νόμων. Τον απασχολεί η «κατάσταση δυναμικής εσωτερικής ισορροπίας», όπως και τον St. Allen, προβληματισμός που συναντήθηκε και στο έργο του J.J. Gibson.

Τον St. Allen, τον απασχολούν οι εσωτερικές δυνάμεις που διατηρούν την ισορροπία και γι αυτό η ανάλυση του περιλαμβάνει τις σχέσεις ανατροφοδότησης και συνδεσιμότητας του τοπίου με την υποδομή. Θεωρεί ότι κάθε στοιχείο είναι ένα κομμάτι συμπυκνωμένης πληροφορίας με αποτέλεσμα την πολυπλοκότητα της φύσης. Μελετάει δηλαδή, αυτό που ο J.J. Gibson όρισε ως τις ουσίες του περιβάλλοντος.

Ο I. McHarg, ο F. Guattari, ο J. Corner και ο St. Allen ενδιαφέρονται για τις εξελικτικές διαδικασίες του περιβάλλοντος όπου ο άνθρωπος δεν έχει τον ρόλο παρατηρητή έξω από αυτές. Ο άνθρωπος, στις οικολογικές προσεγγίσεις είναι αναπόσπαστο τμήμα του φυσικού κόσμου. Αυτά τα δύο γνωρίσματα βρίσκονται απολύτως αποδεκτά και στην προσέγγιση του J.J. Gibson.

“Το ενδιαφέρον στη φύση δεν βρίσκεται στη μίμηση των μορφών της, αλλά στη γνώση των εξελικτικών διαδικασιών της.”

Michel Desvigne και Christine Dalnoky

Δ3. πρόταση

Καταλήγοντας σε μία πρόταση για τη συμβολή της θεωρίας του J.J. Gibson στην ανάλυση και στο σχεδιασμό του τοπίου, είναι σημαντική η υπόμνηση ότι πρόκειται για μία οικολογική θεωρία. Μια θεωρία δηλαδή, που στηρίζεται στη αρχή αμοιβαιότητας ζώου-περιβάλλοντος.

Η βασική προσπάθεια αναφέρεται και εστιάζει στην «εργαλειοποίηση» της διάχυτης πληροφορίας του περιβάλλοντος, που προσλαμβάνεται από τον παρατηρητή ως προσφερόμενες δυνατότητες. Βάσει της θεωρίας του J.J. Gibson, οι πληροφορίες είναι διάχυτες στο περιβάλλον και ανεξάντλητες. Κάθε σημείο παρατήρησής τους αποτελεί ένα δημόσιο σημείο και όλοι οι παρατηρητές έχουν ίσες ευκαιρίες απόκτησης τους.

Η θεωρία των προσφερόμενων δυνατοτήτων υποστηρίζει ότι το περιβάλλον μας επικοινωνεί το πώς να το χειριστούμε. Συνεπώς μας δίνει τις κατευθυντήριες γραμμές διαχείρισής του. Στην ίδια λογική, ο I. McHarg έχει υποστηρίξει ότι ο αρχιτέκτονας πρέπει να ορίζει το σχέδιο του παρατηρώντας τις εξελικτικές διαδικασίες της φύσης και έτσι το τοπίο να διαμορφώνεται βάσει οικολογικών αρχών. Μία άποψη που ενσωματώνεται και στη λογική του J.J. Gibson, με τη διαφορά ότι αντί για τους αξιολογικούς χάρτες του McHarg που καταλήγουν σε χάρτες αξιών, ο J.J. Gibson έχει ανάγκη από χάρτες που να μεταφέρουν πρωτογενή γνώση, δηλαδή χάρτες αποτύπωσης που θα αποδίδουν τις προσφερόμενες δυνατότητες ενός τόπου. Βέβαια μία τέτοια καταγραφή θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική.

Οι παραπάνω προσεγγίσεις αναδεικνύουν τη σημασία της έρευνας πεδίου. Η πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει ένα τοπίο πολλές φορές δε μπορεί να αποτυπωθεί ούτε να αποδοθεί σε συγκεκριμένα συμβάντα όμως, μέσω της οπτικής αντίληψης μπορούν να καταγραφούν οι σταθερές και οι αλλαγές που προκύπτουν από τα συμβάντα.

Για παράδειγμα, το περιβάλλον φως, τα καιρικά φαινόμενα, οι ζωντανοί οργανισμοί ενός περιβάλλοντος μπορούν να διαμορφώσουν τα χαρακτηριστικά ενός τοπίου, αλλά είναι και πολλοί άλλοι παράγοντες που δε μπορούν να γίνουν αντιληπτοί.

Γι αυτό η έρευνα πεδίου σε ένα τοπίο θα πρέπει να ξεκινάει από το ίδιο το τοπίο για την ανάλυση και τη μελέτη του και όχι από τα στοιχεία του τοπίου. Οι διαφορετικές ώρες, μέρες, μήνες κλπ θα αποδώσουν ένα συνθετικό αποτέλεσμα και μέσα από τις συνεχείς αποτυπώσεις θα φανερωθούν κάποιες σταθερές. Αυτές οι σταθερές θα αποτυπώνουν τις διατηρούμενες επιφάνειες και, σύμφωνα με την *Εδαφική Θεωρία* του J.J. Gibson, το πλαίσιο της πραγματικότητας.

Το τοπίο βρίσκεται υπό κατασκευή και εξέλιξη όσο υπάρχει ζωή σε αυτό. Δεν αποτελεί κενό χώρο, αλλά χώρο που διαβάζεται. Η δυναμική του τοπίου χαρακτηρίζεται από μία συνεχή κινητικότητα. Έκτος από τις φυσικές διαδικασίες, η κινητικότητα χαρακτηρίζει και τους παρατηρητές που αποτελούν αδιάσπαστο κομμάτι του τοπίου. Η περιβαλλοντική και περιπατητική όραση που προτείνει ο J.J. Gibson, έχουν σκοπό την αποδόμηση του χώρου και τη κατανόηση του. Ο οικολογικός χώρος δε μπορεί να γίνει αντιληπτός σε μία χρονική στιγμή και όλες οι κινήσεις λειτουργούν σαν σύστημα για την λήψη των πληροφοριών του.

Ο παρατηρητής είναι ένα αδέσμευτο αντικείμενο με κλειστή (τοπολογικά) επιφάνεια και μπορεί να μετακινείται. Η οπτική επίγνωση του οικολογικού χώρου είναι και έξω από το οπτικό του πεδίο, αφού έχει τη δυνατότητα να στρέψει το σώμα του και το κεφάλι του. Εστιάζει στην οπτική προσήλωση και όχι σε ένα στιγμιότυπο. Αυτό σημαίνει ότι για την καταγραφή της όσο το δυνατόν πιο κοντινής “εικόνας” ενός παρατηρητή για το τοπίο, χρειάζεται ένα καρέ από στιγμιότυπα σε κάθε κίνηση των ματιών, κεφαλιού, σώματός του. Δηλαδή, μία αποτύπωση σε κίνηση.

Όταν ο παρατηρητής κινείται στο τοπίο, επιφάνειες εμφανίζονται στο οπτικό του πεδίο. Για να αποτυπωθεί η διάταξη των επιφανειών είναι απαραίτητη η κίνηση και η μετακίνηση. Μόνο έτσι ένα τοπίο που βρίσκεται σε συμπερίληψη με ένα ευρύτερο τοπίο μπορεί να εντοπιστεί, διότι το περιβάλλον είναι δομημένο με σχέσεις εγκλεισμού, ισχύει δηλαδή αυτό που ο J.J. Gibson όρισε ως εμφύλευση.

Αν το βάθος είναι η απόσταση «από εδώ», τότε στην αντίληψη εμπλέκεται η αυτοαντίληψη και, ως συνέπεια, το βάθος αλλάζει με την μετακίνηση. Γι αυτό και ο J.J. Gibson υποστηρίζει ότι το περιβάλλον, κατά συνέπεια και το τοπίο, δεν έχει βάθος, αλλά μια διάταξη επιφανειών. Η προσέγγιση και η απομάκρυνση συνεπάγονται τη μεγέθυνση και τη σμίκρυνση μεταξύ των ορίων του παρατηρητή. Τα άκρα του δηλαδή συνδέουν το «εδώ» με το «εκεί έξω», συνεπώς αποτελούν το βασικό εργαλείο κατανόησης των δυνατοτήτων που προσφέρει ένα τοπίο σε αυτόν τον παρατηρητή. Τα βιολογικά χαρακτηριστικά δηλαδή, κρίνουν τη μοναδικότητα της προσφερόμενης δυνατότητας. Μια αρχιτεκτονική πρόταση βασισμένη σε αυτήν την αρχή θα πρέπει να είναι καταρχάς, μία χρηστικής φύσης πρόταση ή αλλιώς, μία πρόταση με βάση της τον χειρισμό.

132

“Αυτό το ξεκίνημα από ενότητες χώρου και όχι η κατάληξη, όπως συνήθως γίνεται, βρίσκεται πλησιέστερα προς τον τρόπο που τα άτομα, μη ειδικοί, κατανοούν το τοπίο. Δηλαδή (συνολικά, όπως αποδείξαμε, ως ενιαίο σύνολο και όχι αναλυτικά στα στοιχεία Του. Μέσα στο ίδιο νόημα, η έννοια της κλίμακας, όπως προτείνεται, δηλαδή έξω από τάξεις γεωμετρικά χωρικών μεγεθών, αλλά αλληλοπροσδιοριζόμενη μαζί με την ομοιογένεια από το ίδιο τον τοπιακό χαρακτήρα.” (Ανανιάδου-Τζημπούλου 1982, 332)

Ο J.J. Gibson αναζήτησε τις απαντήσεις των θεωριών του μέσω πειραματικής δουλειάς. Στηρίχθηκε στην όραση ως αντιληπτικό σύστημα που προσφέρει γνώση. Υποστηρίζει ότι η γνώση αναπτύσσεται και βελτιώνεται και αυτή αποτελεί τη βασική αιτία της συμπεριφοράς και όχι η μνήμη που εύκολα εξαπατάται. Η γνώση χρειάζεται για να αποφευχθούν οι υποθέσεις.

Στις μελέτες του J.J. Gibson μπορεί να απουσιάζει η συνήθης προσέγγιση του τοπίου ως βιούμενου τόπου, όμως έχει ενδιαφέρον η προσέγγισή του σε ένα τοπίο όπου οι άνθρωποι δεν κατοικούν μονάχα, αλλά συμβιώνουν και με άλλους ζωντανούς οργανισμούς. Βάσει των πειραμάτων της η θεωρία του έχει καταφέρει να αποδείξει ότι η αντιληπτική διαδικασία, όπως την υιοθετεί, έχει τα ίδια αποτελέσματα σε όλα τα ενσυνείδητα όντα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνικές Πηγές

Arnheim, R. *Τέχνη και οπτική αντίληψη: η ψυχολογία της δημιουργικής όρασης*. Μετάφραση: Ποταμιανός Ι. Αθήνα: Θεμέλιο, 2005.

Berleant, A. *Η αισθητική του περιβάλλοντος*. Αθήνα: Ίδρυμα Π. & Ε. Μιχελή, 2004.

Deleuze, G., και F. Guattari. *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια: Ο αντι-Οιδίπους*. επιμέλεια: Γ. Κρητικός. Μετάφραση: Κ. Χατζηδήμου και Ι. Ράλλη. Αθήνα: Κέδρος - Ράππα, 1981.

Gibson, James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002.

Gombrich, Ernst H. «Η αναγεννησιακή θεωρία της τέχνης και η ανάδυση του τοπίου.» Στο *Το Τοπίο*, επιμέλεια: Διονύσης Καββαθάς, 99-147. Αθήνα: Ποταμός, 2004.

Guattari, F. *Οι Τρεις Οικολογίες*. επιμέλεια: Κ. Λιβιεράτος. Μετάφραση: Μ. Σολωμού. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1991.

Harvey, D. *Η Κατάσταση Της Μετανεωτερικότητας*. επιμέλεια: Δερμεντζόπουλος Χ. Μετάφραση: Αστερίου Ε. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2007.

Merleau-Ponty, M. *Φαινομενολογία της Αντίληψης*. Νήσος, 2016.

Merleau-Ponty, M. *Η αμφιβολία του Σεζάν, το μάτι και το πνεύμα*. Αθήνα: Νεφέλη, 1991.

Norberg-Schulz, C. *Genius Loci, Το Πνεύμα του Τόπου*. Μετάφραση: Μίλτος Φραγκόπουλος. Αθήνα: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ε.Μ.Π., 2009.

Ritter, J. «Το Τοπίο. Η λειτουργία του αισθητικού στη νεώτερη κοινωνία.» Στο *Το Τοπίο*, επιμέλεια: Δ. Καββαθάς, 35-97. Αθήνα: Ποταμός, 2004.

“Η επιφάνεια του εδάφους είναι ένα ζωντανό σύστημα με τη δική του δομή και κύκλους παραγωγής. Είναι ένα επιτελεστικό μέσο που μετατρέπει το νερό και υποστηρίζει οργανισμούς όπως βακτήρια, μανιτάρια, φυτά και πανίδα. Είναι το αποτέλεσμα των διαδικασιών που συμβαίνουν από κάτω του όπως η αποσύνθεση των βράχων, και η αποδήμησή τους προς τα επάνω, πάνω από την επιφάνειά του εδάφους. Είναι επίσης το αποτέλεσμα των διαδικασιών που συμβαίνουν πάνω του όπως η διάβρωση που προκαλείται λόγω του ανέμου, του νερού, και της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ανταποκρίνεται σε εξωτερικά συστήματα όπως τα κλιματικά μοτίβα που αναπτύσσουν την ίδια τους τη σύνθεση. Στη βιολογική του έννοια, το έδαφος στην τοπική αρχιτεκτονική είναι λιγότερο όριο και περισσότερο μια ζώνη συνδεσιμότητας. Είναι ένα μέρος όπου αλληλεπιδρούν φυτικά, υδρολογικά και εδαφολογικά συστήματα.” Anita Berrizbeitia

Simmel, G. «Φιλοσοφία του Τοπίου.» Στο *Το Τοπίο*, επιμέλεια: Δ. Καββαθάς, 9-31. Αθήνα: Ποταμός, 2004.

Γκόμπιτς, Ε. *Τέχνη και ψευδαισθηση*. Αθήνα: Νεφέλη, 1995.

Γούλα, Μ. «Η επιστροφή στο μεσογειακό τοπίο: το τοπίο ως σύγχρονη προσέγγιση του περιβάλλοντος και της φύσης.» Στο *“ωραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίον!” αναγνώσεις και προοπτικές του τοπίου στην Ελλάδα*, επιμέλεια: Κ. Μανωλίδης, 15-33. Εκδόσεις Νησίδες, 2003.

Δασκαλοθανάσης, Ν. «Επίμετρο - Η φύση ως τοπίο.» Στο *Το Τοπίο*, επιμέλεια: Δ. Καββαθάς, 149-166. Αθήνα: Ποταμός, 2004.

Δουκέλλης, Π. *Το Ελληνικό Τοπίο, Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τόπου*. Αθήνα: Εστία, 2005.

Κονταράτος, Σ. *Η Εμπειρία του Αρχιτεκτονικού Χώρου και σωματικό Σχήμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1983.

136 Κωνσταντινίδης, Α. . *Δυο «χωριά» απ’ τη Μύκονο - Τα παλιά Αθηναϊκά σπίτια - Ξωκλήσια της Μυκόνου*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2011.

Λέφας, Π. *Αρχιτεκτονική και Κατοίκηση, Από τον Heidegger στον Koolhaas*. Αθήνα: Πλεθρόν, 2008.

Μάζης, Α. *Εισαγωγή στις Ανθρωπογνωστικές Επιστήμες*, Τόμος 2. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.: Υπηρεσία Δημοσιευμάτων, 1990.

Μανωλίδης, Κ. «Προς την ενδοχώρα: σε αναζήτηση μιας συνείδησης του τοπίου.» Στο *“ωραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίον!” αναγνώσεις και προοπτικές του τοπίου στην Ελλάδα*, επιμέλεια: Κ. Μανωλίδης, 35-47. εκδόσεις νησίδες, 2003.

Μαρξ, Κ. *Το Κεφάλαιο*. 1867.

Μπιτσάκης, Ε. *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1974.

Μωραΐτης, Κ. *Το Τοπίο, Πολιτικός προσδιορισμός του τόπου, Σημειώσεις για τη νεότερη τοπιακή επεξεργασία του τόπου*. Αθήνα:

Ι. Σιδέρης, 2016.

Παπαϊωάννου, Η. *Η Φωτογραφία του Ελληνικού Τοπίου: Μεταξύ Μύθου και Ιδεολογίας*. Αθήνα: Άγρα, 2014.

Παπαϊωάννου, Τ. «Τοπίο*.» Στο *Τόπος - Τοπίο*, Τιμητικός Τόμος για τον Δημήτρη Φιλιππίδη, επιμέλεια: Ε. Μπονάτσου. Αθήνα: Μέλισσα, 2018.

Τερκενλή, Σ. Θ. «Το Πολιτισμικό Τοπίο: Γεωγραφικές Προσεγγίσεις.» Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση (σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου), 1996.

Φατούρος, Δ. «Η Πολλαπλότητα του Τόπου.» Στο *Τόπος - Τοπίο*, Τιμητικός Τόμος για τον Δημήτρη Φιλιππίδη, επιμέλεια: Ε. Μπονάτσου. Αθήνα: Μέλισσα, 2018.

Χατζημιχάλης, Κ. *Γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά, Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία*. Αθήνα: Μέλισσα, 2011.

Χατζησάββα, Δ. «Τόπος -Τοπίο-Τοπολογία.» Στο *Τόπος - Τοπίο*, Τιμητικός Τόμος για τον Δημήτρη Φιλιππίδη, επιμέλεια: Ε. Μπονάτσου. Αθήνα: Μέλισσα, 2018.

137

Ξενόγλωσσες Πηγές

Ackerman, D. *A Natural History of the Senses*. New York : Vintage Books, 1990.

Allen, S. *Points and Lines: Diagrams and Projects for the City*. New York: Princeton Architectural Press, 1999.

Bonta, M. and Protevi, J. *Deleuze and Geophilosophy: A Guide and Glossary*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.

Campbell, R. *Experiencing Architecture with seven senses, not one*. 2007.

Corner, J. «Ecology and Landscape as Agents of Creativity», in *The Landscape Imagination, Collected Essays of James Corner 1990-*

2010, James Corner and Alison Bick Hirsch. New York: Princeton Architectural Press, 1997.

Corner, J. «Terra Fluxus», in *The Landscape Urbanism Reader*, Charles Waldeim. New York: Princeton Architectural Press, 2006.

Corner, J. «The Agency of Mapping: Speculation, Critique and Invention», in *Taking Measures Across The American Landscape*, James Corner and Alex Mc Lean. London: Yale University Press, 1996.

Corner, J. *The Landscape Imagination: Collected essays of James Corner 1990-2010*. New York: Princeton Architectural Press, 2014.

De Certeau, M. *The Practice of Everyday Life*. Berkley: University of California Press, 2011.

Glynn, I. *An Anatomy of Thought*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

138

Haber, R.H, και M. Hersensor. *The psychology of visual world*. Great Britain: Redwood Burn Limited Trowbridge & Esher, 1973.

Jackson, J. B. «The Necessity for Ruins and Other Topics.» Amherst: The University of Massachusetts Press, 1980.

Koffka. *Principles of Gestalt Psychology*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1935.

Lootsma, B. «Sustainable Large Parks: Ecological Design or Designer Ecology?» in *Large Parks*, Julia Czerniak and George Hargreaves, 35-57. New York: Princeton University Press, 1999.

Luckiesh, M. *Visual Illusions: Their Causes, Characteristics and Applications*. New York: Nostrand Company, 1992.

Meinig, Donald W. *The beholding eye: ten version of the shame scene*. Oxford University Press, New York: The Interpretation of Ordinary Landscapes: Geographical Essays, 1979.

Merleu-Ponty, Maurice. *The Visible and the Invisible*. Claude Lefort. Μετάφραση: Alphonso Lingis. Evaston: Northwestern University Press, 1969.

Norberg-Schulz, Christian. *Existence, Space and Architecture*. London: Praeger Publishers, 1971.

Pallasmaa, Juhani. *The Eyes of the Skin: Architecture and Senses*. Chichester: Wiley & Sons, 2005.

PAYSA/OREALM. «Le paysage rural et regional, Contribution a la methodologiedes etudes d' aménagement.» La Documentation Francaise, 1975.

Relf, E. «The Modern Urban Landscape.» The John Hopkins University Press, 1987.

Simmel, G. «Philosophie der Landschaft.» in *Brücke und Tür*. Stuttgart: K.F. Koehler, 1957.

Solso, R.L. *Cognition and Visual Arts*. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 1994.

Wall, A. «Programming the Urban Surface.» in *Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner. New York: Princeton Architectural Press, 1999.
Wylie, J. *Landscape*. London: Routledge, 2007.

139

Διαδικτυακές πηγές

Anderson, B.L., και J. Winawer. «Nature» 2005. <http://www.nature.com/nature/journal/v434/n7029/full/nature03271.html>.
Block, J.R. SandlotScience. 2002. <http://www.sandlotscience.com/Eyellusions/whatisanillusion.html>.

Διδακτορικές Διατριβές

Ανανιάδου-Τζημπούλου, Μαρία. *Η Ανάλυση του Τοπίου στο Σχεδιασμό, Συμβολή στην Έρευνα της Αρχιτεκτονικής Τοπίου*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή Α.Π.Θ., 1982.

Μεταπτυχιακές Εργασίες

Βισκαδουράκης, Ε. *Μια προσέγγιση στη Φαινομενολογία του Maurice Merleau-Ponty*. Αθήνα: Διαπανεπιστημιακό- Διατμηματικό ΠΜΣ Ιστορίας και Φιλοσοφίας των Επιστημών και της Τεχνολογίας Ι.Φ.Ε. Ε.Κ.Π.Α.- Σ.Ε.Μ.Φ.Ε. Ε.Μ.Π., 2017.

Δεδούση, Δ. *Η Έννοια της Πλάνης στην Αρχιτεκτονική Τοπίου*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνική Σχολή Α.Π.Θ, 2015.

Προπτυχιακές Εργασίες

Αλεξίου, Ε., και Α. Χατζημιχάλη. *Το Τοπίο ως Μέσο Ερμηνείας και Σχεδιασμού του Σύγχρονου Αστικού Περιβάλλοντος*. επίβλεψη: Δ. Χατζησάββα, Χανιά: Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2017.

140 Αποστολάκη, Α., και Μ. Χατζηβασιλείου. *Η έννοια της “ατμόσφαιρας” στο χώρο: αντίληψη και βιωματική εμπειρία*. επίβλεψη: Α. Βαζάκας, Χανιά: Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ιούνιος 2016.

Κοσμίδη, Μ. *Παρεισφρήσεις σε Χωρικά & Διανοητικά Όρια*. επίβλεψη: Δ. Χατζησάββα, Χανιά: Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Φεβρουάριος 2019.

Μακρής, Γ. *Η Χωρική Αντίληψη και ο Ρόλος του Φωτός: Μια πειραματική συνάρτηση χώρου-φωτισμού-συναισθημάτων*. επίβλεψη: Κ. Α. Ουγγρίνης, Χανιά: Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2018.

Σκουτέλα, Μ. *Τοπίο Υψηλές Βλέψεις, εννοιολογικές και αισθητικές συσχετίσεις*. επίβλεψη: Δ. Χατζησάββα, Χανιά: Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ιούλιος 2017.

Χρονοπούλου, Ε. *Αντίληψη και βιωματική εμπειρία. Από τη χωρικότητα του σώματος στη σωματικότητα της πόλης*. επίβλεψη: Δ. Χατζησάββα, Χανιά: Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2014.

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Nikos Economopoulos https://twitter.com/the_redlist/status/1098557976728752129

- προσωπικό αρχείο

Σελ. 1

1. Étienne-Jules Mareyn, <https://blogit.metropolia.fi/mediakompleksi/avainsana/motion-capture/>
2. Thomas Eakins, <https://gr.pinterest.com/pin/253820128969077660/?lp=true>
3. Masao Yamamoto <https://www.pinterest.co.uk/pin/514817801143967273/>
4. Étienne-Jules Mareyn, <https://gr.pinterest.com/pin/397090892127926606/?lp=true>
5. Anton Giulio Bragaglia, https://monoskop.org/images/3/34/Bragaglia_Anton_Giulio_1911_2008_Futurist_Photodynamism.pdf
6. Étienne-Jules Mareyn, <https://melvinlauarch.wordpress.com/etienne-jules-marey-bird-flight/>

Σελ. 3

Nikolai Lutohin, <http://socks-studio.com/2012/05/26/nikolai-lutohin-sci-fi-illustrations-from-70s-yugoslavia/>
<https://gr.pinterest.com/ottoGraphic/nikolai-lutohin/>
<https://www.pencil.com/gallery.php?p=958338249324>

Σελ. 5

1. Nikolai Lutohin, <https://www.pinterest.es/pin/568579521704883270/?lp=true>
- 2-4. Fritz Kahn, <http://socks-studio.com/2011/04/27/a-compendium-of-anatomically-correct-or-absolutely-surreal-head-sections/>
https://www.researchgate.net/figure/Fritz-Kahn-Der-Menschals-Industriepalast-Man-as-Industrial-Palace-supplemental_fig1_277802141

Σελ. 7

Guo Xi,
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Guo_Xi_-_Early_Spring,_upscaled.jpg

Σελ. 10

<https://www.amazon.com/LArc-N%C2%B0-Merleau-Ponty-Maurice-Merleau-Ponty/dp/B016CRLGHA>

William Larson, <http://socks-studio.com/2017/02/23/early-digital-unintentional-collages-fireflies-by-william-larson/>

Σελ. 13

William Henry Fox Talbot,
<https://gr.pinterest.com/pin/304415256046134373/?lp=true>

William Larson,
<http://socks-studio.com/2017/02/23/early-digital-unintentional-collages-fireflies-by-william-larson/>

Σελ. 15

William Larson,
<http://socks-studio.com/2017/02/23/early-digital-unintentional-collages-fireflies-by-william-larson/>
 Rachel Duckhouse,
<http://socks-studio.com/2017/01/14/flows-and-growth-as-described-by-rachel-duckhouse/>
 Ilias Seferlis-Frantzis,
<https://www.flickr.com/photos/50087689@N02/with/13749109855/>

Σελ. 17

<https://www.semanticscholar.org/paper/From-perceptive-fields-to-Gestalt.-Spillmann/3f300776fc91ec2dca4ed9d1f428273b2e23bcb5>

Σελ. 19

Sabrina Garrasi,
http://www.sabrinagarrasi.com/website/gallery.php?section=GALLERY_2018_3

Σελ. 21

Sebastião Salgado,
<https://thephotographersgallery.org.uk/print-sales/explore-artists/sebastiao-salgado>

Σελ. 22-23

1. Sebastião Salgado,
<https://www.artsy.net/artwork/sebastiao-salgado-tsingy-of-bemara-national-park-madagascar>
- 2-3. Werner Blaser,
<http://socks-studio.com/2017/02/04/matter-structure-and-form-of-life-der-fels-ist-mein-haus-by-werner-blaser-1976/>
4. Sebastião Salgado.
<https://www.artsy.net/artwork/sebastiao-salgado-tsingy-of-bemara-national-park-madagascar>
5. Werner Blaser,
<http://socks-studio.com/2017/02/04/matter-structure-and-form-of-life-der-fels-ist-mein-haus-by-werner-blaser-1976/>

Σελ. 26

Albert Renger-Patzsch,
https://www.numero.com/fr/art/exposition-les-choses-albert-renger-patzsch-jeu-de-paume#_

Σελ. 27

<https://bibliofilosofiamilano.wordpress.com/2014/03/03/eb-ook-di-filosofia-l-b-alberti-de-pictura/>

Σελ. 28

Andre Kertesz,
<https://gr.pinterest.com/pin/481181541428824592/?lp=true>

Σελ. 29

Μάζης, Α. *Εισαγωγή στις Ανθρωπογνωστικές Επιστήμες*. Τόμος 2. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.: Υπηρεσία Δημοσιευμάτων, 1990. σελ.103

Σελ. 31

<https://gr.pinterest.com/pin/561401909798964303/>

Joseph Butch Rovani,
<https://thefunambulist.net/architectural-projects/philosophy-politics-and-philosophy-of-the-sliding-point-based-on-henri-bergs-sons-matter-and-memory>
 Andy Warhol Self Portrait,
<http://www.industrious.info/55/10921-andy-warhol-self-portrait-1978.html>
 Étienne-Jules Marey,
https://en.wikipedia.org/wiki/Falling_Cat

Σελ. 33

Matthew Rangel,
<http://socks-studio.com/2016/12/18/visualizing-land-works-by-matthew-rangel/>

Σελ. 34

Ian L. McHarg, *Composer Avec La Nature*, Paris: La Documentation Française, 2001. Σελ. 44

Σελ. 36

Ian L. McHarg,
<http://ladprofile.weebly.com/ian-mcharg-1920-2001.html>

Σελ. 37

Ian L. McHarg, *Composer Avec La Nature*, Paris: La Documentation Française, 2001. Σελ. 56-57

Σελ. 39

Eduard Imhof,
<http://socks-studio.com/2015/01/21/the-map-as-an-artistic-territory-relief-shading-works-and-studies-by-eduard-imhof/>

<http://reflexionesmarginales.com/3.0/el-devenir-guattari-de-gilles-deleuze/>

Σελ. 42-44

James Corner and Alex McLean,
<http://socks-studio.com/2012/10/29/taking-measures-across-the-american-landscape-by-james-corner-and-alex-mclean/>

Σελ. 45

Stan Allen,
<http://socks-studio.com/2011/08/27/stan-allen-diagrams-of-field-conditions-1996/>

Σελ. 46

William Henry Fox,
<https://www.pinterest.de/pin/480618591455557062/?lp=true>

<https://gr.pinterest.com/pin/469289223651428615/?lp=true>

Σελ. 47

Samantha Lee,
<http://socks-studio.com/2011/07/22/samantha-lee-aa-diploma-6-sacred-anomalies-infiltrating-landscape-surveys/>

Σελ. 48

Marco Cadioli,
<http://socks-studio.com/2014/01/23/marco-cadiolis-abstract-journeys-and-necessary-lines-2011-2013/>

Σελ. 50

Marco Cadioli,
<http://socks-studio.com/2014/01/23/marco-cadiolis-abstract-journeys-and-necessary-lines-2011-2013/>

Σελ. 54

1. <https://medium.com/designscience/james-j-gibson-and-eleanor-gibson-c5a273744adc>
2. <https://www.amazon.co.uk/Senses-Considered-Perceptual-Systems/dp/0313239614>
3. https://monoskop.org/James_J._Gibson

4. <https://gr.pinterest.com/pin/24418022953174988/?lp=true>

Σελ. 58

1. Josef Koudelka <https://pianonecktie.wordpress.com/tag/czechoslovakia/>
2. Sebastião Salgado <http://manage.folketsbio.se.zope.sizeit.se/folketsbio.se/filmer/filmer/1259>
3. Nikos Economopoulos <https://www.pinterest.fr/pin/858850591418366117/>
4. Richard Kalvar https://pro.magnumphotos.com/C.aspx?VP3=CMS3&VF=MAGO31_10_VForm&ERID=24KL535R3G

Σελ. 59

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 61

- 1-5. Josef Koudelka, https://pro.magnumphotos.com/C.aspx?VP3=CMS3&VF=MA-GO31_10_VForm&ERID=24KL535C7T
6. Sebastião Salgado, https://www.artspace.com/sebastiao_salgado/the_brooks_range_from_the_series_genesis
7. Sebastião Salgado, <http://lp2.nl/event/genesis-sebastiao-salgado/>
8. Sebastião Salgado, <https://www.pinterest.cl/pin/343047696592580519/?lp=true>

Σελ. 62-63

Sebastião Salgado,
<https://photoexpo21.wordpress.com/>

Σελ. 64

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 65

1. Προσωπικό αρχείο
2. Προσωπικό αρχείο, κολάζ από τις φωτογραφίες:
<https://wallwiz.com/share/safari/giraffe-eating-from-a-bush>

<http://www.dronestagr.am/wrinkles-of-the-earth/>

Σελ. 66

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 67

Josef Koudelka,
https://pro.magnumphotos.com/C.aspx?VP3=CMS3&VF=MA-GO31_10_VForm&ERID=24KL535C7T

Σελ. 69

Josef Koudelka,
https://pro.magnumphotos.com/C.aspx?VP3=CMS3&VF=MA-GO31_10_VForm&ERID=24KL535C7T

<https://indexltd.ch/josef-koudelka-industrial-landscapes/>

Σελ. 70

Gibson , James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002. Σελ.144

Σελ. 72

David Hurn,
<https://pro.magnumphotos.com/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2K1HZOBD0IYNXO#/SearchResult&VBID=2K1HZOBD0IYNXO&PN=1>

Σελ. 74

Marcel Duchamp,
<https://museonacionaldearte.tumblr.com/post/87613099259/marcel-duchamp-desnudo-bajando-una-escalera-no>

Σελ. 76-77

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 79

Gibson , James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002. Σελ. 212,213

Σελ. 80

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 81

1. Προσωπικό αρχείο
2. Gibson , James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002. Σελ.163

Σελ. 83

Προσωπικό αρχείο, κολάζ στιγμιότυπων από:
<https://www.youtube.com/watch?v=1qQLtIICXoE&list=PLtoX6L-88vjkfnYrQYQWOjufjtpGD6wwvW>

Σελ. 84

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 85

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 86

Gibson , James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002. Σελ.275

Σελ. 87

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 88

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 90

Gibson , James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002. Σελ.157

Σελ. 92

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 93

1. Gibson , James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002. Σελ.219
2. Gibson , James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002. Σελ.329

Σελ. 94

1. Προσωπικό αρχείο
2. Προσωπικό αρχείο

Σελ. 95

Προσωπικό αρχείο

Σελ. 97

Προσωπικό αρχείο, κολάζ στιγμιότυπων από:
<https://www.youtube.com/watch?v=WanGt1G6ScA&t=211s>
<https://www.youtube.com/watch?v=3WvtEFJGp-8&list=PLtoX6L-88vjkfnYrQYQWOjufjtpGD6wwvW&index=13&t=70s>

Σελ. 99

1. Rene Burri,
<https://www.magnumphotos.com/arts-culture/rene-burri-modern-eye/attachment/par148822/>
2. Richard Kalvar,
<https://twitter.com/magnumphotos/status/1087696563957313536?lang=fr>

3. Paolo Pellegrin Sirmione,
<https://pbs.twimg.com/media/DXXnTiyXUAIcaDa.jpg>

Σελ. 101

1. Προσωπικό αρχείο
2. Gibson , James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002. Σελ.320

Σελ. 102

André Kertész,
<https://independent-photo.com/news/andre-kertesz-between-poetry-and-geometry/>

Σελ. 103

Προσωπικό αρχείο, κολάζ στιγμιότυπων από: https://www.youtube.com/watch?v=NK1Zb_5VxuM&list=LLgHXmfclulbqKxN_bRltZ-KQ&index=2&t=1s

Σελ. 104

Προσωπικό αρχείο, κολάζ στιγμιότυπων από: <https://www.youtube.com/watch?v=qWhlYvSk5nw&list=PLtoX6L88vjknYrQYQWO-jufjtpGD6wwwW&index=14&t=2s>

Σελ. 114

Gibson , James J. *Η Οικολογική Προσέγγιση στην Οπτική Αντίληψη*. επιμέλεια: Μ. Πούρκος. Μετάφραση: Α. Γολέμη και Μ. Πούρκος. Αθήνα: Gutenberg, 2002. Σελ.316

Σελ. 116

Alicja Brodowicz,
<https://petapixel.com/2018/07/18/photos-that-show-similarities-between-the-human-body-and-nature/>

Σελ. 120-121

Louis Reith, <http://socks-studio.com/2015/12/06/louis-reit->

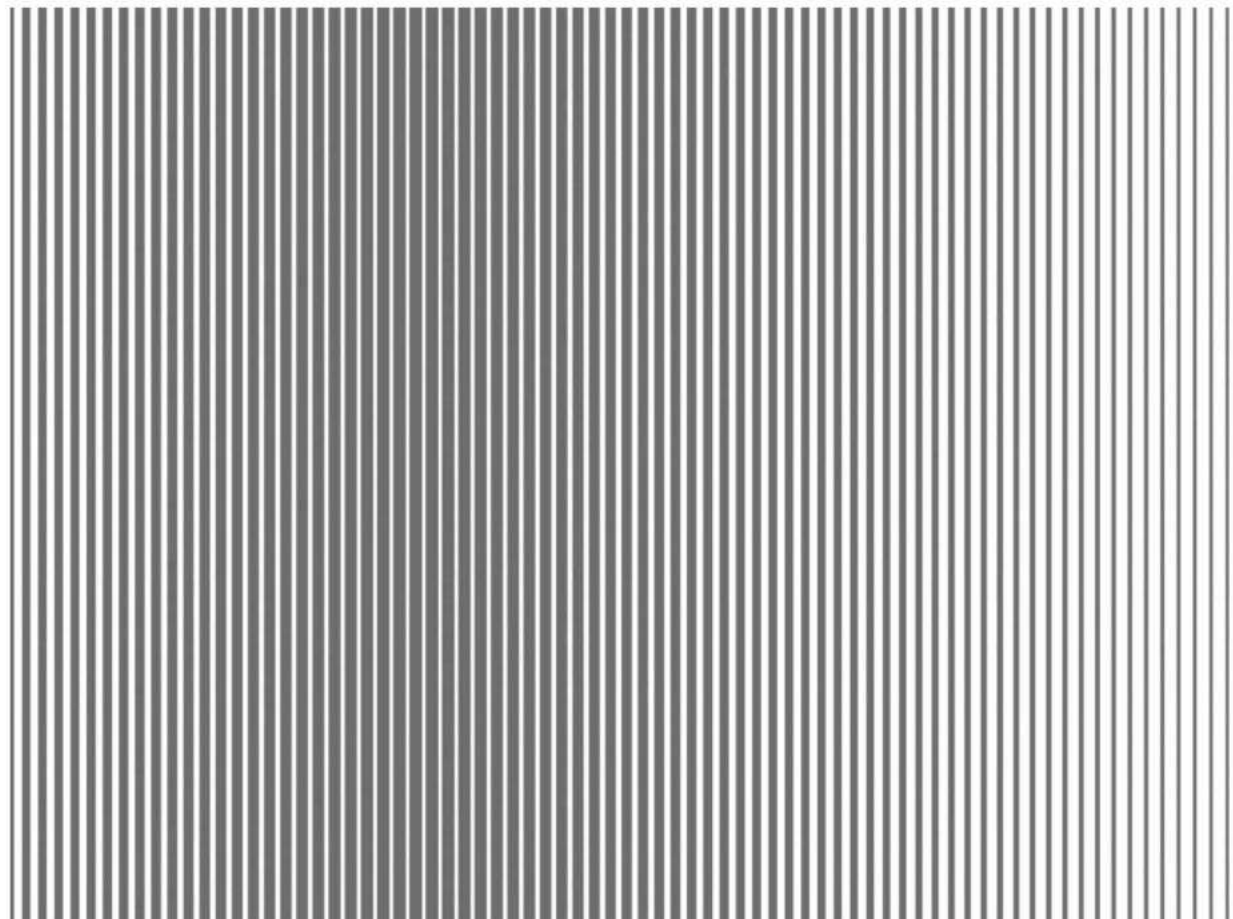
hs-nachttuin-and-other-paper-works/

Σελ. 126

Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μαρία. *Η Ανάλυση του Τοπίου στο Σχεδιασμό, Συμβολή στην Έρευνα της Αρχιτεκτονικής Τοπίου*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή Α.Π.Θ., 1982. Σελ. 168

Σελ. 132

Προσωπικό αρχείο

Στην ερευνητική εργασία με θέμα "ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ και ΤΟΠΙΟ: Η αλλαγή από την προσέγγιση του J.J. GIBSON σε σχέση με τις καθιερωμένες θεωρίες", αναλύεται η οικολογική προσέγγιση στην οπτική αντίληψη, του J.-J. Gibson, θεωρητικού της αντίληψης από τους πιο σημαντικούς στον 20ό αιώνα.

Γίνεται μία πρώτη εισαγωγή στο θέμα μέσω των εννοιών της αντίληψης και στη συνέχεια της οπτικής αντίληψης, οι οποίες παρουσιάζονται μέσα από διαφορετικές τάσεις και θεωρίες, με έμφαση στην φαινομενολογική προσέγγιση και στη σχέση της με το τοπίο.

Για την κατανόηση της έννοιας του τοπίου επιχειρείται μία σύντομη προσέγγιση των εννοιών περιβάλλον-φύση-τόπος-τοπίο, από την αλληλουχία των οποίων προκύπτουν και οι διαφοροποιήσεις τους.

Στη συνέχεια, εισάγεται η προσέγγιση του τοπίου στο σχεδιασμό, με εκκίνηση το τοπίο - θέαμα και στόχευση στη διερεύνηση της δυναμικής του διάστασης. Η ερευνητική εργασία εστιάζει στο τοπίο ως δυναμική διαδικασία βασιζόμενη στις θεωρίες των I. Harg, J. Corner, St. Allen και F. Guattari και στη συνέχεια παρουσιάζεται η μεθοδολογία που επιλέγεται για την προσέγγιση του.

Βάσει της παραπάνω διαδικασίας θεμελιώνεται η κατανόηση της θεωρίας του Gibson. Πρόκειται για μία νέα θεωρία που αναπτύσσει δική της ορολογία και λεξιλόγιο για τον κόσμο και την αντίληψη του, βασιζόμενη σε οικολογικές αρχές.

Καταλήγοντας, η ερευνητική εργασία θέτει τις βάσεις για την προσέγγιση της θεωρίας του Gibson στο τοπίο ως εργαλείο σχεδιασμού.

